

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

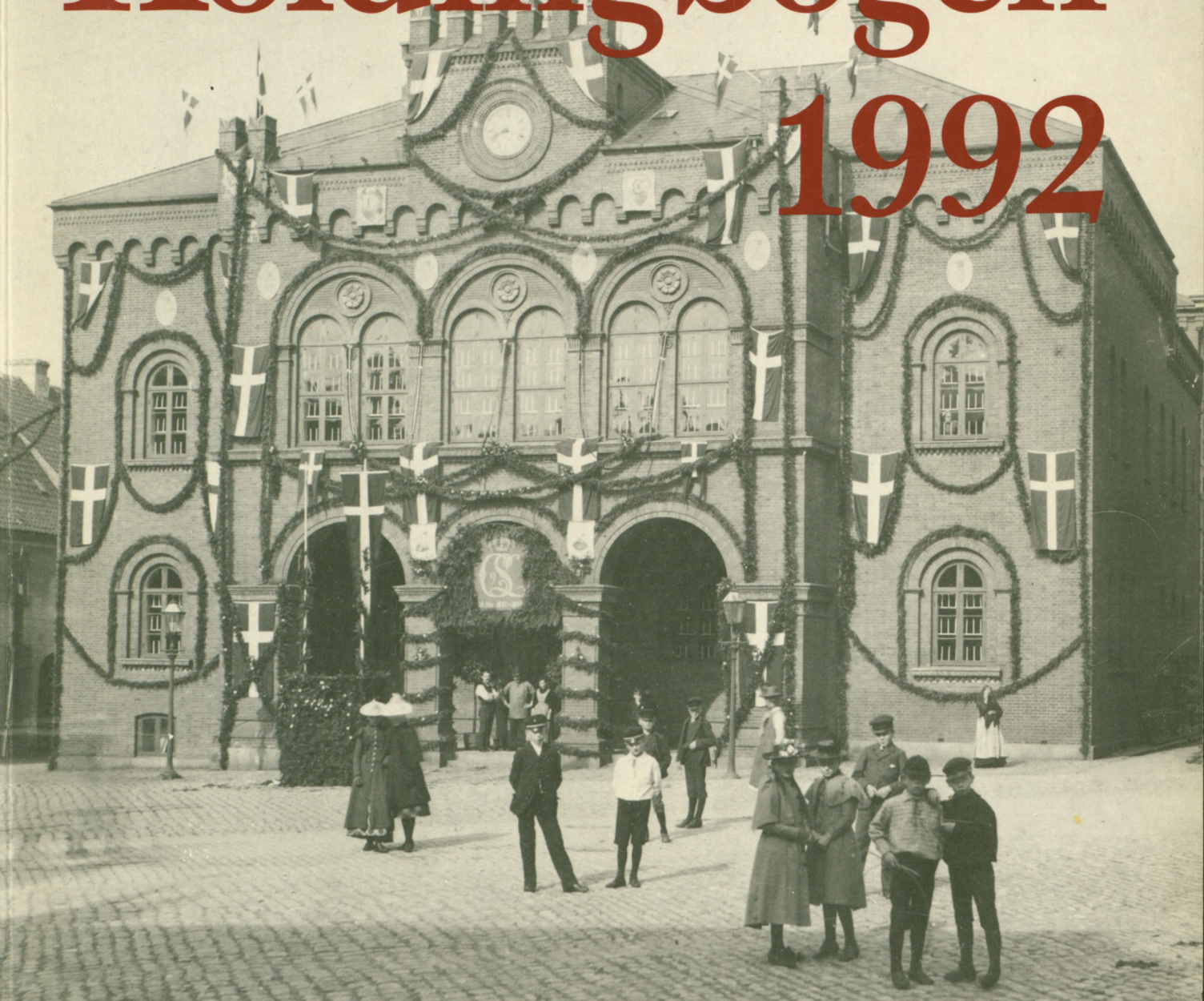
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen 1992

Ude af øje er ude af sind, siges der.
 Og det er rigtigt.
 Når nye institutioner eller virksomheder
 skyder frem som erstatning
 for de gamle, som var, så sænker
 glemslens slør sig.
 - Undtagen når man mødes
 med gamle arbejdskolleger eller
 studiekammerater.
 Så lyder spørgsmålet: Kan du huske?
 Derfor er det dejligt med en Koldingbog,
 der på en hyggelig måde hjælper
 hukommelsen på glem, giver viden
 og sætter tingene i perspektiv.
 Skal vi forstå fremtiden,
 er det nødvendigt,
 vi kender fortiden både hvad angår
 byens og vore egne rødder.
 Bogens forfattere har igen gravet ny
 viden frem, for det fortjener de en stor tak.
 Også tak til sponsorerne,
 fordi de sikrede bogens udgivelse.

Lis Ravn Ebbesen

Lis Ravn Ebbesen
 Kulturudvalgsformand

SIDE	INDHOLD
5	Indvandrere sydfra 1860-1870 Af Tove Jørgensen
14	Harte Vandmølle Af H. C. Ervald
26	Udsmykningen af Naturskolen ved Marielundssøen Af Henriette Brun Hansen
29	Kolerahusene i Kolding Af Torsten Sørensen
35	Kolding Seminarium 1952-1992 Af Carl Petersen
50	Dansk begejstring og eftertanke ved årsskiftet 1871 Af Søren Flø Sørensen
53	Angrebet på sukkerdamperen Gustav i Kolding Fjord Af Gunnar Ebbesen
59	Kolding Gasværk Af K. G. Astrup og Henry Frederiksen
70	Harte Gymnastik- og Idrætsforening Af Edvard Køhrsen
74	En dag med krudt og kringler Af Bent Petersen
79	Ode til et avisbud Af Inga Bjerregaard
81	I skole under krigen Af Louise Møller-Nielsen
84	En kongelig mærkedag Af Vivi Jensen
96	Saltmøllekanalen Af H. C. Ervald
101	Koldingbegivenheder 1. september 1991 til 31. august 1992 Af Søren Flø Sørensen

Indvandrere sydfra 1860 – 1870

Af Tove Jørgensen

Ved folketællingen i 1860 blev det samlede indbyggertal i Kolding opgjort til næsten 4000. Der manglede kun 22 personer, før det runde tal var nået. Byen var allerede da i stærk vækst. I løbet af et tiår var byen vokset med ca. 1000 indbyggere. Gennemgår man listen over indbyggerne, vil det ses, at de fleste var født i Danmark, men at der også var et lille element af »fremmede« i byen. Der var 7 født i Sverige, 6 født i Norge og 135 født i hertugdømmerne eller i Tyskland. Det udgør lidt mere end 3% af den samlede befolkning i byen.

Af folketællingens oplysning om fødested kan man se, at det har været et almindeligt mønster, at de fremmede – hvis de er blevet her permanent – er blevet her, fordi de har indgået ægteskab med en af det modsatte køn, ofte født i Kolding eller nærmeste omegn. Et tilfældigt eksempel på et sådant blandingsægteskab, der dog ikke er indgået i Kolding, kan være pigen Warincka, der stammede fra Holsten og giftede sig med trådhandleren ovre fra Præstø. Hun kom sandsynligvis her til landet som tyende hos en dansk familie og har så forelsket sig i en ung mand, F.A. Sanberg, som hun giftede sig med engang før 1860. Ved folketællingen ti år senere var hun stadig gift med ham. Da havde de i mellemtiden fået sig flere børn, og via børnenes fødested kan man også følge Warincka og hendes mand. I 1854 var de i Haderslev, i 1857 i Apenrade og i 1860 endelig i Kolding, hvor de blev. I 1870 havde Warinckas mand iøvrigt skiftet arbejde fra trådhandler til et erhverv muliggjort af en nymodens opfindelse. Han var blevet en af Koldings første fotografer og

havde en pæn indkomst på 800 kr. årligt, mere end f.eks. dyrlægerne tjente. Familien Sanbergs omskiftelige tilværelse har de delt med mange andre tilflytterfamilier.

Bortset fra et par handelsmænd, en læge, en dyrlæge og et par skolelærere var de fremmede stort set håndværkere. Der var fire bagere og fire skræddere, men ellers var der kun en enkelt repræsentant fra de fleste andre håndværk, hvoraf nogle idag har en museal klang som f.eks. klodsmager (lavede træsko), læsteskærer (lavede skomagerlæste), rebslager, sæbesyder, lysestøber og farver.

Havde man i 1860 en revne i sin tagrende og sendte bud til blikkenslager Theodor Dohm, har man modtaget besked fra ham på dansk med tydelig tysk accent. Han stammede nemlig fra Oldenburg. Hans svend, Ditlev Koop, var fra Rendsburg og var ansat hos mester både i 1860 og ti år senere, så samarbejdet mellem dem har været godt. Det kan også aflæses af listen over skattepligtige for 1870, der røber, at Koops årsindtægt er sat til 600 kr., en usædvanlig høj løn for en ansat svend. Den gængse sven deløn var på 200 kr. Mester Dohms årsindtægt var den dobbelte af sven dens, altså 1200 kr.

I Helligkorsgade boede et par, der nok har været anset for eksotisk. Ialtfald var det ikke muligt for den, der skrev folketællingen, at blive enig med sig selv om, hvordan ægteparrets navn skulle staves, om de skulle hedde Rok eller Rosc. Manden var født i London og var ingeniør. Hans kone var født i Husum, og sammen havde de en ét år gammel søn, James, der var født i Portugal. De havde en tjeneste-

pige, der var fra Husum som husfruen selv. Men denne internationalisme var dog en undtagelse i Kolding anno 1860. Der var trods alt langt imellem udlændinge, også mellem folk fra hertugdømmerne, selvom de var i overtal blandt »de fremmede«.

Befolkningsstatus 1870

I tiåret mellem 1860 og 1870 steg Koldings indbyggertal med 35,75 %, fra 3978 indbyggere til 5400. Til en sammenligning steg Vejles befolkning med 23,82% og var altså mere end 10% under Koldings vækstniveau. Kun Århus havde en lignende tilvækst som Kolding af alle Danmarks købsteder. En by som Ærøskøbing mistede 7,59% af sin befolkning, sandsynligvis en følge af, at Ærø efter 1864 ikke længere var dansk, men tysk. Kolding modtog nogle familier fra Ærø, det er ikke muligt at sige præcist hvor mange. 26 personer i Kolding stammede ved folketællingen i 1870 fra Ærø, men indvandretallet kan meget vel have været noget højere.

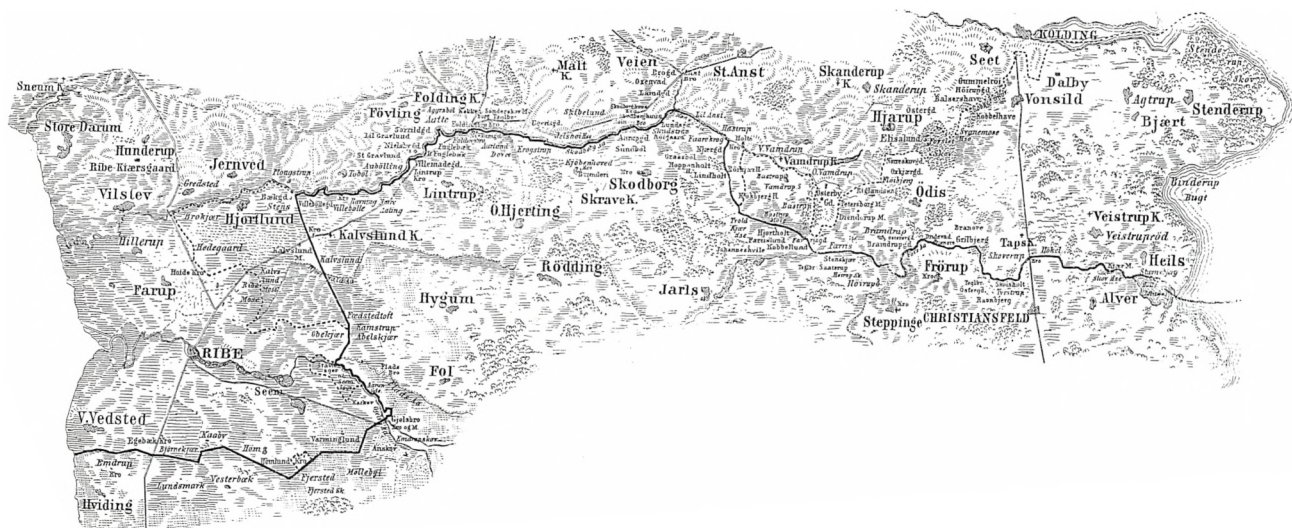
*Skema 1. Uddrag af folketælling 1870:
Indbyggere i Kolding født syd for grænsen til Slesvig*

Børn under 15 år	153	
	mænd	kvinder
Alder: 15-27	119	57
Alder: 28-50	142	129
Alder 51-70	41	35
Alder: over 71	5	7

Det tiår, der var forløbet fra 1860 til 1870 havde naturligvis efterladt sig mange spor i byen og hos befolkningen. Der havde været krig i 1864. Det var en belastende og drøj tid for byens befolkning med stadige indkvarteringer af preussiske og østrigske soldater og med tvangsudskrivning af mad og andre fornødenheder. Mest langvarigt mærkedes følgerne dog nok ved den store strøm af indvandrere, der fulgte sydfra i årene efter 1864.

Det er naturligt at forklare tilstrømningen til Kolding som en tilstrømning til den nærmeste købstad sydfra, og en undersøgelse af folketællingen 1870 viser også, at den del af byens befolkning, der er født syd for grænsen ved Kongeåen, er vokset stærkt ved 1870-folketællingen. Af samtlige fremmedfødte i Kolding – ialt 758 personer eller 14% af den samlede befolkning – var der 688 personer, der var født syd for grænsen til Slesvig. Som skema 1 viser, var der 153 børn under 15 år. Fordelingen mellem mænd og kvinder i alderen 15 til 27 år viser en stor overvægt på den mandlige side, mens kønsfordelingen er næsten jævnbyrdig i de øvrige voksen-grupperinger, dog med overvægt af mænd i alle grupper undtagen den ældste.

En liste over indvandrerne sydfra eksisterer desværre ikke. Derfor er man henvist til den møjsommelige og også usikre vej at gennemgå folketællinger og sammenligne dem. Ved at sammenligne 1860- og 1870-folketællingerne får man siet den gruppe fra, der har boet i byen før 1864. Mere vanskeligt er det at fastsætte, hvornår folk så er flyttet hertil. Her har oplysningerne om børns fødested været betydningsfulde. Når det f.eks. af folketællingen 1870 fremgår, at gartner Nygaard har en pige på ni år og en pige på seks år, der er født i Slesvig og en dreng på tre år, der er født i Kolding, tør vi slutte, at han og hans familie altså er flyttet til Kolding mellem 1864 og 1867. Så kunne det forresten være spændende at vide, om det var den danskfødte gartner

Grænsedragning efter krigen 1864. Grænsen blev lagt efter den gamle toldgrænse mellem Slesvig og Nørrejylland. Dog blev Koldings opland mod syd udvidet ved indlemmelse af de otte sogne Vonsild, Dalby, Sdr. Bjert, Sdr. Stenderup, Ødis, Taps, Vejstrup og Hejls. »Illustreret Tidende« 1864.

Nygaards binding til sit fædreland, som gjorde, at han ikke kunne udholde »det tyske åg«, eller det snarere var løftet om årligt at kunne tjene 400 kr., der drev ham. Familien Nygaard er et af de »sikre« eksempler. I andre tilfælde er man overladt til et mere usikkert skøn angående indvandring.

Eksemplet med gartner Nygaard og hans familie viser også, at optællingsmetoden efter fødested ikke får hele familiens medlemmer med. Det er kun de to børn, der er født i Slesvig, der tæller med i statistikken her, mens familien ved indvandringen til Danmark rent faktisk har bestået af fire personer, og ved folketællingen i 1870 består familien af 5 personer. Derfor er de 688 personer, der er født syd for grænsen at betragte som et minimumstal. Det samlede antal personer, der indvandrede har været noget højere. Mange af de børn, der er født syd for grænsen,

havde dansk-fødte forældre eller forældre, hvor kun den ene var fra Slesvig eller Holsten.

Artikel 19 i Wienerfreds-bestemmelsen kort efter krigens afslutning gav befolkningen i de tidligere danske områder ret til inden for en frist af 6 år at vælge at bevare deres danske tilhørsforhold. Man kaldte det at optere for Danmark. Disse optanter kunne blive boende syd for grænsen eller frit rejse nordpå. Blev man, måtte man tåle mange ydmygelser fra myndighedernes side. Der måtte ikke flages på festdage med dansk flag, selv gardiner kunne være underlagt censur. Var de rød/hvide, var de ikke tilladt. Uden tvivl skyldes Koldings tilvækst i årene 1864 – 1870 for en dels vedkommende sådanne optanter, der foretrak friheden – også selv om det ofte kom til at koste dem afsavn.

Egentlig burde man i en undersøgelse af denne

Koldings eneste jøde i 1870, bundtmager Leib Marcus, var oprindelig født i Preussen, men indvandrede som ung til Danmark og giftede sig med en pige fra Kolding. I 1859 købte de ejendom på hjørnet af Axeltorv og Adelgade, som sønnen Hannibal Marcus senere overtog, og hvorfra han drev musikhandel. Parret t.v. med datteren Rachel er Hannibal Marcus og hustru (viet 1890 i Kolding Kirke), mens den ældre generation ses t.h. Den velstående familie er fotograferet 1896 af M.A.Caprani.

art gå videre og gennemgå folketællingerne også for årene 1880, 1890 og 1900, fordi tilvandringerne også fortsattes derefter, og det kunne være interessant at efterspore, om »indvandrerne« blev her eller drog videre og kun havde Kolding som et midlertidigt ophold. Så langt rækker undersøgelsen her imidlertid ikke. Til gengæld kan der godt siges noget om disse første »indvandrere«. Man kan undersøge aldersfordelingen mellem dem, deres sociale tilhørsforhold,

deres arbejde, indkomst, bosted, m.m., så det ikke forbliver en helt anonym gruppe.

Naturligvis er der også meget, man ikke får at vide. Tilskyndelsen til at flytte til Danmark har utvivlsomt været meget forskelligt begrundet. Når der i aldersgruppen 15 – 27 år er lidt mere end dobbelt så mange mænd som kvinder, betyder det utvivlsomt, at de unge mænd er flygtet fra en treårig militærtjeneste på preussisk manér. De tyske lægds-

ruller fra den tid taler deres tydelige sprog om værnepligtige, der aldrig mødte op til session, fordi de var flygtet inden da. Men hvad der har drevet de unge kvinder, er det meget sværere at gætte på.

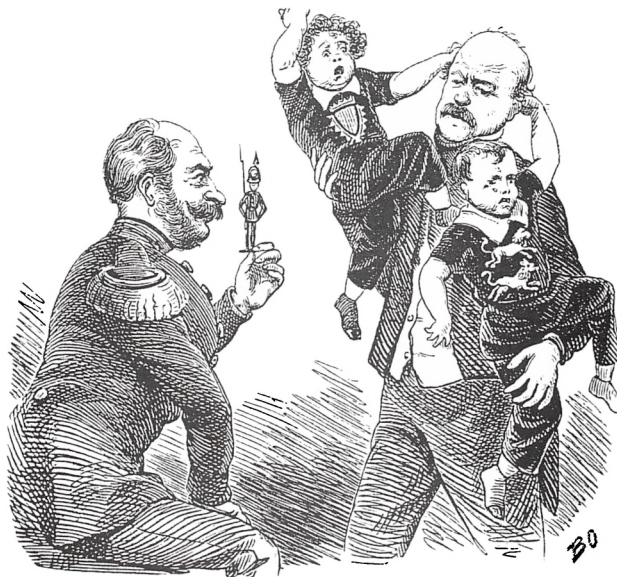
Den påtvungne germanisering af befolkningen i den hidtidige dansk-tilknyttede landsdel har drevet mange mod nord. Adskillige har nok haft det som den aldrende ugifte lærerinde, der i kølvandet på krigen »sammen med sin broder pastor Filip P. Nielsen forlod Slesvig på grund af troskab mod Danmark«, som pastor Leunbach, Kolding, skriver i 1881 som påtegning på en ansøgning, den ældre kvinde indsender for at komme i betragtning til Sparekassens legat. De tyske myndigheder havde den strategi efter 1864 at tvinge dansksindede præster og lærere – intelligensen i sognene – bort fra deres embeder og indsætte loyale tyske embedsmænd i deres sted. Derfor er det heller ikke besynderligt, at der er optegnet 7 lærere i skema 2. Og der har sikkert været flere end de optegnede, da undersøgelsen som sagt kun har medtaget de personer, der var født syd for Kongeå-grænsen. Man kan forestille sig, at den nødvendighed, der tvang sådanne embedsmænd og deres familier til opbrud – altså troskaben mod Danmark – har påført dem personlige tab på flere niveauer. Der var ikke noget socialt sikkerhedsnet til at kompensere for tabt arbejde, og mange har derfor haft livsvarige økonomiske problemer, som sådan en legatansøgning til byens sparekasse lader ane.

Men for andre har rejsen nordpå været sat igang af mindre idealistiske bevæggrunde. En drivkraft har været muligheden for bedre indtjening. Siden 1857/1858 var der blevet indført næringsfrihed i Danmark, og det gav i princippet enhver lov til at slå sig ned som næringsdrivende. Det har sikkert også været medvirkende til, at mange følte trang til at flytte til en by i vækst som Kolding. I øvrigt var der i kølvandet af fredsslutningen fulgt et nyt opland til

Kolding, nemlig de otte sogne syd for byen, der hidtil havde ligget syd for toldgrænsen og dermed havde været vant til at handle i Christiansfeld eller Haderslev. Det har givet Kolding forøgede indtjeningsmuligheder.

På skema 2 kan ses en oversigt over de indvandrede profession. De indvandrede kvinder er næsten alle husmødre. Kun enkelte enlige kvinder har deres eget arbejdsområde og arbejder som lærerinde og institutbestyrerinde eller med mere ydmyge sysler som syning og vask og er så kommet med i statistikkens. Modehandlerinden er gift med en daglønner,

Krigen 1864 formåede ikke at knægte folkeviddet. Selv om Bismarck viser sin tinsoldat frem som advarsel, er det ikke muligt at styre smådrene Slesvig og Holsten. »Illustreret Tidende«, årsskiftet 1864/1865.

v. Bismarck: „Kan I søde Drengs nu ønske Fatter et glædeligt Utaar!“

Skema 2. Indvandrernes profession og skattepligtige indkomst 1870

		<i>ms.</i>	<i>sv.</i>	<i>læ.</i>	<i>dr.</i>	<i>indkomst</i>		<i>ms.</i>	<i>sv.</i>	<i>læ.</i>	<i>dr.</i>	<i>indkomst</i>	
apoteker, medhjælp	2					350-700 kr.	læge	3				1000-4500 kr.	
avlsbrug	6					300-600 kr.	lærer	7				200-500 kr.	
bager, konditor		3	4		1	50-1600 kr.	lærerinde	1				200 kr.	
barber	1					1000 kr.	læsteskærer	1				200 kr.	
blikkenslager		2	3		1	300-1200 kr.	maler		3	2		400-800 kr.	
bogbinder		1	1			800 kr.	marskandiser	1					
bundtmager		2	1			1200-1600 kr.	modehandlerinde	1					
bødker		3	2		1	200 kr.	murer		4	2		300-1000 kr.	
børstenbinder	3					200-500 kr.	møller		3	2		3000 kr.	
cigarspinder,-mager		7	4			200-400 kr.	nagelsmed		1			400 kr.	
daglønner,arbejdsmand	46					200-250 kr.	nålemager		1				
dagvognskusk	1						oppebørselsbetjent	1					
detaillist	3						organist	1				400 kr.	
drejer		3	1	1		300-500 kr.	pakhusforvalter	1					
dyrlæge	3					400-700 kr.	postbud	2					
fabrikant	1						pottemager		2	2		150-600 kr.	
farver		4			1	200-1000 kr.	prokurator	1				1500 kr.	
fisker	2						rebslager	2				300-900 kr.	
fjerhandler	1					300 kr.	ritmester	1				2200 kr.	
former	2					400 kr.	sadelmager	1					
fotograf	1					800 kr.	savskærer	1					
gartner	6						sejlmager		1	1		200 kr.	
garver		3			1	1000-1800 kr.	skibsfører	1				500 kr.	
gasværksarbejder	2						skibstørrer		9			250 kr.	
glarmester	1					300 kr.	skindhandler	1				350 kr.	
guldsmed		1				400 kr.	skomager		9	8	1	4	100-500 kr.
hestehandler	2						skrædder		7	5			150-1200 kr.
hjuler, karetmager		2					slagter	5					300-400 kr.
institutbestyrerinde	1					400 kr.	smed		1	6	1	2	150-200 kr.
instrumentsliber	1						småkører	2					300-400 kr.
jernstøber	1						snedker/tømrer		15	17	4	1	200-2000 kr.
klubvært	1					700 kr.	stationskusk	2					
kludesamler	1						stenkløver, -hugger	3					200-350 kr.
kolportør	1						stentrykker		2				700 kr.
kurvemager		3	1			150-350 kr.	stolemager	2					200-400 kr.
købmand, høker		16	5	2	3	250-3500 kr.	strømpevæver	1					400 kr.

	<i>ms. sv. læ. dr.</i>	<i>indkomst</i>
syerske	1	100 kr.
teglbrænder	1	
træskomand	1	200 kr.
uldspinder	2	500 kr.
urmager	1	
vagtmester	2	600 kr.
vaskekone	1	
vinhandler	2	600 kr.
vognmand	2	600 kr.
værtshusholder	19	250-800 kr.
væver	2	200 kr.
ølbrygger, tapper	2	800 kr.
arrestant: 15-årig pige		
fattigforsørgelse	9	
hospitalslem	1	

så der har nok været brug for hendes indkomst, der desværre ikke kan ses i skattelisten. En stor del af indvandrerne har ernæret sig som daglønnere, daglejere eller arbejdsmænd, som de kaldes i flæng. Til gengæld ser lønnen ud til at have været ganske ens i denne dårligst lønnede gruppe. 200 kr. har været den helt almindelige årsindtægt, og der skal ikke megen fantasi til at forestille sig, at det har været svært at ernære en hel familie for den løn. Mange af disse daglejerfamilier har »klumpet sig sammen« bl.a. på Nørremarken, i Blæsbjerggade og på Langelinie. Men den store gruppe af håndværkersvende var ikke bedre lønnet. I det hele taget har en stor del af indvandrerne måttet tage til takke med denne mindsteløn, enkelte skomagere, kurvemagere og skræddere har endda måttet klare sig med mindre.

Der er en påfaldende stor gruppe værtshusholdere i byen, der stammer sydfra. Denne vækst i

værtshushold er en direkte følge af næringsfriheden. Før den blev indført, var der kun bevilling til et par værtshusholdere. Men her i 1870 ser antallet af værtshuse ud til at have sprængt alle rammer. Der må formodes at have været flere værtshusholdere i byen end de 19, der stammede fra Slesvig eller andre sydligere tyske strøg. Det har vel normalt været en mere behagelig beskæftigelse f.eks. for en ufaglært at slå sig ned som værtshusholder end som daglejer at tjene føden ved hårdt fysisk arbejde. Og også en mere indbringende forretning, ser det ud til.

Ellers er håndværkergruppen stadig – sammenlignet med folketællingen i 1860 – en dominerende gruppe. Som det kan ses, er der meget stor forskel på indtjeningen i de forskellige grupper. Der er forskel på, om man er mester (ms.), svend (sv.), lærling (læ.) eller læredreng (dr.). For de to sidste gruppers vedkommende kender vi slet ikke deres indtægt. De har ikke plads på rækken af skattepligtige. De boede normalt hos mester og indgik i hans husholdning. Derfor finder vi dem i folketællingslisten sammen med mesters kone og børn og eventuelle tyende. Deres løn har næppe været stor, når der ses bort fra kost og logi. De tal, der er anbragt som indkomst ud for de forskellige erhverv, er minimum- og maksimumbeløb. Ofte vil der være tale om flere tal ind imellem dem.

I håndværkergruppen er der et stort antal beskæftiget med tømrer- og snedkervirksomhed. De 2000 kr., der er ansat som maksimumsindtjening i det fag, skyldes A.L.Johansens indkomst, som var usædvanlig høj. Han var kommet til Kolding omkr. 1855 og var i 1870 en veletableret snedkermester med godt ry. Han havde iøvrigt i sit brød to unge mænd fra Slesvig, Claus Kähler på 24 år og Carl Laudt på 17 som henholdsvis svend og lærling.

Under »møller« står kun indkomsten 3000 kr. Det kunne give det indtryk, at det var en specielt god forretning at være møller. Sandheden er snarere, at

Hans Peter Holst, lærer ved Vejle Amts Skole. Både han og hans kone Anna Maria var født i Slesvig og havde i 1870 en fireårig datter født sammesteds. Deres nyfødte barn var født i Kolding. Holst hører nok til den store gruppe dansksindede lærere og præster i Slesvig, der blev afskediget efter 1864. Hans årsløn her i Kolding var i 1870 sat til 300 kr. (Foto: Oscar Wils).

den eneste af møllerne, der er angivet skattepligtig indkomst ved, er den rige møller og garver Gøhlmann, en mand, hvis navn har levet videre i historien gennem tilnavnet til møllen kaldet Gøhlmanns mølle. Han hørte til gruppen af gamle veletablerede indvandrere sydfra og havde boet i Kolding siden 1830'erne.

I gruppen, der har med cigarmageri at gøre, optræder en cigarmager Schmalfelt. Om han er den, der har lagt navn til den kendte virksomhed af samme navn, må stå hen i det uvisse.

En anden bemærkelsesværdig stor gruppe er købmænd. Som man kan se, er der også her stor forskel i indtjening i denne kategori. Det gjaldt også for indehaverne. I gruppen findes alle grader og indkomster for højere og købmænd. 3500 kr. var absolut en meget høj indtjening. Til sammenligning kan nævnes, at en af byens velhavende mænd, den tids store byggematador, konsul og købmand H. H. Grau, havde en skattepligtig indkomst på 3000 kr. Han hører i øvrigt ikke til kategorien af indvandrede.

Læger har også i 1870 hørt til den mere velhavende del af befolkningen, mens det må bemærkes, at lærerstanden har en meget lille indtjening. Det er kun en lærer ved Vejle Amts skole, der tjener 500 kr. Den normale løn var på 2-300 kr. Institutbestyrerinden tjente dog 400 kr.

Ellers kan man af de indvandrede profession også læse noget om dengang »moderne« tider i Kolding. Der er en gasværksarbejder, ansat på det forholdsvis nye gasværk, der forsynede byen med gaslys. Og der er en såkaldt stationskusk, der har gjort tjeneste ved den kun fire år gamle jernbane. Fotografen har været nævnt i det foregående. En del mennesker har været beskæftiget med skibsbyggeri. Nu havde Kolding allerede i en lille menneskealder haft sin havn og dermed gode vilkår også for skibstrafik.

Der er handlende af forskellige slags, endog en kol-

portør. Det er næppe skillingsviser eller gudelige vækkelsesskrifter, han har bragt med på sin vandring fra dør til dør, når han var istand til at have en indtjening på 1500 kr. årligt. En oppebørselsbetjent var ikke noget nyt fænomen. Han var embedsmand, modtog og kvitterede for skatter og afgifter, og har næppe været mere elsket end skatteforvaltningen er i vore dage.

Skema 3. Tyende født syd for grænsen.
Optalt 1870:

	mænd	kvinder
Alder: 15-19	3	14
Alder: 20-25	14	10
Alder: over 25	8	10

Skema 3 viser aldersfordelingen hos tyendeklassen. I den yngste gruppe er kvinderne langt i overtal. Det var jo også næsten den eneste form for beskæftigelse, unge kvinder kunne få, mens de unge mænd havde flere andre muligheder, f.eks. som læredrenge og lærlinge. I den følgende gruppe – alderen 20 – 25 år – er mændene lidt i overtal. Her har mange kvinder indgået ægteskab og har overtaget den hjemlige husførelse. For mændenes vedkommende har det måske været en god mulighed som det første arbejde, man kunne få, når man kom som ung indvander til byen.

De 9 personer, der er på fattigforsørgelse, var alle ældre folk, som sikkert ikke var istand til at arbejde. Flere af dem boede hos yngre slægtninge, som har haft for ringe indtjening til at forsørge dem. En en-

kelt er optegnet som hospitalslem og altså også ude af stand til at forsørge sig selv. Og hvem må ikke gribes om hjertet ved tanken om den lille 15-årige arrestant, Mette Marie Hansen Schmidt? Der er næppe levnet hende mange chancer for at få et vellykket liv, når hendes løbebane er begyndt så dårligt.

De indvandrerfamilier, der har den høje indkomst – og der er trods alt en del – har som hovedregel været i byen før 1860 og har været veletablerede, da krigen kom i 1864. Hovedparten af indvandrede efter 1864 har derimod måttet tage til takke med det ringest betalte arbejde og dermed de dårligste sociale kår. Og mon det er helt utænkeligt, at der har været en og anden af de etablerede borgere her i byen, der har fundet, at der var vel rigeligt med indvandrere, der kom og snuppede både arbejde og bolig fra dem? Det siger hverken folketællinger eller skattelister noget om.

Harte Vandmølle

Af H. C. Ervald

Af Koldingegnens vandmøller er Harte Vandmølle en af dem, vi i dag ikke kan se synlige spor af.

Ældre Hartebeboere med familier gennem generationer i Harte ved intet om møllen. De kan intet fortælle. Møllen var allerede for mere end 100 år siden glemt og borte. Men at møllen har eksisteret, det ved vi.

Vi kan således se møllen på et kort over Koldinghus Rytterdistrikt fra 1720. Her er den markeret med en møllesignatur ☼ og beliggende nedenfor en lille sø eller mølledam, ca. halvvejs nede ad bækken, som fører afløbet fra Grønsø til Kolding Å (Kort s. 15).

På et kort over toldgrænsen mellem Kongeriget og Slesvig-Holsten fra 1727 kan vi også se møllen. Den er her vist beliggende mellem Harte by og Påby og igen ved bækken eller grøften, som fører vandløbet fra Grønsø til Kolding Å (Kort s. 16).

På et landevejskort fra 1802 kan på kortet ses markeret et indrammet område. Heri kan læses »Stampe« og lidt herfra ordene »Mølle« og »Dal«. (Kort s. 17) »Stampe-mølle-dal« er kløften, som vi stadig kan se den, lige vest for Harte by mellem motorvejsdæmningen og plejehjemmet »Solgården«. Vandløbet herfra og fra Grønsø, vist med nogle tynde streger, løber på kortet sammen i en meget lille sø, og her nedenfor søen i det indrammede område har møllen sandsynligvis været beliggende. I 1802 har møllen ikke eksisteret, og hvad der er tegnet på kortet er sikkert, hvad landmålerne på den tid har fået fortalt af folk på stedet. Måske har der endnu også kunnet ses synlige spor af møllen. Det

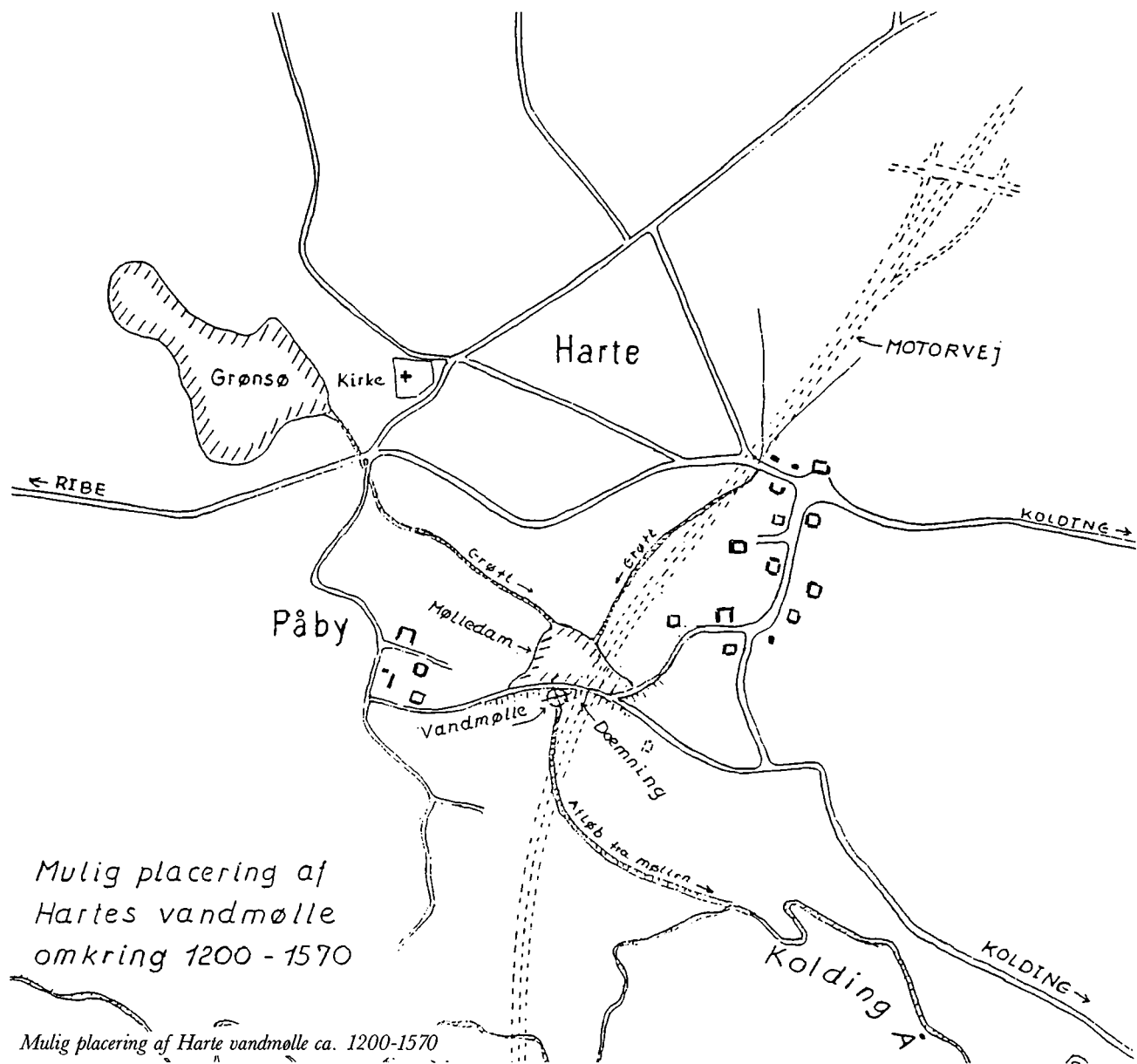
skal bemærkes, at kortene alle er ufuldstændige, og målestoksforholdene langt fra korrekte.

Som vi ser møllen på kortene side 15 og 16, har den været beliggende i en periode mellem 1698 og 1760, som vist på min skitse side 18. Møllen har på den tid været forsynet med et stampeværk, og den bliver derfor kaldt en stampemølle, og den har i følge P. Eliassen tilhørt feldberederen i Kolding. Stampewærket har været benyttet til at stampeskind. Ved stampningen blev garvestoffer af forskellig art presset ind i skindet, og stampeværket har måske også været anvendt til knusning af egebark for at udvinde garvesyre til garvningen.

I 1761 omtales endnu Stampemøllen, men den er nu øde, og huset beboes af en »inderste«, d.v.s. en person af almuen, der bor til leje. Møllen er altså ophørt at fungere, den er nedlagt, og fra nu af forsvinder møllen i glemselens tåge.

Men – lad os begynde helt forfra: Hvornår blev den første mølle i Harte anlagt? Og hvor?

Vi ved, at der har været møller i Danmark allerede omkring år 1000. Den ældste del af kirken i Harte er fra før år 1200. Altså har der omkring år 1200 i Harte været et samfund med fastboende mennesker, og når der har været behov for en kirke, kan det vel også tænkes, at der har været behov for en mølle. Den første mølle i Harte kan således godt være fra tiden omkring år 1200. Og hvor den er blevet bygget? Det er sikkert der, hvor vi ser møllen på kortene side 15 og 16. Her har vi sandsynligvis det første og oprindelige møllested. Det er også det naturlige sted. Her har man kunnet udnytte vandets

Mulig placering af
Hartes vandmølle
omkring 1200 - 1570

Mulig placering af Harte vandmølle ca. 1200-1570

løb fra både Grønsø og »Stampemølle dal«. Hvor de to vandløb løb sammen, har man kunnet opføre en dæmning for at etablere en mølledam, og nedenfor dæmningen har møllen så været beliggende. I mølledammen har man kunnet opmagasinere vand f.eks. i natterne til drift af møllen i dagtimerne eller opmagasinere vand til drift i kortere tørkeperioder.

Afstanden til møllen fra gårdene i Harte og også fra Påby har været rimelig. Godt nok er terrænet noget kuperet, men ikke værre end at en vej har kunnet anlægges uden alt for store stigninger og fald. Her har møllen kunnet fungere udmærket, og som situationen måske har set ud svarer til det, jeg har vist på min skitse side 18. Møllen har nok oprindeligt været en kornmølle. Den har været udstyret med en kværn for at male bøndernes korn til mel. Den har som alle møllerne på den tid været noget vigtigt i samfundet. Den har med sine beskedne kræfter klaret et behov.

Og vandet, der har fået møllehjulet til at dreje rundt, er kommet fra et opland ca. således:

»Stampemølle dalen«	ca. 70 ha.
Grønsø	ca. 10 ha.
Grønsøs opland	ca. 60 ha.
Grønsø grøftens opland	ca. 20 ha.
I alt	ca. 160 ha.

Et regnestykke kan herefter fortælle os, at vandets løb gennem møllehjulet har kunnet give denne kraft svarende til ca. 4 HK eller ca. 3 kW og en driftstid på ca. 400 timer årligt eller således ialt ca. 1200 kWh pr. år - hvilket nogenlunde svarer til ca. en fjerdedel af el-forbruget i dag til et mindre parcelhus (uden el-varme). Møllens formåen har således set med vore øjne ikke været noget særligt - nærmest ingenting. Men for den tid, særligt i den ældste tid, har møllen sikkert været et godt aktiv. Vandets løb

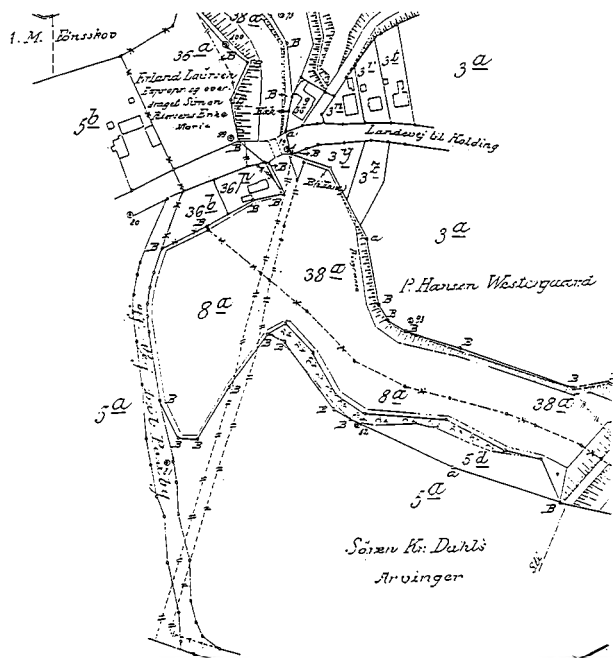
gennem et møllehjul har været næsten den eneste kraftkilde, man har kunnet udnytte.

På det gamle møllested har møllen sikkert kunnet gøre god nytte. Her har den kunnet virke i bedste velgående indtil omkring år 1570. Omkring den tid er der sket det, at møllen er blevet flyttet. Den har sandsynligvis ligget i vejen for anlæggelsen af Dronning Dorotheas Saltmøllekanal, en kanal som Dorothea på den tid lod udføre fra Stallerup sø ind til hendes nye saltværk i Ådalen lige vest for Kolding. Her er vandet gennem kanalen muligvis blevet brugt til at drive et møllehjul.

At møllen er blevet flyttet fremgår af, at i et brev fra 7. november 1590 omtales møllen som den ved Harte kirke nyligt byggede mølle. Mølleren, Peder Møller, klager over, at da møllen blev flyttet hen på det sted, hvor den nu står, blev den sat for lige så stor landgilde som tidligere, da den stod på det gamle sted, uagtet at der nu ikke er så godt vandløb til den, og at han også skal sigte og male toldfrit til slottets (Koldinghus) behov.

Hvor har møllen været beliggende på det nye sted? I dag kan vi ikke se stedet, for det har sandsynligvis været ca. midt i den sø, vi kan se syd for Harte kirke og nedenfor landevejen. Denne sø er fremkommet i forbindelse med udførelsen af kanalen til Harteværket i 1918-20. Før 1918 har der her været et sump- eller moseområde, og her henover har der været en dæmning, hvorpå der har været en vej ned til Påby. Efter 1918 er dæmningen og vejen forsvundet. En ny vej er anlagt langs søens vestside, og området er blevet til en sø, sådan som vi ser den i dag. Men at den gamle Påbyvej har været der, kan ses på flere kort.

På et af landinspektør Elling udført kort, der viser det nye kanal anlæg til Harteværket, er indtegnet den gamle Påbyvej med punkterede streger, og disse er yderligere overstregede, hvilket markerer, at vejen er sløjfet (kort s. 20).

Udsnit af landinspektør Ellings kort fra 1951 over vandkraftanlægget ved Harte.

På et postkort fra før 1918 kan man også se den gamle vej. Det er et vinterbillede, og på vejen kan man se nogle børn med deres kælke. Også på ældre kort ses den gamle vejføring, således på et kort over udskiftningen i Harte fra 1788 og på et matrikelskort fra 1861 (kortene s. 21 og s. 22). Vejen på dæmningen er nok ikke den allerførste vej ned til Påby.

Man har næppe i de tidligste tider udført et sådant dæmningsarbejde blot for at anlægge en vej, når der få skridt derfra har kunnet anlægges en vej på en god fast bund. Dæmningen og vejen herpå er sandsynligvis blevet udført i forbindelse med flytningen af møllen. Det har været helt nødvendigt, og den rimeligste forklaring er, at denne dæmning blev anlagt for at placere en mølle på den.

I slutten nord for landevejen har der ikke været plads til en mølle. Her optog saltmøllekanalen og afløbsgrøften fra Grønsø hele pladsen. Dæmningen med vejen ned til Påby, har været en mølledæmning, og vest for dæmningen har der været en mølledam, hvori vandet gennem grøften fra Grønsø har kunnet opmagasineres. Jeg har vist på skitsen side 24, hvordan jeg mener, situationen omkring møllen ved den gamle Påbyvej har set ud.

I 1590 klagede mølleren som omtalt over, at landgilden nu var for stor, ligeså stor som tidligere, uagtet der ikke mere var så godt vandløb til den, og det havde mølleren jo ret i. I følge mit regnestykke modtog møllen efter flytningen kun vand fra Grønsø og Grønsøs opland, ialt ca. 70 ha, mod tidligere 160 ha. Møllen var efter flytningen ikke levedygtig mere.

I et brev fra 21. december 1610 omtales møllen som meget forfalden og øde, ingen har villet fæste den eller svare den sædvanlige landgilde deraf. Tømmer m.m. flyttes herefter til Slotsmøllen i Kolding, hvor møllestenene anvendtes til en ny møllekværn. I 1610 er møllen i Harte i realiteten blevet nedlagt. Der er nu kun dæmningen og vejen samt måske nogle sørgelige rester af selve møllen tilbage.

Del af matrikelskort fra 1861.

Hvorfor flyttede man egentlig møllen bortset fra, at den lå i vejen for saltmøllekanalens anlæggelse? På det nye sted ved Påbyvejen fik den ingen muligheder for at blive en velfungerende mølle. Det enkleste havde været bare at nedlægge den.

Men når den ikke blev nedlagt, skyldtes det måske, at dronning Dorothea respekterede Valdemar Sejrs Jydske Lov fra 1241, hvori stod, at ældgamle møller ikke må ødelægges ved anlæg af nye møller. Men i realiteten var møllen blevet nedlagt, og i 1610 er der ikke længere en mølle i Harte.

Men – i 1698 har der alligevel været en mølle ved Påbyvejen i Harte. P. Eliassen fortæller nemlig, at i 1698 brød Harte sø eller Grønsø ud og forvoldte stor skade. Vandfloden borttog dæmningen ved stampe-møllen, og møllen bliver ganske ruineret. Og hvordan er det nu gået til? Historien kunne være således:

I 1610 er møllen ved Påbyvejen som omtalt blevet nedlagt, og i den situation sker der i de nærmeste mange år nok ingen ændringer. I 1627-28 er der krig i landet. Jylland bliver besat og plyndret af Wallensteins tyske tropper. I 1644-45 er Jylland igen besat af fjenden. Nu er det feltmarskal Thorstenson, som med svenske soldater røver og plyndrer. I 1657-59 er Danmark i krig med Sverige, og Jylland bliver igen besat og plyndret, og elendighed er befolkningens hårde skæbne. I september 1658 rykker en hær af brandenburgere og polakker os til hjælp. Men disse vore »venner«, især polakkerne, plyndrede og plagede befolkningen værre end vore værste fjender. Endvidere bragte polakkerne pest »plettyfus« med sig, som i forbindelse med voldshandlingerne kostede næsten to trediedele af den jyske befolkning livet. I 1660 er der igen fred, men da er Jylland nærmest øde. Mange steder eksisterer hverken huse, gårde eller mennesker. Koldingegnen har ligget i centrum af disse ødelæggelser, og Harte har været et sted, hvor alt har været ødelagt og nærmest mennesketomt.

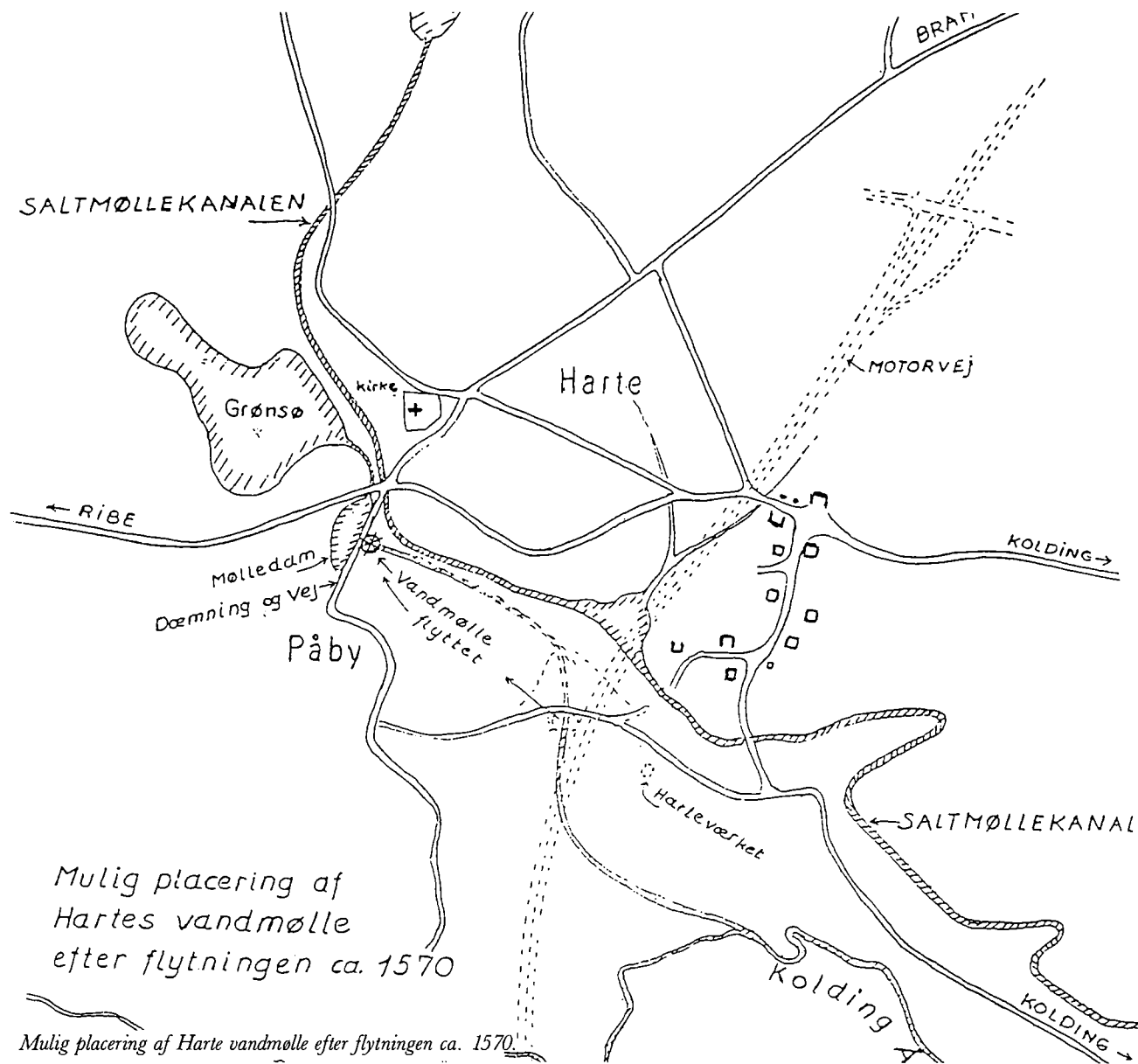
Efter 1660 får vi fredeligere tider. Der begynder en indvandring fra andre dele af landet til de ødelagte og folketomme områder. Og i Harte vender livet og foretagsomheden langsomt tilbage. Gårde og huse genopbygges og på et tidspunkt også møllen.

Møllen bliver genopbygget på møllestedet ved Påbyvejen, nu ikke som en mølle med en kværn, men med et stampeværk. Og vand til at drive møllen, ja, den smule, der kommer fra Grønsø, har ikke været tilfredsstillende. Men det kunne der nemt hjælpes på. Endnu har man på den tid kunnet se Dorotheas saltmøllekanal langs Grønsøs østside. Hvad ville derfor ikke være mere naturligt, nu da kanalen ikke længere er i brug, end at lave en forbindelse fra kanalen til Grønsø. Det har kunnet give møllen et godt tilskud af vand fra Stallerup sø og gjort møllen til en effektivt arbejdende vandmølle.

I 1698 bryder som omtalt Grønsø ud, og vandfloden borttager dæmningen ved møllen, og møllen bliver ganske ruineret. Dæmningen, som sprænges af vandfloden, er den, hvorpå Påbyvejen var beliggende før 1918. På landevejskortet fra 1802 s. 17 er dæmningsbruddet markeret. På kortet ses Påbyvejen og ovenfor denne, hvor afløbet fra Grønsø passerer under vejen, er på kortet skrevet »Brud«.

Altså i 1802 er mølledæmningens sammenbrud stadig i erindring hos de lokale folk i Harte. De har fortalt landmålerne om katastrofen i 1698, og det er herefter blevet bemærket på kortet med »Brud«. Efter ordet »Brud« kan læses ordet »Mose«. Grønsø, som på kortet benævnes »Paabye Søe«, og den på den tid tørlagte mølledam har nærmest været moseområder, sådan som vi ser Grønsø i dag.

Denne mindre naturkatastrofe, som Grønsøs udbrud har været, har saltmøllekanalen således haft sin andel i. Oversvømmelsen har vel været forårsaget af en kortvarig voldsom nedbør, tørtud el.lign., som har fået vandet i Grønsø til at gå over sine bredder. Det samme er også sket i Stallerup sø, og vandet

herfra har så gennem kanalen og videre gennem forbindelse til Grønsø forstærket oversvømmelsen i Grønsø og i mølledammen med mølledæmnings sammenbrud til følge.

Grønsøs udbrud i 1698 bliver på den tid omtalt som en »naturrevolution«, som blandt andet var skyld i, at Koldings gamle havn ved åen sandede til. Så voldsomt var det ikke.

Fra en synsrapport fra 1699 ved vi, at af mølledæmningen blev henved ca. 40 alen (ca. 25m) skyllet væk, og møllen blev ødelagt. Herudover var skaden kun, at noget sand og mudder blev skyllet ned på nogle engstrækninger, og noget hø blev ødelagt. I synsrapporten omtales ikke, hvor mølledæmningen har været beliggende. Men var dæmningsbruddet sket nord for Kolding-Ribe vejen, så ville denne vej være blevet beskadiget, muligvis helt skyllet væk. Men der er ingen skade sket på denne vej, ellers havde det været nævnt i synsrapporten. Alt peger således på, at mølledæmningen var dæmningen ved Påbyvejen.

Hvad skete der så efter møllens ødelæggelse i 1698? At genopbygge møllen på det samme sted har jo nok været på tale. Men en mølle kunne kun fungere, når der var tilstrækkeligt med vand til dens rådighed, og det var der ikke på dette sted.

Grønsøs vand var helt utilstrækkeligt, og jeg vil mene, at efter 1698 er vandstanden i Stallerup sø faldet så meget, at der nu ikke længere herfra kan løbe vand gennem kanalen til Grønsø og mølledammen. Grønsøs vandoverflade har på dronning Dorotheas tid været i max. kote 26,00. Stallerup søs vandoverflade har på samme tid været i min. kote 28,00. I dag er koten ca. 25,50, hvilket også var vandhøjden umiddelfart før opstemningen 1918-20 for at lede vandet til Harteværket.

I stedet har man derefter fundet tilbage til møllens oprindelige og første placering, og her vælger man så at genopbygge den. At sløjfe resterne af

Søen nedenfor landevejen og kirken som vi ser den i dag. Tværs over søen har tidligere Påbyvej som vist på billedet s. 20 været beliggende.

dronning Dorotheas saltmøllekanal og retablere de gamle vandløb og mølledammen var ikke noget større problem. Her var der en rimelig mængde vand til rådighed til mølledrift. Vejen fra Kolding er blevet kortere og bekvemmere. Tidligere, når feldberederen skulle ud til sin mølle, måtte han først op ad den stejle vej nordpå (nu Gøhlmannsvej), herefter ad landevejen gennem Harte by og videre ud til Påbyvejen. Efter flytningen af møllen er der ingen bakke mere at forcere.

Nu gik det lige ud langs Kolding Å på vejen, som man dengang kaldte »Nedenvejen til Harte«, i dag Stadionvej og Alpedalsvej.

Kildehenvisninger.

P. Eliassen: »Fra indherrederne«. Vejle amts årbog 1914, side 123-24.

Steen B. Bøcher: »Vandmøller og andre vandkraftudnyttelser i Vejle Amt«. Vejle amts årbog 1945, side 102.

Kancelliets brevbøger. 7. nov. 1590 og 21. dec. 1610. Kortmateriale fra Stadsarkivet.

Udsmykningen af naturskolen ved Marielundsøen

Af Henriette Brun Hansen

Tiden har mange lag, og tiden er et nuanceret begreb. Hvor langt tilbage er længe siden? Kredsede du omkring den smukke Marielundsø for blot få årtier siden, lå der en pavillon ved søen, hvor familierne kunne komme og drikke deres kaffe og spise en napoleonskage om søndagen. Denne pavillon lukkede og blev senere revet ned. I nogle år var området tomt, og man kunne bare kigge på den tomme plet, hvor pavillonen havde været, og man glemte, hvordan det var at spise en napoleonskage ved Marielundsøen.

I anledning af Teknisk Skoleforenings 100 års jubilæum blev der i september 1991 bygget en naturskole ved søen. De tekniske skoler byggede i fællesskab en naturskole for børn på én dag. Så stod der en naturskole, der straks blev taget i brug. Dag ud og dag ind myldrer børn fra omegnens skoler og institutioner ud og ind ad naturskolens dør. Gennem årets forløb og årstidernes skiften samler de planter og dyr fra skoven omkring og bringer dem til naturskolen, hvor de har muligheden for at undersøge alle disse forunderlige ting. Det, som du lærer én dag på en naturskole, ville det kunne have taget flere dage at lære gennem en bog i skolen. Som barn og menneske at kunne forstå hvordan planter og dyr er sat sammen er som at få naturen til at eksistere for en selv! En utrolig stærk og givende følelse. På trods af at en lille bille blot er en lille bille!

Da jeg fik muligheden for at dekorere naturskolen som mit afgangsprøveprojekt fra tegning og grafik på kunsthåndværkerskolen i Kolding, var det i første omgang meningen, at dekorationen skulle sidde ud-

vendigt på bygningen. Men vi fandt hurtigt ud af, at naturen omkring skolen ikke havde behov for udsmykning at konkurrere med. Men indvendigt ville børnene have nytte af en udsmykning at kigge på. Udsmykningen drejede sig om 14 masonit plader (ca. 0,5 x 2,5 m), der skulle bemales og derefter sættes op inden i bygningen.

Jeg kneb øjnene lidt sammen og lod de første indtryksbilleder strømme igennem. Bygningen står som en del af den omgivende natur. Jeg valgte fire blå farver for vandet i søen og himmelen ovenover; to grønne farver til planterne omkring; en varm rød og en varm gul farve for varmen og livsglæden. Derefter motiverne på pladerne. Min første indskydelse var at lade skovens planter og dyr danne baggrund for motiverne i mit eget formsprog. Egern, ræv, grønspætter og pindsvin hoppende rundt mellem hinanden. Det var en ide, der kunne føre til »genkendelsens glæde« hos de børn, der kommer på naturskolen. Men »genkendelsens glæde« har ikke den tre-dimensionelle side, jeg kunne ønske mig af en udsmykning. Alting omkring os har mange forskellige lag. Dette gælder også naturen omkring skolen. Det første lag kan være et fysisk lag. Det lag vi ser på vores cykeltur gennem skoven. Det samme lag som børnene har fat i, når de samler: en gren; et egern; en masse biller i et syltetøjsglas. Under dette lag så jeg pludselig de andre lag.

Som barn var jeg dybt optaget af fortidens plante- og dyreverden. I mange år som barn var min favoritfilm, ikke en film set i biografen, men set ved et af det lokale biblioteks ungdomsfilms-arrangementer.

Filmen handlede om to drenge, storebror og lillebror, og lillebroderen finder en dag en forstening af en trilobit. Han spørger stædigt storebroderen om, hvor denne forstening kommer fra. Broderen fører ham via en bådrejse, tilbage gennem alle tiderne i jordens historie. De møder de første, største næsehorn; fugle og dinosaurer på deres vej, indtil de til sidst står ved livet i havet for en halv milliard år siden. Her, hvor alt liv startede, finder de de levende trilobitter. Lillebroderen holder begejstret sin sten op og konstaterer, at det er den samme form som dyrene i vandet. Jeg husker ikke, om de sejlede »mod strømmen« tilbage igen, men jeg var helt fascineret af variationen af dyreliv gennem de forskellige tider. Det er det samme med H. C. Andersens kendte vanddråbe, som »bare er en vanddråbe udadtil«. Men kigger man i den, er den fyldt med liv. Begrebet »urtid«, fortidens dyreliv er for os endnu et abstrakt begreb, indtil vi føler os parate til at lette på låget for dette begreb. Indenfor vil vi se de forunderligste dyr. Blandt dem er dinosaurerne dem, der først bider sig fast på vores nethinde. Jeg var selv »bidt af en gal tyrannosaurus«, og det samme gælder mange børn i dag, men dinosaurerne udgør kun én gruppe ud af de mange, der har eksisteret.

Jeg lod derfor hver af de 14 pladser, der skulle dekoreres, repræsentere en geologisk periode helt tilbage til urtiden med jordens skabelse og frem til vor egen nutid. Ind imellem er der de første fisk, padder, krybdyr, blomsterplanter og løvtræer. Menneskene afslutter rækken af dyr på jorden på pladerne. Dog ikke forstået sådan, at vi er det definitive i udviklingen. Men vi har muligheden for at forstå jorden og alle de tider, der har eksisteret, for at forstå vor egen tid bedre. I det øjeblik, børnene på naturskolen og alle vi voksne begynder blot at vide lidt mere om denne fælles fortid, vil den begynde at fylde i vores bevidsthed. De dyr, vi så møder i Marielundskoven, vil få en historie bundet til deres hale

i form af deres forfædre. De vil måske endda få dybde og karakter! Vi vil helt automatisk overveje vores behandling af dem mere. Jeg taler ikke om løftede pegefingre her, men en konstatering af, at sådan vil det blive!

Udover den malede frise skar jeg nogle træsnit, som også omhandler de geologiske tider. De er delt op i tre: De første perioder med dyrene i vandet (kambrium, ordovicium, silur og devon). De næste perioder med krybdyrene som fremherskende (kul, perm, trias, jura og kridt). Det sidste træsnit er om pattedyrenes tidsaldre (tertiær og kvartær). Som kontrast til de »naturlige« udstoppede dyr, der allerede fandtes på naturskolen, lavede jeg tre frit fortolkede papmaché-dinosaurer, der skulle stå ved siden af de førnævnte udstoppede dyr. Den ene, en stegosaurus, har jeg beholdt hjemme hos mig selv.

Undervejs i dette projekt læste jeg en del omkring jordens udvikling. En lille del af den enorme mængde der findes! Det er morsomt, når forfattere bliver så entusiastiske, at de afgiver svulstige, romantiserede beretninger om deres forestilling af en hjortefamilies vandring mod floden i kultidens dybeskove. En anden tyk bog på engelsk om dinosaurernes herretid forklarer i lange, komplicerede sætninger om disse dyr. Men et eller andet sted kan han have ret i, at det er os selv, vi rammer i den sidste ende, når vi taler om, at det er klart, at dinosaurerne måtte uddø, når de ikke var mere intelligente! Men disse dyr dominerede jorden totalt i over 100 millioner af år, mens mennesket i sin »nutidsform« kun har eksisteret i omkring 1 million år.

Men muligvis gør det ikke så meget, hvis vi nu en gang ikke skulle eksistere på jorden så længe som dinosaurerne. Hvis vi blot i den tid vi lever her, husker at lukke øjnene en gang imellem og mærker, hvor vi er. Så ville man endda måske være i stand til at forestille sig en urtidsmus, der løber hen over fødderne og forsvinder ind i et buskads bagved!...

Kolerahusene i Kolding

Af Torsten Sørensen

Under den store koleraepidemi i København i 1853 traf man også forholdsregler i Kolding. På Friskolen blev der således oprettet et koleralasaret, som heldigvis ikke kom i brug.

Men det store antal dødsofre i hovedstaden havde naturligvis gjort indtryk, og da der i 1866 kom en ny epidemi til Europa, var man på vagt. Via amtet skrev Justitsministeriet til Kolding Byråd og spurgte, om det tidligere indrettede »Receptionslokale for Kolera Syge«, dvs. Friskolen på Sviatorv, endnu var til rådighed, og om man i øvrigt havde truffet andre foranstaltninger for at møde en eventuel epidemi, for det havde man pligt til.

Byrådet behandlede sagen den 19. oktober 1865. Koleralasaret i Friskolen havde været en ren midlertidig foranstaltning, som ikke kunne gøres permanent. I stedet besluttede man at fremskaffe en privat lejlighed, som hurtigt kunne gøres klar til at modtage kolerapatienter. Det skulle ske ved, at lejlighedens beboere »øjeblikkeligt udflyttede.«

Det lykkedes dog ikke at finde en egnet lejlighed. I juni 1866 måtte byrådet konstatere, at skulle der fremskaffes et passende lokale til kolerapatienter, måtte der opføres en ny bygning til formålet, og da Justitsministeriet havde pålagt kommunen at have et sådant lokale parat, besluttede man snarest at lade udarbejde tegning og overslag til en bygning for »søværts ankommende Colerasyge med 2de Sygestuer paa ca. 1800 Cubikfod Rum, en ditto paa ca. 1200 Cubikfod, en Stue for Opvarningspersonalet, en Ligstue, en Hytte med Vadske- og Brændselsrum samt Latrin.«

Når byrådet handlede så hurtigt, skyldtes det sandsynligvis, at der samme år havde været to tilfælde af kolera i Haderslev. Sygdommen var tæt på. I hvert fald forelå der allerede efter et par ugers forløb to udkast til en bygning til kolerapatienter. Man vedtog hurtigt at bygge et hus, som var 25 alen langt og 14 alen bredt. Men om beliggenheden var der mere diskussion. Kommunen havde ganske vist mulighed for at købe en grund af slagter A. Ørum ved Skinderborg Lykke, nuværende Ejlersvej, men man havde også set på et stykke jord i nærheden af Sct. Jørgens Hospital. Desuden blev det foreslået at købe en grund ved »den gamle Snoghøj Landevej.«

Enden på diskussion om beliggenheden nåede man ved en åstedsforretning den 19. juli 1866, hvor man bestemte sig for at opføre bygningen ved vejen mellem Teglgaardskjær og Apotekertoften syd for byen (Matr. 58 c, Kolding Markjorders 1. afdeling). Brugerne af jorden fik en erstatning efter »Vognmand H. Daugaards og Avlsbruger P. Nissens Skjøn«.

Opførelsen af huset blev udbudt i licitation, som blev vundet af tømremester Andreas Grøn Skarbye med et bud på 2150 rd., og efter at amtet havde godkendt byggeriet, gik man i gang med opførelsen af Koldings første »kolerahus«.

Byggeriet forløb ikke uden vanskeligheder. I november 1866 medførte en voldsom storm skade på en gavl. Skarbye søgte at få byrådet til at bevilge et ekstraordinært beløb p.g.a. stormskaden, men det gik ikke. I byrådets forhandlingsprotokol er under den 17. januar 1867 kort og godt anført: »Det vedto-

ges at tilkjendegive Skarbye, at Communalbestyrelsen ikke ser sig i stand til at bevillige ham nogen Godtgørelse i den omhandlede Anledning.«

Bygningskommissionen synede byggeriet den 11. februar 1867 og konstaterede, at nok var bygningslovens forskrifter overholdt, men man bemærkede sig, »at der endnu ingen Latriner ere opførte.«

Allerede den 17. januar 1867 havde byrådet vedtaget at prøve at udleje en eller flere lejligheder i kolerahuset med det forbehold, at huset skulle rømmes, hvis det blev nødvendigt at bruge det til lasaret. Dette fik inspektionen ved Kolding Sygehus til at reagere. Man manglede plads på sygehuset nu og spurgte, om der var mulighed for at anvende kolerahuset som midlertidigt sygehus til patienter med kønssygdomme?

Kommunalbestyrelsen svarede, at den intet havde imod, at »bemeldte Receptionslocale midlertidigt anvendtes i det ommeldte Øiemed, naar Sygehusinspektionen overtager dette i den Stand, hvori det nu befinder sig og deraf svarer en maanedlig Leie af 16 Rd.«

Kolerahusets anvendelse som egentligt sygehus for patienter med kønssygdomme varede kun et halvt års tid. Den 4. juli 1867 skrev amtet til sygehusinspektionen, at det midlertidige sygehus straks skulle nedlægges, og patienterne overflyttes til det »rigtige« sygehus i Hospitalsgade. Byrådet tog dette til efterretning og besluttede at beregne sig en leje af huset for seks måneder. Derimod ville man ikke yde nogen godtgørelse til en snedkersvend Volf, der imidlertid havde været ansat som økonom. Man henholdt sig til, at samme Volf havde fri bolig i kolerahuset indtil »October Flyttedag d. A.«

I 1871 var det ikke kolera, der truede, men kopper. Derfor bestemte byrådet, at kolerahuset skulle indrettes til koppelasaret »efter Districtslægens nærmere bestemmelser.« Den 13. april 1871 vedtog man at ansætte en bestyrer. Udgifterne til kur og pleje

skulle afholdes af kærnerkassen med 24 skilling pr. patient. Mod dette beløb stemte bl.a. I. O. Brandorff og vognmand H. Daugaard; de mente, at der skulle anvendes en højere takst.

Året efter blev bygningen atter indrettet til koleralasaret. I henhold til gældende lov skulle der nemlig være et lokale i beredskab til kolera-patienter; det havde man ikke længere, fordi bygningen først havde været udlejet og derefter var stillet til rådighed for patienter med kopper.

I huset var der en lejlighed til økonomen og fire sygestuer med seks senge. Men i byrådets forhandlingsprotokol anføres den 16. september 1872, at der er plads til ti senge. Det fremgår desuden, at der nok kunne presses nogle flere ind, men så ville man ikke overholde forskrifterne om »Luftrumets« størrelse.

De eksisterende seks senge var imidlertid lovet væk til fattigvæsenet. Derfor måtte der anskaffes nye. Pengene til nyindretningen blev bevilget i oktober 1872, hvor man også overlod til formanden og distriktslægen at anskaffe det nødvendige inventar. Desuden overtog Vejle Amt huset. Først lejede man sig ind for en årlig leje på 100 rd., men fra »April Flyttedag« 1874 blev huset helt overtaget af amtet for en pris af 3000 rd. Selve driften af huset skulle varetages af en bestyrelse med repræsentanter fra amtet og kommunen sammen med distriktslægen.

I 1908 begyndte en ny koleraepidemi i Rusland. Det medførte atter en bekendtgørelse fra Justitsministeriet, som fik amtet til at sende et brev til bestyrelsen for kolerahuset. Man skrev, at da det ikke kunne udelukkes, at skibe fra områder med kolera anløb Kolding Havn, måtte der træffes foranstaltninger til at tage det i Kolding indrettede lokale til modtagelse af patienter med kolera i brug med kort varsel.

Tilsyneladende var bygningen på det tidspunkt noget forsømt. Kolding Folkeblad omtaler i hvert

Det gamle kolerahus set fra nordvest. Foto fra 1908.

fald huset som »vort forfærdelige Kolerahus« og konstaterer, at der allerede havde været et par skibe i havnen fra de kolerasmittede egne. Avisen mente derfor, at der burde have været indført karantæne for disse skibe. Det blev dog ikke til noget, og heldigvis slap Kolding også for kolera i denne omgang.

Man begyndte imidlertid at drøfte, om ikke kolerahuset skulle flyttes og erstattes af et nyt. Dertil kom, at teglværksejerne L. A. Hollænder og J. M. Jensen havde købt den bakke, hvor kolerahuset lå, til

afgravning. Neden for bakken havde man anlagt en ny vej, Kolerahusvej, som forløb svarende til den nuværende Domhusgade. Man var hurtigt enige om, at det gamle kolerahus skulle rives ned, så snart man havde bestemt sig til, hvordan det skulle erstattes.

I det følgende års tid diskuterede man kolerahus-sagen gentagne gange i byrådet. På et tidspunkt blev der stillet forslag om ikke at opføre et nyt hus, men i stedet enten leje sig ind i et lokale i nærheden af

Foto fra omkring århundredskiftet taget fra tårnet på Koldinghus, der viser det gamle kolerahus' placering mellem de to teglværker.

havnen eller købe nogle telte, som kunne slås op ved lejlighed.

Enden på diskussionen blev en beslutning om at opføre et nyt hus til kolerapatienter; spørgsmålet var blot hvor? I 1910 blev sagen stillet lidt i bero, fordi man ikke rigtig vidste, hvor meget plads den nye Sydbane ville kræve. Markudvalgets formand, I.O. Brandorff, mente, at når Sydbanen blev ført igennem, ville der blive afskåret flere mindre grunde, der ville egne sig til opførelse af et nyt kolerahus. Det ville få gode forbindelser til havnen og

byen, men lå samtidig uden for den almindelige færdsel.

Året efter indstillede det udvalg, der var nedsat i sagen, at man til det nye kolerahus købte en grund, som lå mellem Sydbanens forgreninger til Vamdrup og Hejls. I februar var sagen så langt, at der kunne udfærdiges en købekontrakt, og arkitekten Robert V. Schmidt udarbejdede et forslag til opførelsen af en ny bygning til kolerapatienter.

Den 21. marts 1912 behandlede byrådet en anmodning fra teglværksejerne L.A. Hollænder og J.M. Jensen om udsættelse af afgravningen af Kolerahusvejen (den nuværende Domhusgade) og bakken med det gamle kolerahus. Den udsættelse bevilgede byrådet med god samvittighed, fordi på det tidspunkt var man endnu ikke begyndt på opførelse af en ny bygning.

Det var nu ikke fordi, man ikke havde arbejdet med sagen. Forslaget til det nye kolerahus havde cirkuleret mellem Kolding Kommune, Vejle og Ribe Amter, distriktslægen, stadsingeniøren, havneudvalget og flere andre, og det fortsatte den med det næste par år.

Endelig den 28. marts 1914 kunne arkitekt Robert V. Schmidt skrive til stadsingeniøren C.V. Lassen: »Paa Byggeudvalgets Vegne tillader jeg mig herved ærbødigst at ansøge den ærede Bygningskommission om Tilladelse til at opføre det paa medfølgende Tegninger projekterede »Isolutionshus for søværts ankomne Rejsende«. Stadsingeniøren påtegnede ansøgningen samme dag: »Det oplyses, at Bygningerne agtes opført paa et mellem Sydbanerne beliggende Areal af M. Num 14, 15 og 8 d af Markjordernes 1. Afdeling (Siden nr. 206 a). Ifølge Afløbsplanen, der er approberet af Sundhedsautoriteterne, vil Spildevandet blive ført i lukket Ledning, indtil det har passeret Hejlsbanen, hvorfra det løber i aaben Grøft til Fjorden.«

Den 4. april 1914 gav bygningskommissionen til-

ladelse til at bygge huset, og den 2. september samme år blev der udstedt bygningsattest.

Det nye kolerahus, som lå svarende til det nuværende Kløvervej 11, var indrettet med en midtergang og to sygestuer, der vendte mod øst. Mod vest lå køkkenet og et badeværelse. En trappe førte til 1. sal, hvor bestyrelsen boede. I det nordvestlige hjørne var indrettet en kælder til læsket kalk. Dette skulle bruges til desinfektion af smittede patienter. I øvrigt var der 3,5 meter til loftet, formentlig for at skabe det nødvendige »luftrum« omkring eventuelle patienter. Desuden var der en del forskellige instrumenter, der skulle anvendes ved behandlingen af de syge.

Man havde således fået en moderne karantæne-station, som var indrettet efter tidens krav. Imidlertid var epidemier sjældne, og derfor var huset ikke i brug. Dog var 1. sal udlejet og brugt som bolig for forskellige enlige personer, der til gengæld holdt opsyn med huset.

I januar 1934 fandt bestyrelsen for kolerahuset åbenbart, at noget måtte gøres. Man havde fået et tilbud om køb af bygningen og fandt det »ret urimeligt ikke at gøre den i Huset indestaaende Kapital frugtbringende«. Derfor spurgte man bestyrelsen for Kolding Sygehus, om man ikke dér kunne finde et isoleret lokale, eventuel et telt, som kunne stilles til rådighed i »paakommende Tilfælde.«

Tilsyneladende gav både overlægen ved sygehuset og sygehusbestyrelsen tilsagn om at modtage patienterne. Men da epidemikommissionen i Kolding bad om at se den skriftlige overenskomst om modtagelse af disse patienter, var sygehuset mere henholdende. Først efter at have rykket for svar »for at kunne fremme Sagen om eventuel Nedlæggelse af det saakaldte Kolerahus«, fik bestyrelsen for »Receptionslokalet i Kolding« den 18. december 1935 en skrivelse fra sygehuset. Heri hed det kort: »Efter indhentet Oplysning findes der en Overenskomst mellem Vejle, Fredericia og Kolding købstæder,

som gaar ud på, at Vejle Sygehus skal modtage omskrevne Patienter i en til hver Tid disponibel Barak.«

Det kunne byrådet ikke acceptere. Man havde pligt til at opretholde en karantæne-station for »søværts ankomne« personer. Derfor blev kolerahuset ikke nedlagt i denne omgang, men hele huset blev udlejet i april 1936 og indrettet til boligformål. Det kunne dog rømmes med kort varsel, selv om en forpligtelse for lejerne til straks at flytte, hvis det blev nødvendigt, ikke fremgår af lejekontrakten.

Efter at Kolding Sygehus var blevet udvidet 1939/40, blev sagen om nedlæggelse af kolerahuset atter taget op. Man troede, at udvidelsen betød, at kolerapatienter kunne indlægges på sygehuset, men

Kløvervej 11, det sidste kolerahus i Kolding. Huset blev bygget i 1914 og var indrettet til modtagelse af patienter med kolera indtil 1935. Herefter blev huset bygget om til privat bolig, selv om funktionen som kolerahus officielt først blev nedlagt i 1941. (Foto: Klinisk Foto).

dér havde man stadig ikke plads. Derimod meddelte Vejle Sygehus, at den barak, man havde til rådighed for smittede patienter, også kunne benyttes af Kolding Købstad, og nu gik det lettere.

I april 1941 skrev amtet til Indenrigsministeriet og indstillede, at kolerahuset blev nedlagt som karantænestation. Indenrigsministeriet konfererede med Sundhedsstyrelsen og svarede den 16. juni 1941. På betingelse af, at de »ad Søvejen ankomende Personer, der lider af de, i Lov Nr. 53 af 10. Marts 1938 om Foranstaltninger imod smitsomme Sygdommes Indførelse i Riget, omhandlede Sygdomme« kan behandles på Vejle Sygehus, meddeler man »den i saa Henseende fornødne Dispensation fra § 5 stk. 1 i nævnte Lov.« Man behøvede med andre ord ikke længere at opretholde en karantænestation i Kolding. Kolerahuset havde været anvendt som bolig siden 1936; først i 1941 blev dets oprindelige funktion officielt nedlagt.

Man må konstatere, at der i næsten hele perioden fra 1867 til 1941 har været et »Receptionslokale« i Kolding for patienter med kolera – et såkaldt »kolerahus« - først i Domhusgade siden på Kløvervej.

Ingen af husene har dog nogensinde været anvendt efter deres formål.

Litteratur

- P. Eliassen: Det gamle og nyere Kolding. Kolding 1910
E. Gotfredsen: Medicinens historie. 2. udg. København 1964.
K. Hertel: Tre store københavnske epidemier. København 1980.
Johs. Hjort: Kolding topografi. I: Kolding i det tyvende århundrede indtil kommune sammenlægningerne i 1970 Bd. 1. Kolding 1978.
Kolding Folkeblad: 24. september 1908, 7. oktober 1908 og 27. marts 1910.

Utrykte kilder

- Landsarkivet for Nørrejylland. Kolding byråds forhandlingsprotokol 1865-1873. Kopi i Kolding Stadsarkiv.
Kolding byråds forhandlingsprotokol 1909-1916. Kolding Stadsarkiv.
Landsarkivet for Nørrejylland. Kirkebøger for Kolding kirke. Kopier i Kolding Stadsarkiv.
Landsarkivet for Nørrejylland. Forhandlingsprotokol for bygningskommissionen i Kolding 1863-1867. Kopi i Kolding Stadsarkiv.
Journal for Kolding Byråd 1899-1919. Kolding Stadsarkiv.
Bygningskommissionen i Kolding. Bygningsjournal I 1903-1917. Kolding Stadsarkiv.
Bygningskommission i Kolding. Forhandlingsprotokol 1889-1916. Kolding Stadsarkiv.
Teknisk Forvaltning. Sag nr. 774.6.073.54 (Kolerahuset). Kolding Stadsarkiv.

Kolding Seminarium 1952 – 1992

Af Carl Petersen

Den 24. januar 1989 vedtog Folketinget en lov om sammenlægning og nedlægning af seminarier. Det betød, at der på landsplan skulle afvikles 6 seminarier, heriblandt Kolding Seminarium. I §1, stk. 1.7 står: »Kolding Seminarium sammenlægges med Jelling Statsseminarium i dets bygninger.« Der blev dog givet en afviklingsperiode på tre år, således at alle igangværende studerende kunne gøre deres uddannelse færdig uden at skifte seminarium. Den 20. juni 1992 blev så den sidste årgang af disse studerende dimitteret, og dermed var der sat et endegyldigt punktum for 40 års arbejde med uddannelse af folkeskolelærere i Kolding.

Baggrunden for seminariets oprettelse

Baggrunden for, at der i 1952 blev påbegyndt en læreruddannelse i Kolding, var en hastigt stigende lærermangel. Den skyldtes dels ophævelsen af besættelsestidens begrænsninger af timetallet på grund af beslaglæggelse af skoler, dels – og især – den stigning i fødselstallet, som havde fundet sted i løbet af 1940'erne. Det var de såkaldte »mørklægningsbørn« og »fredsbørn«, som holdt deres indtog i uddannelsessystemet, der ikke var parat til så voldsom en vækst, hverken med hensyn til skolebygninger eller lærerkræfter.

Undervisningsministeriet søgte at imødegå lærermangelen ved at øge de bestående seminariers kapacitet, bl.a. med en studenterlinie. Derimod var man tilbageholdende med at oprette ny seminarier, idet man mente, at lærermangelen ville være over-

stået i løbet af et par år. Det gik dog modsat. »De store årgange« forårsagede ravage i uddannelsessystemet hele vejen op, indtil de i slutningen af 1960'erne oversvømmede universiteterne og startede »ungdomsoprøret« i 1968. Men foreløbig var det overvindelsen af lærermangelen i folkeskolen, det gjaldt. Der blev fremsat et forslag om midlertidige seminarier, hvor der var lokaler og lærerkræfter til rådighed, og en AOF-inspireret tanke om et 5-årigt aftenseminarium blev realiseret i København, Århus og Esbjerg, samtidig med at der omsider blev oprettet et nyt 4-årigt statsseminarium i København.

Hensigten med aftenseminarierne var at gøre det muligt for især mennesker i en moden alder at have arbejde i dagtimerne, samtidig med at de modtog undervisning om aftenen, så de kunne gennemføre en læreruddannelse uden større økonomiske omkostninger. Men det var en oplagt mulighed for det stedlige skolevæsen at få dækket det øjeblikkelige vikarbehov ved at anvende aftenseminariets elever. Det var formentlig denne mulighed – samt inspiration fra Esbjerg – der i forsommeren 1952 fik det socialdemokratiske byrådsmedlem skoleinspektør, senere skoledirektør H. A. Hansen til at lufte tanken om et aftenseminarium i Kolding for sine byrådskolleger. Ideen faldt åbenbart i frugtbar jord, for den 26. juni – på H.A.'s 60 års fødselsdag – kunne Kolding Folkeblad meddele, at der var skabt flertal i byrådet for at oprette et aftenseminarium i Kolding. Meddelelsen blev fulgt op af en solstrålehistorie fra Esbjerg om en rengøringskone, der nu i tre år

havde passet både arbejde og læsning med godt resultat. Den 18. august vedtog byrådet at fremme sagen, og den 12. september havde den konservative borgmester Beirholm, H.A. Hansen og Koldingkredsens to folketingsmænd M. Larsen (soc.) og Karl Olsen (kons.) et møde i Undervisningsministeriet. Her blev forslaget modtaget med positiv interesse, bortset fra, at man ikke ønskede flere aftenseminarier oprettet. Den 17. september meddeltes det så ministeriet, at Kolding Byråd havde vedtaget at søge oprettet et eftermiddagsseminarium. Man havde altså renonceret på den umiddelbare afhjælpning af vikarproblemerne, som et aftenseminarium ville give, hvilket tydeligvis var en skuffelse for H.A. Hansen. Det var da også borgmester Beirholm, der fremover var den udførende kraft. Da man den 27. september ikke havde hørt fra ministeriet, afgik der et veritabelt rykkerbrev, hvori der blev gjort opmærksom på, at det hastede med en godkendelse, hvis seminariet skulle etableres i indeværende år. Allerede tre dage efter – den 30. september – forelå ministeriets godkendelse af, at der i Kolding oprettedes et seminarium, »omfattende præparandklasse og de fornødne klasser til gennemførelse af den sædvanlige 4-årige seminaruddannelse«. Det understregedes, at undervisningen skulle tilrettelægges med henblik på elever, der ikke påtog sig lønnet arbejde ved siden af læsningen. Altså ingen vikartimer – i hvert fald ikke officielt!

Seminariets etablering

Seminariet skulle etableres som en selvejende institution med statstilskud. Hertil krævedes et repræsentantskab som udtryk for politisk og folkelig opbakning i området. Det blev bredt sammensat med borgmestrene i Kolding, Vejle og Fredericia, amtskolekonsulenterne i Vejle og Ribe amter samt repræsentanter for forskellige organisationer. Den 14.

oktober afholdt repræsentantskabet sit første møde, hvor tre medlemmer til seminariets bestyrelse blev valgt, nemlig amtmand A.M. Wamberg, amtsskolekonsulent Winther, Vejle amt og proprietær Helle-søe, Seest. Kolding Byråd valgte yderligere 4 medlemmer: borgmester Beirholm, folketingsmand M. Larsen, skoleinspektør H. A. Hansen og grosserer J. P. Klinge. Bestyrelsen konstituerede sig med borgmester Beirholm som formand. Det blev aftalt med Kolding Gymnasium, at der stilledes lokaler til rådighed efter kl. 14.00, og lærerkræfter blev hentet fra gymnasiet og folkeskolen, så de 30 elever, der havde meldt sig, kunne påbegynde undervisningen den 1. november. Selve indvielsen foregik i gymnasiets festsal den 6. november 1952. Her blev talt af formanden for Kolding Lærerkreds, lærer Bruun, Sdr. Vilstrup, der bl.a. udtalte: »Der skal bygges en skole op her, ikke på traditioner, men på de impulser, der tilføres udefra, fra de skoler, hvorfra lærere og elever kommer.« Borgmester Beirholm udtrykte håbet om, at seminariet med tiden måtte få egne bygninger og eget ansigt udadtil, men fastslog, at man ville begynde i det små og lade væksten starte fra grunden.

Det var gået hurtigt! Så hurtigt, at borgmester Beirholm ikke havde nået at få samarbejdspartneren i byrådet, partiet Venstre, med i foretaget. Måske syntes Kolding Folkeblads redaktør Behrens, at borgmesteren havde været lidt for ivrig, for i referatet fra indvielsen blev det fremhævet, at den egentlige initiativtager var skoleinspektør H. A. Hansen, og det noteredes spidst, at hans navn end ikke var blevet nævnt. For øvrigt var der et problem, som ikke havde fundet sin løsning. Bestyrelsen havde regnet med, at skoleinspektør C. D. Nygaard, Riis Toft skole, skulle være forstander for seminariet. Men ministeriet krævede »en med seminarieundervisning fortrolig lærer« som forstander. C. D. Nygaard blev derfor kun anerkendt som leder af seminariets første præparandklasse. I forsommeren

1953 blev stillingen som forstander for Kolding Seminarium opløst, og bestyrelsen ansatte den 43-årige seminarielærer i gymnastik og engelsk Carl Clausen, Odense, som seminariets første forstander.

Carl Clausen havde før sin Odense-tid været ansat ved Scottish School of Physical Education, Glasgow. Som gymnastiklærer ved Odense Seminarium var han stærkt engageret i det frivillige ungdomsarbejde, var i flere år formand for Odense Amts Gymnastikforening og var i øvrigt landskendt som instruktør ved kurser i lærerkredse og gymnastik-kredse samt gennem radioens skolegymnastik-udsendelser. I et interview i Kolding Folkeblad udtalte han: »Det er min hensigt at skabe et seminarie-liv, hvis man kan kalde det således. Det skal ikke være de nøgne kundskaber alene. Eleverne skal i foredrag og diskussioner også møde livsværdier og sætte problemer under debat. Et seminarium må ikke kun være en forretning, hvor man går hen og køber en bestemt portion viden.«

De første år

Det var ikke nogen let opgave at starte et nyt seminarium i lånte lokaler og uden fast lærerstab. I seminariets årsskrift fra 1963 fortæller Carl Clausen om forholdene: »Jeg havde kontor i et lille klasseværelse, hvor der var undervisning til kl. 14.00. Når eleverne havde forladt skolen, gik jeg op i rengøringsrummet og hentede seminariets kontorinventar. Skrivemaskinen i den ene hånd og telefonen i den anden. Fire skoleborde blev skubbet sammen, og telefonen sat i kontakten, og dermed var kontoret etableret. Kl. 20.00 blev kontoret igen omorganiseret til klasseværelse«. I dag ville man uden tøven betegne sådanne forhold for uanstændige. Når de alligevel blev accepteret, skyldtes det, at man stadig befandt sig i efterkrigsårene. Man var fra besættelsestiden vant til

Rektor Carl Clausen ca. 1970: (Foto: N. Lisberg).

at affinde sig med de givne forhold.

Efterhånden som seminariet føjede ny årgange til, måtte det være klart for enhver, at man ikke kunne fortsætte med to institutioner under samme tag. Men seminariets fædre syntes at have tabt pusten. Det blev amtsskolekonsulent Winther, der i bestyrelsen først rejste spørgsmålet om fast lærer-

stab og egne bygninger til seminariet. I foråret 1954 blev der så ansat faste lærere, og drøftelser om bygninger fortsatte. H.A. Hansen ønskede seminariet placeret i en tilbygning til Sdr. Vang skole, men den 12. april 1955 blev det besluttet, at seminariet skulle placeres på en grund på Dyrehavevej. Arkitekterne Sigurd Madsen og Noes-Pedersen fik overdraget arbejdet med projektering af bygningen. Materialesituationen var vanskelig, så man måtte gå gradvis frem. Men i maj 1956 forelå materialebevilling til første bygningsafsnit, og den 14. september blev der foretaget grundstensnedlæggelse efter alle gældende regler for et betydningsfuldt byggeri. Der blev indstøbt en meddelelse til eftertiden vedrørende byggeriet, og de tre grundsten blev nedlagt af borgmester Beirholm, amtmand Wamberg og statskonsulent Alf. Andreasen. Denne gang huskede borgmesteren at nævne stadsskoleinspektør H. A. Hansen som den oprindelige initiativtager, og H. A. Hansen fik lejlighed til at udtrykke sin skuffelse over, at man ikke havde fået et aftenseminarium. Det var folk fra arbejdslivet - »manden fra ploven«, han gerne ville have haft ind i læreruddannelsen. Det er et spørgsmål, hvor meget han troede på seminariets eksistens på længere sigt. I hvert fald var han meget nøjeregnende med, at bygningen blev udformet, så den i givet fald kunne bruges til folkeskole. I og for sig var der god grund til at sætte spørgsmålstegn ved seminariets fremtidsmuligheder. Rundt om lå der fire statsseminarier, der alle havde spillet en rolle i den nationale kamp i Slesvig, og det betød stadig noget i folks bevidsthed. Ind imellem dem var Esbjerg og Kolding seminarier opstået i de ny vækstområder som private institutioner, som oven i købet var nødt til at opkræve skolepenge, i modsætning til statsseminariene.

Kolding Seminarium nåede at dimittere det første hold lærere, før det rykkede i egen bygning, men dimittenderne havde dog sammen med de øvrige år-

Kolding Seminarium i 1957.

gange og de faste lærere haft lejlighed til at deltage i planlægningen af den ny bygnings indretning. Og så den 12. september - femårsdagen for den første kontakt med ministeriet vedrørende oprettelsen af seminariet - afholdtes den officielle indvielse med deltagelse af undervisningsminister Jørgen Jørgensen og embedsmænd fra ministeriet. Der blev holdt alle de sædvanlige officielle taler, der var fællessang samt korsang og musik af seminariets kor og orkester. Der blev sagt smukke ord om lærergerningens betydning og udtalt gode ønsker for seminariets fremtid. Ved aftenfesten blev der igen takket til alle sider, og undervisningsministeren bemærkede, at når det var lykkedes at få seminariet til Kolding, skyldtes det alene den energi, der var blevet lagt for dagen, ikke mindst fra borgmesterens side. Borgmesteren afsluttede med en tak til embedsmændene for gode råd og sagde: »Det kan godt være, at vi her i Kolding undertiden har lavet dumheder, som vi burde skamme os over, men alt det er historie nu, og

i dag tror jeg, jeg tør sige: oven i købet en god historie!»

I eget hus på Dyrehavevej

Det var et nyt afsnit af Kolding Seminariums historie, der tog sin begyndelse med indflytningen i bygningen på Dyrehavevej. Der herskede i de første måneder en helt euforisk stemning blandt både lærere og elever af glæde over at være kommet under eget tag. Sammenlignet med de nøglefærdige og fuldt udstyrede gymnasier, som amterne præsterede 10-15 år senere, var seminariebygningen såre beskednen, og udstyret var mangelfuldt. Penge var der ikke mange af. Der var en vis kritik i byrådet af, at seminariet havde fået grunden på Dyrehavevej foræret og dertil 400.000 kr. i startkapital, så man skulle ikke vente flere penge fra den side. Men i øjeblikket spillede det en mindre rolle. Der herskede en sand pionerånd hos de 12-15 faste lærere, der havde afløst de mange timelærere. Nu skulle der skabes et rigtigt seminarium, som kunne hævde sin eksistensberettigelse. Dagliglivet kom i faste rammer, og i samarbejde med elevrådet blev der regelmæssigt arrangeret »Åbent hus«-aftener med foredrag og forskellig underholdning. Endvidere var der korsang og frivillig gymnastik, studiekredse og elevfester. I 1959 fik seminariet en gymnastiksal, hvilket ikke alene var til gavn for det pågældende fag. Det gav også forbedrede muligheder for fællesarrangementer. Ved årsfesten samme år kunne eleverne således opføre Kjeld Abells »Eva aftjener sin barnepligt« og dermed indlede en lang tradition for opførelse af dramatiske værker. Men det var faktisk først, da der i 1963 var bygget en nordfløj og en aula, der forbandt de tre bygninger, at seminariet fik anstændige lokaleforhold, bl.a. et formningslokale. Faget havde hidtil været henvist til kantinen!

Men de ydre rammer var én ting. Hvad der fore-

gik inden for rammerne noget andet. Det første store spørgsmål var, om der ville komme elever nok til at opretholde et tosporet seminarium. Bekymringer i den retning viste sig overflødige. Kolding Seminarium fik hurtigt sit faste opland, der strakte sig fra Vejen-området over Kolding og Fredericia-områderne til Middelfart og Vestfyn. Men i øvrigt kom der elever fra det meste af landet. Det var mest unge mennesker med realeksamen, der søgte optagelse i præparandklasserne, men også en del lidt ældre, især gifte kvinder, hvis børn havde nået skolealderen. Da 3. klasserne de sidste 6 måneder af skoleåret var udsendt som vikarer for at afhjælpe lærermangelen, blev der plads til at oprette en »forpræp« for dem, der ikke havde nogen eksamen, altså den meget omtalte »manden fra ploven«. Det var nu lige så tit »pigen fra gryden«, der kom. Midt i 60'erne blev seminariet tre-sporet, idet der oprettedes en studentlinie.

De to første hold dimittender var uddannet efter 1930-loven. Men fra 1955 foregik undervisningen

Forhallen på Kolding Seminarium.

efter læreruddannelsesloven af 1954. Den indførte et liniefag, som skulle kvalificere til undervisning i mellem- og realskolen. Samtidigt afskaffedes eksamen i de såkaldte ånds-fag. Til gengæld skulle der være mødepligt. Det var eksamensmodstanderne, der havde fået deres vilje. Tanken var, at der så blev bedre tid til fordybelse i stoffet. I stedet for eksamens-karakterer skulle der gives udtalelser af lærerne i de pågældende fag. Det var idealistisk tænkt, men ordningen medførte adskillige besværligheder, først og fremmest med at finde en acceptabel måde at kontrollere fremmødet på. Dernæst måtte læreren have et bedømmelsesgrundlag, før han kunne afgive en udtalelse, så seminarieeleverne blev overbebyrdede med skriftlige opgaver, så man måtte til at indføre såkaldte skemafri dage. Endelig viste det sig, at sproget ikke var mangfoldigt nok til, at det var muligt at variere fireliniede udtalelse til f.eks. 60 elever. Det måtte ende i stereotype vendinger, som ikke sagde meget mere end en karakter, og som savnede den uvildighedsinstans, som en censor udgør.

Fremgang og pædagogisk nytænkning

Folkeskoleloven af 1958 nødvendiggjorde en ændret læreruddannelse. Et udvalg blev nedsat i 1962, og samtidig fik seminarierne tilladelse til på forsøgsbasis at ændre uddannelsesstrukturen.

I Kolding foretog man en begrænsning af antallet af obligatoriske fag, så der blev plads til to liniefag. De følgende år blev på mange måder seminariets lykkeligste. Startvanskelighederne var overstået, arbejde og fritidsaktiviteter fungerede inden for de lagte rammer. I 1965 blev Dyrehaveskolen seminariets faste øvelsesskole med en stab af øvelsesskolelærere. Både i folkeskolen og seminarieverdenen var der opbrud og nytænkning. På kurser og fagmøder modtog lærerne ny impulser i både faglig og pædagogisk henseende, og der var frihed til at søge dem

Formningsholdet og lektor Henning Lasthein i arbejde med »Skolesager«.

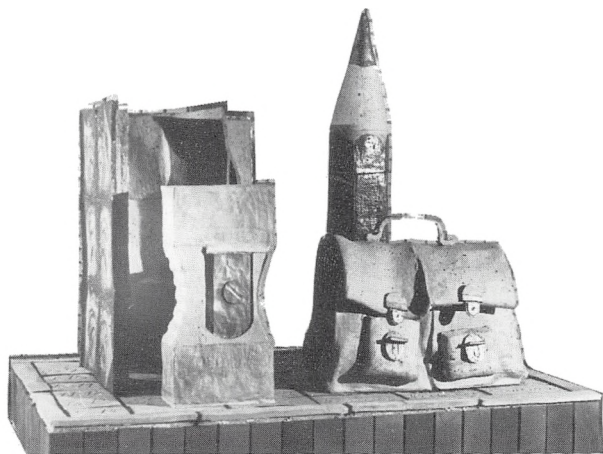
omsat i praksis. Hvad enten det skete med succes eller fiasko, var det med til at bringe fornyelse i undervisningen. Den almindelige udvikling mod demokratiske omgangsformer formindskede afstanden mellem lærere og elever – som i øvrigt aldrig havde været særlig stor på Kolding Seminarium. Konkret gav det sig udslag i, at man begyndte at sige »du« til hinanden. Samvær og diskussioner blev derved mere tvangfri og umiddelbare. Kolding Seminarium var et sted, hvor lærere og elever var glade for at være sammen. Ikke sådan at forstå, at man altid var enige. Der var ofte diskussioner om problemer, som elevrådet rejste, og modsætningerne kunne godt være trukket hårdt op, hvad enten det gjaldt antallet af skemafri dage eller praktikordningen. Men som regel blev der fundet en løsning, og uenigheden greb ikke forstyrrende ind i det daglige arbejde. Det tætte samarbejde og sammenhold, som var blevet skabt blandt lærerne i de første år, fortsatte, selv om lærerstaben var mere end fordoblet. Uden at forklejne nogen kan man vist godt sige, at seminariet

udadtil især markerede sig med de tre fag: idræt, musik og formning. Ikke blot fordi der var dygtige og initiativrige lærere i fagene, men også fordi rektor og lærerkollegiet bakkede op omkring fagenes forskellige aktiviteter, så de fik større muligheder for udfoldelse end de fleste andre steder. Det kan ikke undre, at rektor Clausen specielt ønskede at skabe gode forhold for gymnastik og idræt, og da der i 1968 var bygget en idrætshal og der var anlagt idrætsplads ved Dyrehaveskolen – som i øvrigt også havde en svømmehal – rådede Kolding Seminarium over de bedste idrætsfaciliteter blandt landets seminarier. Det tiltrak forståeligt nok mange idrætsinteresserede ansøgere.

Nedlæggelsestrussel

Den ny læreruddannelseslov blev vedtaget af Folketinget i 1966, men skulle først træde i kraft fra august 1969. Hovedformålet med den ny lov var at hæve

Skulpturen »Skolesager«.

uddannelsesniveaue - man talte om at »akademisere« læreruddannelsen – og dette søgtes nået bl.a. ved at hæve adgangsbetingelserne til studentereksamen og den nydannede HF-eksamen. Et andet mål var at styrke fagene pædagogik og psykologi, hvilket timetalsmæssigt blev nået ved at gøre tidligere obligatoriske fag valgfri. Hele nyordningen krævede en omfattende holdopdeling, hvilket igen krævede seminarier med en årgangsstørrelse på mindst 140 lærerstuderende – ifølge Undervisningsministeriets beregninger, som i øvrigt viste sig at være forkerte, fordi de studerende ikke fordelte sig jævnt ved valg af liniefag og specialer. De fleste seminarier havde imidlertid kun 90 – 120 studerende pr. årgang, så det blev aktuelt at gennemføre sammenlægninger eller nedlægninger af en del seminarier, så meget mere som man mente, at lærermangelen ville være overstået inden for det næste tiår. For at hindre en tilfældig og hovedkulds nedlæggelse af enkelte seminarier med deraf følgende afskedigelse af lærere, gik Dansk Seminarieforening ind for, at der blev nedsat et udvalg, som skulle udarbejde et forslag til en ny seminariestruktur. Udvalgets møder var lykkede for at undgå lokalpolitisk indblanding. I begyndelsen af 1969 kom de første oplysninger om planen frem. Tendensen var, at seminarier i mindre byer skulle flyttes til de større. For det sydjyske og fynske område oplystes således, at Skårup Seminarium skulle til Odense og Ribe til Esbjerg. Man kunne så have ventet, at Jelling skulle flyttes til Kolding, men her kom der uorden i systemet. Ministeren havde nemlig udnævnt rektor Utoft, Haderslev Statsseminarium, som sin personlige repræsentant i udvalget, hvilket var et signal om, at der skulle ligge et seminarium i Haderslev. Men hvis det skulle sikres tilstrækkelig tilgang, var der ikke plads til et seminarium i Kolding. Det forlød da også, at seminarierne i både Jelling og Kolding skulle nedlægges. For at undgå dødsdommen indledte de to seminarier et samar-

bejde og foreslog udvalget, at der blev oprettet et seminarium i Trekantområdet, eventuelt i den nordlige del. Udvalget accepterede, at der blev placeret et seminarium i Vejle. I Kolding håbede man, at det ville lykkes at gøre sig så kraftigt gældende i det næste tiår, at seminariet kunne få lov at bestå. Men i øvrigt viste det sig, at VKR-regeringen ikke kunne acceptere planen. Der skete altså ingenting. Denne gang.

1966-lovens konsekvenser

1966-lovens gennemførelse medførte en stor ændring af forholdene på seminariet. Højskolepræget forsvandt sammen med det fællesskab, der opstod, når 30 elever blev undervist samlet i et flertal af timerne i 5 år. Den ny lov krævede, at de studerende efter det første år, hvor de blev undervist i dansk, matematik, kristendomskundskab og skrivning til en 1. årsprøve, blev opsplittet i hold efter valg af to liniefag og et pædagogisk speciale. Det skabte en vis »rodløshed« hos de studerende. Indførelse af mødefrihed virkede i samme retning, navnlig i begyndelsen, hvor enkelte studerende opfattede det sådan, at det var unødvendigt at følge undervisningen. Men efter at der var afholdt eksamen – som blev gennemført i samtlige fag – indså de fleste, at meningen var, at den enkelte studerende selv måtte tage ansvaret for sin uddannelse. Det tidligere elevråd havde ikke haft mange beføjelser. Det kunne fremsætte ønsker, men det var lærerrådet og rektor, der i fællesskab traf beslutningerne. Med den ny lov blev der indført et fællesudvalg bestående af lige mange repræsentanter fra lærerrådet og de studerendes råd. Fællesudvalget skulle sammen med rektor træffe beslutninger i spørgsmål vedrørende uddannelsen. De studerende fik derved en reel indflydelse på deres uddannelse. Det gjaldt også med hensyn til undervisningen på de enkelte hold, hvor de inden for de

givne rammer i samarbejde med lærerne skulle planlægge undervisningens indhold. Det kom til at betyde en total ændring af lærerfunktionen. Hvor det før påhvilede læreren at planlægge og tilrettelægge undervisningen, så eleverne blev engageret, skulle han nu forhandle og koordinere – somme tider også manipulere – før undervisningen kunne komme i gang. Det kunne ind imellem være et langsomt foretagende, men de studerende fik i hvert fald et indblik i den demokratiske proces. Da arbejdet i liniefagene og de pædagogiske specialer helst skulle have karakter af studium, blev lærerens rolle også ændret i selve undervisningsforløbet. Der blev i højere grad tale om tilrettelægning af de studerendes arbejde ved udformning af opgaver og diskussionsoplæg samt vejledning, når det gjaldt større opgaver. Og ind imellem var der stadig brug for lærergennemgang. Loven indførte forelæsninger for hele årgange, hvor et hovedemne blev præsenteret for så at blive behandlet videre på holdene. Men efter ungdomsoprøret på universiteterne blev forelæsningsformen nærmest opfattet som en anakronisme. Den forsvandt da også lige så stille efter få år. Men den havde gjort sin nytte på Kolding Seminarium, idet seminariet opnåede byggetilladelse til en foredragssal, der stod færdig i 1972. Året før var der opført en pavillon for at få dækket det øgede lokale behov, den ny lov havde medført.

Rektorskifte og ansøgerboom

I foråret 1973 meddelte rektor Clausen, at han af helbredsgrunde ønskede at fratæde sin stilling ved skoleårets afslutning. I de 20 år som leder havde han været den drivende kraft under opbygningen af seminariet. Det havde været en inspirerende, men også belastende opgave, fordi han ved siden af den daglige ledelse også måtte tage sig af det stadigt fortsatte byggeri. Samtidig kom ændringerne i lærerud-

Andægtig lytten i aulaen.

dannelsen, som forøgede de administrative opgaver. Det sled på kræfterne, og nu måtte han betale den helbredsmæssige pris og før tiden forlade, hvad han med rette kunne betragte som sit livsværk.

Som rektor Clausens efterfølger ansattes pr. 1. august 1973 den 41-årige lærer i sang og musik ved Ribe Statsseminarium seminarieadjunkt Leif Stenlev. Han tiltrådte på et tidspunkt, hvor Kolding Seminarium havde optaget det hidtil største antal studerende, nemlig 6 hold med i alt 144 studerende på 1. årgang. Efter de skrinlagte nedlæggelsesplaner i 1969 havde især de nedlæggelsestruede seminarier søgt at markere deres eksistensberettigelse ved at øge antallet af studerende. Det lod sig let gøre i Kolding, hvor ansøgetallene var stigende op gennem

70erne. De private seminarier havde fået status som selvejende institutioner med fuld underskudsdekning, så de blev ligestillede med statsseminarierne, og undervisningsafgiften derfor kunne bortfalde. Der var således ikke mere nogen økonomisk fordel ved at søge ind på et statsseminarium, og ansøgetallet viste, at Kolding Seminarium var blevet et eftertragtet uddannelsessted. Faktisk var der ikke lokalekapacitet til 6 hold pr. årgang, og da der af besparelshensyn ikke kunne opnås byggetilladelse til en større bygning, måtte man gå ned på 5 hold. I 1976 var der henvend 250 ansøgere til 120 studiepladser. Det var blevet svært at komme ind på Kolding Seminarium.

Forsøgsvirksomhed

Den sidste lokalemæssige udvidelse fandt sted i 1976 og bestod af en forholdsvis beskedent tilbygning, som gav forbedrede pladsforhold til bl.a. administration, kantine og lærerværelse. Antallet af faste lærere var efterhånden steget til omkring 40, hvortil kom en halv snes timelærere. Det var navnlig inden for den pædagogisk/psykologiske faggruppe, forøgelsen havde fundet sted. Kløften mellem det voksen-niveau, som den faglige undervisning naturligt nok blev givet på, og det niveau, folkeskoleundervisningen måtte foregå på, var et gammelt problem, som 1966-loven søgte at få løst ved styrkelse af fagene pædagogik og psykologi samt indførelse af faget undervisningslære, som beskæftigede sig med undervisningens mål, midler og metoder. Hertil kom en forbedring af praktikundervisningen, idet den såkaldte timepraktik efterhånden næsten helt blev afløst af periodepraktik, så de lærerstuderende kunne gennemføre et længere undervisningsforløb og foretage en efterfølgende evaluering. I løbet af 1970'erne blev der bl.a. på Kolding Seminarium gjort forsøg med at tilnærme den faglige undervisning til undervisningssituationen i folkeskolen, dels ved at inddrage folkeskolerelevant stof, dels ved at studere og vurdere fagets lærebøger. Fagdidaktiske overvejelser – som denne perspektivering mod folkeskolen benævntes – kom efterhånden til at indgå i eksamensspørgsmålene, og de studerendes valg af emner til individuelle opgaver blev i stigende omfang præget af fagdidaktiske problemstillinger. Ønsket om at skabe større sammenhæng i uddannelsen resulterede også i forsøg med fagsamarbejde med integreret eksamen, der tillige med forsøg med gruppeeksamen var med til at ændre den traditionelle eksamensform. I stedet for den direkte eksamination i viden og færdigheder hos eksaminanden udvikledes efterhånden en eksamensform, hvor ek-

saminanden skulle anvende sin viden og sine færdigheder i relevante sammenhænge.

I 1975 opstod der blandt Kolding Seminariums lærere et ønske om at foretage et forsøg, der berørte hele læreruddannelsens struktur, og et storstilet planlægningsarbejde, hvori både lærere og studerende deltog, gik i gang og kom til at strække sig over

Vagtskifte. Rektor Clausen lykønsker rektor Stenlev.

fire år. Hovedideen var, at den faglige grunduddannelse skulle erstattes af en pædagogisk grunduddannelse, så de lærerstuderende straks fra begyndelsen af uddannelsen blev vænnet til at tænke ud fra en pædagogisk synsvinkel. Den efterfølgende uddannelse i fagene og de pædagogiske specialer skulle i nogen grad foregå som integreret undervisning i forbindelse med et emneprojekt. Forsøget var totalt i den forstand, at det omfattede alle lærere og studerende i de berørte årgange. Rektor Stenlev krævede derfor enighed blandt lærerne, for at ingen skulle tvinges ind i et forsøg, vedkommende var modstander af. Det medførte en del ændringer af det oprindelige forslag, uden at hovedtanken blev opgivet. Der blev opnået tilslutning i lærerrådet, dog under forudsætning af, at der blev bevilget ekstra lærertimer i forbindelse med forsøgets gennemførelse. Ministeriet gav udtryk for en meget positiv holdning til forsøgets hensigter, men ekstrabevillingen af lærertimer blev afslået. Sparetiden var begyndt. Forsøget blev derfor opgivet, hvilket naturligt nok resulterede i en del frustration hos de lærere, som havde været stærkest engageret og ydet en årelang indsats. Men de fandt dog hurtigt ud af, at den indsigt, arbejdet med planlægningen havde givet dem, kunne udnyttes i mindre omfattende forsøg. Op gennem 80'erne blev der foretaget adskillige forsøg, som alle gik ud på at skabe større sammenhæng i uddannelsen, og som var med til at påvirke udviklingen inden for seminarieverdenen. Men man fik snart andet at tænke på end pædagogisk udviklingsarbejde!

1980ernes nedgangslinie

Seminariernes forsøg på gennem kapacitetsforøgelse at sikre deres eksistens virkede faktisk fremskyndende på det tidspunkt, hvor man nærmede sig overproduktion af lærere. Det betød i første om-

gang, at ansøgetallet til seminarierne gik ned. Fra 1978-81 halveredes det fra 5000 til 2500. Bunden blev nået i 1984, hvor det var helt nede på 1250, altså en ny halvering. Samtidig skete der en begrænsning i antallet af hold på de enkelte seminarier. Der var ikke politisk vilje til at lade »markedskræfterne« bestemme. Begrænsningerne gjaldt samtlige seminarier, først til 4 hold, så til 3 og til sidst helt ned til 2 hold. Det næste skridt var nedlæggelse af tre jyske og to københavnske seminarier. I det sydjyske område klarede Jelling og Kolding sig bedst, mens Tønder, Ribe og Haderslev seminarier hver især ikke havde ansøgere til mere end ét hold i 1984. Der blev i begyndelsen af 80'erne foretaget forskelligt for at udnytte den ledige kapacitet. I Haderslev og Jelling blev der oprettet en socialpædagogisk afdeling, og med hensyn til Kolding ønskede ministeriet, at Børnehaveseminarieret rykkede ind og delte lokaler med Lærerseminariatet. Det viste sig dog, at lokalekapaciteten ikke var stor nok til begge institutioner uden en større tilbygning, så planen blev opgivet. Indtil videre.

Alt dette foregik ikke uden offentligt røre som under planlægningsudvalgets arbejde i 1968-69. Tiden var blevet en anden. Lærere og studerende samledes til store protestmøder, hvor man vendte sig mod nedskæringerne, men havde ikke rigtigt noget at have protesterne i, for børnetallet var stærkt faldende, og skolelukninger blev efterhånden en hyppig foreteelse.

Folketingsflertal for nedlæggelse

Alligevel kom det som en overraskelse, da der i 1988 tegnede sig et politisk flertal for en kraftig sanering på seminarieområdet. I 1969 havde et hovedprincip for planlægningsudvalget været centralisering. I 1988 var decentralisering det afgørende princip. Det skulle vise sig, at Kolding Seminarium kunne

rammes af begge principper. I 1969 på grund af den korte afstand til Haderslev Seminarium, der var udset til at være det sønderjyske centrum. I 1988 fordi Kolding havde for mange uddannelser, i hvert fald efter undervisningsministerens opfattelse, hvilket fremgik af en udtalelse på et møde i Fredericia for kommunalfolk, hvor han - ifølge et læserbrev i Kolding Folkeblad - omtalte Kolding og Århus som byer, der »havde for meget«.

Men selvfølgelig var der en vis logik i at fjerne det midterste af tre tætliggende seminarier, når der skulle foretages en udtynding, og i alle de skitser og forslag til nedlæggelse og sammenlægning, der fremkom i forhandlingsfasen, gik det ud over Kolding. Det modsatte og lige så logiske princip: at bevare det midterste og fjerne de to yderste, altså at flytte Jelling og Haderslev til Kolding, var af nationale, landspolitiske og lokalpolitiske årsager ganske utænkeligt for politikerne. Det kom tydeligt frem, da der blev nedsat regionale udvalg af de implicerede amtsborgmestre og en uvildig formand. Amtsborgmestrene følte sig forpligtet til at fremme deres eget amts interesser. Det var særlig uheldigt for Kolding, fordi seminariets »opland« strakte sig fra Vejen-området over Kolding- og Fredericia-områderne til Middelfart og en stor del af Vestfyn. Vi hentede altså studerende fra alle de amter, der var repræsenteret i det regionale udvalg, hvilket igen betød, at alle - bortset fra amtsborgmesteren for Vejle Amt - ønskede Kolding Seminarium nedlagt for at øge tilgangen til egne seminarier. Måske kunne man have ventet en anden holdning hos amtsborgmesteren for Fyns Amt. Kolding Seminarium havde en ganske bekvem beliggenhed for folk i Middelfartområdet. Men han havde Skårup Seminarium i amtets sydøstlige udkant at tænke på, så også han vendte tommelfingeren nedad.

Der var således ingen tvivl om, at Kolding Seminarium skulle flyttes, men hvorvidt det skulle sam-

menlægges med Haderslev eller Jelling var der nogen usikkerhed om. I Undervisningsministeriets første skitse var det Haderslev, men det regionale udvalg ændrede det til Jelling. I sit lovforslag havde undervisningsministeren igen Haderslev. Under udvalgsbehandlingen vendte man tilbage til Jelling. Det afspejler lidt af det tumultagtige i hele nedlæggelsesprocessen. Der var protestdemonstrationer, møder og høringer på de truede seminarier under dagspressens og de øvrige mediers bevågenhed. Umiddelbart efter fremsættelsen af nedlægningsplanerne blev der på Kolding Seminarium nedsat aktivitetsgrupper, som ved forskellige initiativer skulle kæmpe for seminariets beståen. En dokumentationsgruppe udarbejdede en hvidbog med oplysninger vedrørende seminarieret, dets opland og ansørgertallene i forhold til regionens andre seminarier. Bogen blev overrakt medlemmerne af Folketingets uddannelsesudvalg ved et møde på Christiansborg i det håb, at den kunne overbevise beslutningstagerne om, at Kolding Seminarium var et velplacert og velfungerende uddannelsessted, som burde bevares. Lokalt blev der skrevet en række indlæg i pressen, og de lærerstuderende »besatte« Koldinghus, hvor de holdt protestmøde. Lokalpolitikere - ikke mindst bestyrelsens formand Carl Sørensen (V) - samt kredsens folketingspolitikere engagerede sig i sagen, og der blev afholdt en høring, hvor også medlemmer af folketingsudvalget deltog. Men hele den store indsats var forgæves.

Til slut fulgte så det politiske spil for at få skabt et flertal for forslaget. S og SF holdt sig udenfor, så alle de øvrige partier måtte inddrages. Der blev indgået kompromiser, hvor man delte i porten, som da det i sidste øjeblik blev besluttet, at Esbjerg Seminarium skulle flyttes til Ribe i stedet for omvendt - som kompensation for nedlæggelse af Tønder Seminarium. I nogle områder af Jylland kom loven til at virke som en straffeekspedition mod de byer, der var

Luftfoto af Kolding Seminarium (Foto: Friis Fotografi).

gået aktivt ind i bekæmpelsen af lærermangelen i 50'erne og 60'erne. Foruden Kolding blev Esbjerg, Herning og Marselisborg seminarier slettet af landkortet. Det fri initiativ inden for seminarisektoren

var sat eftertrykkeligt på plads!

Folketingets beslutning fremkaldte forståeligt nok stærke følelsesmæssige reaktioner på de ramte seminarier, og Kolding dannede ingen undtagelse.

På den anden side betød afgørelsen - hvor urimelig den end følte - at flere måneders usikkerhed var forbi. Man vidste nu, hvad man havde at rette sig efter. Men samtidig med, at man begyndte at indstille sig på de fremtidige forandringer, var der - vel især blandt de lærere, der havde været med i opbygningsfasen - et naturligt behov for at se tilbage og gøre status over de år, seminariet havde eksisteret. Trods en besværlig start var det lykkedes at skabe et seminarium, der fuldt ud havde kunnet hævde sig på linie med landets øvrige seminarier, og som på flere områder havde bidraget til den udvikling af læreruddannelsen, der havde fundet sted i de forløbne år. Men først og fremmest var seminariet blevet et sted, hvor unge mennesker trivedes og havde kunnet udfolde sig i arbejdet med uddannelsen og ved samvær i fritiden. Med de henvendte 2400 dimittender, der i årenes løb var udgået fra Kolding Seminarium, var den primære opgave: at skaffe lærere til folkeskolen, blevet løst, og derigennem havde seminariet også haft en smule betydning for arbejdet i folkeskolen, mest naturligvis i det sydjyske og vestfynske, men Kolding-uddannede lærere kunne træffes i alle egne af landet, inden for alle skoleformer og på alle niveauer i ledelseshierarkiet. Adskillige havde gjort sig gældende i det pædagogiske udviklingsarbejde. Kort sagt: Kolding Seminarium havde ikke eksisteret forgæves!

Exit Kolding Seminarium

De praktiske problemer i forbindelse med seminariets afvikling og sammenlægning med Jelling Statsseminarium lettedes ved, at de tre årgange af studerende, der var i gang med deres uddannelse, ønskede at blive på Kolding Seminarium og gøre uddannelsen færdig. Omstillingen kunne derved foregå gradvis, hvad der især betød meget for lærernes genpla-

tering ved de seminarier i området, der overlevede.

Kolding Seminarium havde i starten som gæst delt lokaler med gymnasiet. Nu måtte det som vært dele lokaler, først med Teknisk skoles HTX-afdeling, senere også med hold fra Børnehaveseminariet, efterhånden som seminariets eget lokalebehov svandt ind. Det kunne naturligvis virke deprimerende, men alle - studerende som lærere og rektor - var enige om, at den resterende tid skulle forløbe så uberørt af situationen som muligt, og det lykkedes ved fælles indsats. Der var også enighed om, at seminariet skulle have en værdig afslutning. Med henblik herpå blev der efter rektor Stenlevs tilskynelse udarbejdet et skrift, der sammen med jubilæumsskriftet fra 1977 kunne vidne om, hvad Kolding Seminarium havde stået for. I maj 1992 blev der arrangeret en »Færdig-med-fyrre«-fest for gamle elever. Omkring 350 mødte op og deltog i festen, hvor stemningen svingede mellem overstadig gensynsglæde og sorg og vrede over nedlæggelsen. Den sidste dimission fik en ekstra markering ved, at dimittenderne blev modtaget på Rådhuset. Få dage senere mødtes tilbageværende og forhenværende lærere til en sidste lærerfest, hvor det dog kneb med at genfinde den gamle muntre stemning. Endelig den 25. juni 1992 - nøjagtigt 40 år efter det første initiativ til seminariets oprettelse - foregik den officielle lukning ved en stilfærdig sammenkomst i seminariets aula. Foruden seminariets lærere og øvrige personale var der repræsentanter for bestyrelsen, Kolding Byråd og skolevæsen, gymnasiet og de to naboseminarier, samt fhv. undervisningsinspektør for seminarierne Tage Kampmann. Der blev sagt pæne ord om seminariets indsats. Men den herskende stemning blev udtrykt af lektor Henning Lasthein i hans stærke beklagelse af seminariets nedlæggelse, en beklagelse, som også bestyrelsens formand Carl Sørensen gav udtryk for. Til sidst fastslog rektor Stenlev som en sørgelig kendsger-

ning, at Kolding var blevet en uddannelsesinstitution fattigere. Kolding Seminarium var ophørt med at eksistere.

Litteratur:

Kolding Seminarium 1952 - 1977

Kolding Seminarium 1952 - 1992

Kolding i det 20. Århundrede bd. 2, s. 115-117

Tagge Kampmann: Kun spiren frisk og grøn . . . Odense Universitetsforlag 1991

Dansk begejstring og eftertanke ved årsskiftet 1871

Af Søren Flø Sørensen

Koldings kendte lokalhistoriker Peter Eliassen har i sin bog om Kongeåen berettet om situationen langs den nye grænse efter 1864 under den fransk-tyske krig 1870-71. Det franske nederlag medførte, at tusindvis af franske soldater faldt i tysk krigsfangenskab, en del søgte at flygte, og nogle undveg til Danmark.

Peter Eliassen fortæller om flere vellykkede flugtforsøg. Særlig opmærksomhed får en episode den 2. januar 1871. 3 franske underofficerer var flygtede fra Gottorp og kom over grænsen ved Vamdrup, hvor en nordslesviger efter sigende klædte dem i kvindekjæder og kørte dem over skellet. Da flygtningene den 2. januar 1871 ankom med toget fra Vamdrup til Kolding ventede et musikkorps uden for banegården, og ca. 2000 mennesker førte dem i procession hele byen rundt. Derefter var der fest for dem i Industriforeningen. Heltene afrejste derefter over København til Frankrig.

Der er en krølle på historien. Da en udvandret snedkersvend fra Kolding 10 år senere søgte arbejde i Amerika, var der først ingen plads at få – men da formanden hørte, at ansøgeren var fra Kolding, råbte han: »Ja, så skal du have arbejde straks! Koldingenserne er de bedste og braveste folk i verden!« Formanden var en af de franske flygtninge.

For Peter Eliassen er det en fryd at berette denne historie. Som national sindet lokalhistoriker med rod i Sønderjylland og tillige journalist har beretningen flere gode elementer: en dramatisk flugt, tyskerne blev snydt for 3 krigsfanger, koldingenserne demonstrerede deres profranske sindelag ganske

åbenlyst og tillige gav den Kolding lidt berømmelse i det store udland.

Baggrunden for episoden var naturligvis det danske nederlag i 1864 og tabet af Sønderjylland. I tiden frem til 1870 så man i brede kredse i Danmark hen til det fransk-tyske opgør som en chance for at få revanche for det store nederlag.

Ved krigsudbruddet i juli 1870 kom den tysk-fjendtlige holdning til udtryk i folkestemningen. Carl Ploug tilkendegav i »Fædrelandet«, at folkestemningen var for krig på Frankrigs side og mod en neutralitetserklæring. Godsejerregeringen indtog imidlertid en afventende holdning. For Danmark kunne deltagelse i krigen på fransk side blive et eksistensspørgsmål og en eventuel sejr med genvindelse af dele af Slesvig måske kun være af midlertidig karakter. Lensgreve C.E. Frijs udtrykte sig således til Udenrigsministeriets direktør P.E. Vedel den 4. august 1870: »Naar vi see paa Kortet, da ligger den hele store tyske Krop imellem os og Frankrige, og vi sidde som en Flue ovenpaa denne væmmelige tykke Krop, men have beriget af gjentagen Erfaring fra dette Aarhundredes Begyndelse af, fuld Anledning til at være varsom og ikke forhaste os, hvor stor end Lysten kan være.« Hverken følelserne eller realitetssansen er her til at tage fejl af.

De hurtige tyske sejre i begyndelsen af august 1870 bortvejrede ethvert ønske om en alliance med Frankrig. Frankrigs store nederlag understregede Danmarks eget store nederlag i 1864. Historikeren Kristian Hvidt har i en nyere Danmarks historie udtrykt det således: »Der faldt skæl fra manges øjne

den vinter. Nederlaget var definitivt. Danmark var et lille hjælpeløst ørige lige for næsen af Europas mest militaristiske stormagt.«

Festen på Koldings banegårdsplads 1871 fremstår da som et tegn på, at illusionsløsheden ikke ganske havde bemægtiget sig byen. Dette er rigtigt, men den havde dog også nået Koldings presse.

Lokalpressen bestod af »Kolding Avis« og »Koldingposten«. Kolding Avis redigeredes af lærer Hans Christian Geill, som passede dette job ved siden af hvervet som lærer ved Borgerskolen. Geill var gift med en søster til Carl Ploug. »Koldingposten« blev udgivet og redigeret af bogtrykker Magnus Heimann. Bladet havde sympati for Chresten Berg, og Heimann var engageret i skyttesagen, som blomstrede i årene efter 1864 med udgangspunkt i ønsket om genvindelse af Sønderjylland.

»Koldingposten« var først til at berette om begivenheden på Banegårdspladsen. 3. januar hedder det: »Igaar kom hertil tre franske Underofficerer, som vare undvegne fra Gottorp og ved at vandre om Natten og holde sig skjulte om Dagen havde været saa heldige at undslippe al Eftersporing. Da deres ankomst fra Vamdrup hertil var bleven bekjendt forud, bleve de modtagne af en stor Skare af Byens Indvaanere, som lagde deres franske Sympathier for Dagen og forsynede dem med de fornødne Rejsepenge. Heldigvis var den ene en tysktalende Lothringer og kunne være Ordfører. Over Kjøbenhavn agte de sig Hjem til Frankrig for atter at kæmpe for Fædrelandets Frelse«.

»Berlingske Tidende« bragte også nyheden. Andreas Frederik Krieger, nationalliberal leder og justitsminister, bemærker i sin dagbog, at dette var »naivt« og – ironisk – »en behagelig Efterretning paa samme Tid som Østerrig erkjender, at det er forpligtet til at internere de franske Fanger, der undslipper.« »Fædrelandet« angriber 4. januar »Berlingske Tidende« for at have bragt nyheden; dels

bliver de flygtedes uskyldige kammerater straffede med »tyrkisk justits« af den »preussiske Pascha i Nordtyskland«, dels kan omtalen »volde vor Regering diplomatiske Ubehageligheder«.

»Kolding Avis« kritiserede 5. januar, at man havde bragt nyheden: »Det undrer os, at flere af vore ærede Kollegaer med en vis Ilterhed søge at udbasu-

Tre undvegne, franske krigsfanger blev feteret og fotograferet ved ankomsten til Kolding 2. januar 1871.

ner, at et Par franske Krigsfanger ere slupne ud af Fangenskabet, hvorledes de modtages osv. Vi kunne ikke indsee, at en sådan Nyfigenhed kan være af mindste Gavn; vi tro tvertimod, at slig mulig endog i flere Henseender kan være til Skade og vi henstille derfor til Vedkommendes nærmere Overvejelse, om det ikke, hvis et saadant Tilfælde oftere skulle Indtræffe, vilde være rigtigt at iagttage Taushed.«

»Koldingposten« replicerede dagen efter: »Af den korte Meddelelse i »Koldingposten« om tre undvegne Krigsfanger, som vare passerede Kolding, tager »Kolding Avis« anledning til en Anke, som indeholder flere bagvendte Ytringer, end vi kunne overkomme at oplyse« og fortsætter alligevel: »Med en vis Ilterhed søge at udbasunere« hedder det. Hvor er den udbasuneren? Hvor er den Ilterhed? Den er alene tilstede i Kolding Avis' Sind, fordi den har ved udvortes Paavirkning af private Grunde ladet sig bevæge til ikke at meddele en Nyhed, som andre Blade have. »K.A.« kan fremdeles »ikke indse, at en sådan Nyfigenhed kan være til mindste Gavn«. Er det ikke »K.A.«s ligesom andre Blades daglige Hverv at bringe Nyheder fra det offentlige Liv? Endelig mener »K.A.«, at »Slig mulig endog i flere Henseender kan være til Skade. Se, det smager da endelig af noget, lad os drøfte det«. »Koldingposten« anfører derefter, at bladet tidligere har tiet, hvor hovedstadens blade har anført undvigelse, at det ikke er bladet bekendt, at neutrale magter er forpligtet til at anholde undvegne krigsfanger, for så ville bladet tie – og at undvigelse alligevel er tyskerne bekendt.

Dagen derpå svarer »Kolding Avis« iltert: »Koldingpostens lærde Medarbejder opvarte med ægte Vaas«, myndighederne straffer enhver fanges undvigelse på hans tilbageblevne kammerater, og avisomtalen kan muligvis som »Fdl« bemærker, endog »berede Regeringen Vanskeligheder«. Desuden erklærer avisen talen om udvortes påvirkning og pri-

vate grunde for fra ende til anden at være en stor løgn.

Denne lokale avisfejde fandt sin afslutning i »Koldingposten« 9. januar: »I vort Svar til Kolding Av. anke over Meddelelsen om Krigsfangers Undvigelse præciserede vi Spørgsmålet og opfordrede den til at drøfte det med os. Den erklærer nu, at den ikke vil gjøre noget Forsøg på at gjendrive os. Altsaa maa vi afstaa fra en Drøftelse med Kolding Av., og det saa meget heller, som den er forfalden til at bruge Ukvemsord.« Derpå begynder bladet en diskussion med »Fædrelandet« om det samme. Den væsenligste indvending, der kan gøres mod avisomtalen, er, at det kan berede den danske regering vanskeligheder, men »Koldingposten« omtaler først undvigelse, når hovedstadens blade har gjort det.

Denne efter vor målestok hidsige avisdebat viser et holdningsskifte. »Koldingposten« repræsenterer den nationale holdning, der ikke vil pålægge sig selv begrænsninger, som andre blade ikke også følger. »Kolding Avis« giver udtryk for ændringen i vintren 1871 i betydende kredses holding. Man pålægger sig selv og andre begrænsninger i viderebringelse af nyheder. Holdingerne kunne man fortsat have, men man skulle udtrykke sig med varsomhed og undgå at udfordre den store nabo mod syd. Dette er bagsiden af historien om de franske helte.

Kilder:

- Eliassen, P.: Kongeåen eller den gamle grænse, 1926.
Friis, Aage: Den danske regering og Nordslesvigs genforening med Danmark. Bd. 3, 1948.
Hvidt, Kristian: Det folkelige gennembrud og dets mænd 1850-1900, 1990. (Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bd. 11)
Kriger, A. F.: Dagbøger 1848-1880. Bd. 5, 1923
Det nordslesvigske spørgsmål 1864-1879. Ved Aage Friis. Bd. 2, 1925.

Angrebet på sukkerdamperen »Gustav« i Kolding Fjord

Af Gunnar Ebbesen

Det var ikke årstidens naturlige mørke alene, der den eftermiddag – onsdag den 15. november 1944 – var ved at sænke sig over det besatte Danmark.

Udsigten til, at man endnu en gang var på vej ind i en krigsvinter – den femte i rækken – gjorde sit til, at den mørke tid forekom endnu sværere at skulle igennem, bl.a. under indtryk af den tiltagende vold og terrorvirksomhed fra tyskernes og måske især fra deres danske håndlangeres side som svar på modstandsbevægelsens stigende antal aktioner.

Selvfølgelig var der også lyspunkter. Invasionen i Normandiet i juni måned var blevet en succes, og de allierede hære var på vej ind mod selve Tysklands hjerte, så ingen kunne længere være i tvivl om krigens udfald. Den engelske premierminister Winston Churchill måtte ligefrem søge at dæmpe de store forventninger om en snarlig afslutning af krigen. I en tale til det engelske Underhus i september måned 1944 gav Churchill udtryk for den opfattelse, at der ville gå flere måneder af 1945, før kampene ville blive afsluttede – en opfattelse, som senere skulle vise sig at være korrekt.

Det var også i september måned, at Kolding skulle opleve den tidligere nævnte terrorvirksomheds kulmination med sprængningen af Kolding Folkeblad. En aktion, der kostede tre uskyldige menneskers livet. Natten før havde de samme banditter sprængt Vejle Amts Avis i luften.

De danske Sukkerfabrikkers skib, S/S »Gustav« var også denne novemberdag på den sædvanlige tur mellem Assens og Kolding, som den havde været det gennem talrige år.

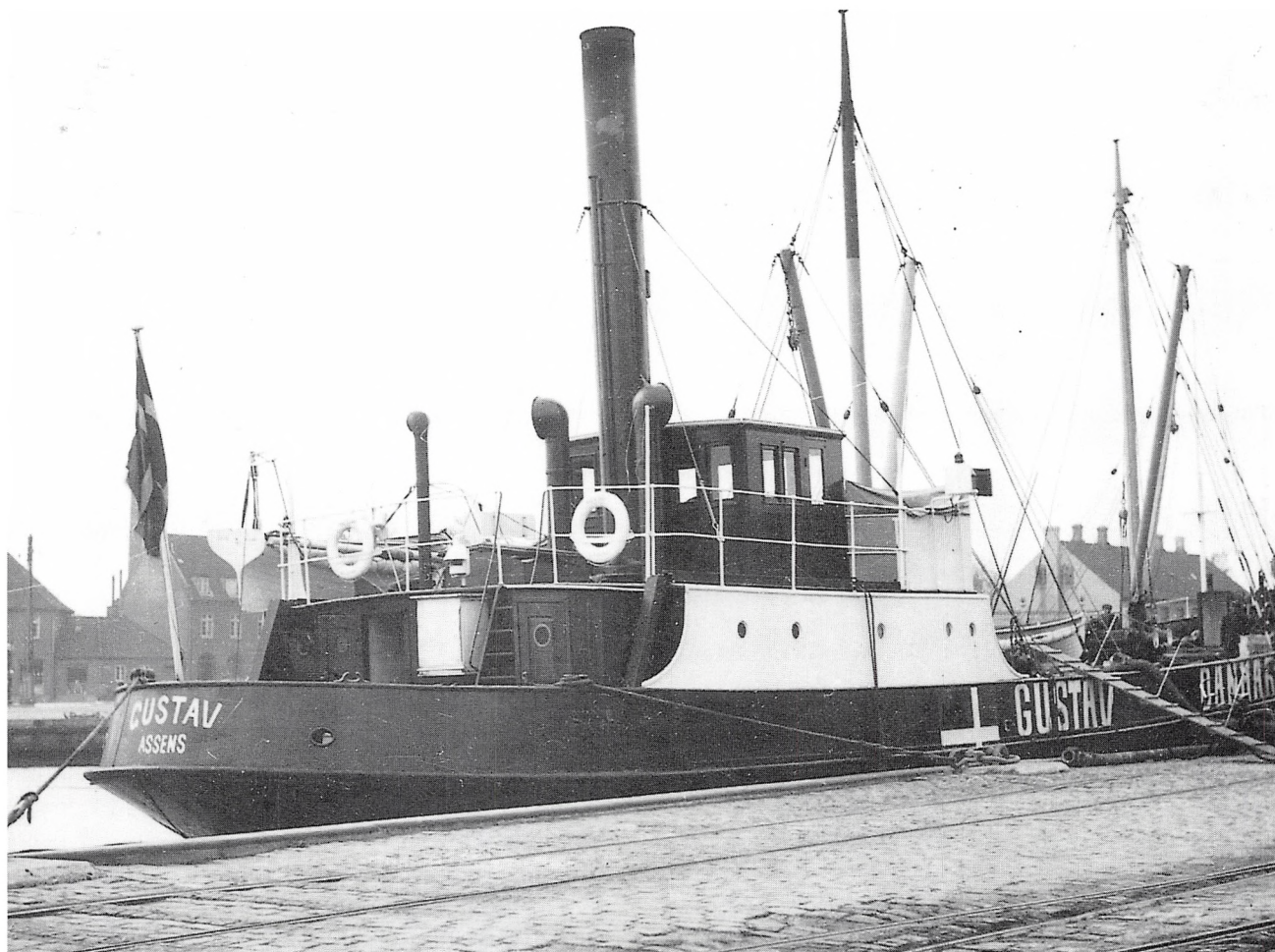
»Gustav« og dets søsterskib »Adolph« var bygget i 1899 på Kjøbenhavns Flydedok og Skibsværft som særlige tankbåde. I efterårets sukkerroekampagne skulle de transportere den udvundne sukkersaft fra saftstationerne i Kolding og Mern til videre forarbejdning i henholdsvis Assens og Stege.

I de første mange år kunne »Gustav« klare transporterne alene og kunne foretage en dobbelttur på ca. 10,5 time. I visse perioder var andre af sukkerfabrikkerens skibe indsat på ruten, men fra 1941 sejlede »Gustav« atter på den vante rute, hvor et andet af fabrikkerens skibe, »Carl«, også var i fart, da krigen bl.a. medførte et forbud mod sejlads om natten.

Minefaren i de danske farvande var en medvirkende årsag til dette forbud. At denne minefare ikke var nogen tom trussel havde allerede vist sig i 1940, hvor »Gustav« blev minesprængt i Langelandsbæltet på vej fra Nakskov til Kolding med en last stødt melis. Skibet blev dog hævet og kom efter et værftsophold atter i fart. I kampagnen 1942 gik det galt for færgen »Sønderjylland« på Assens-Årøsund overfarten, da den løb på en mine og sank ud for sydspidsen af Ærø. Bågø-overfarten fik også minefaren at føle knap halvanden måned senere, da båden »Turisten« blev minesprængt ved Brandsø.

Mens »Gustav« i ballast pløjede sig vej gennem Lillebælt, var jord-personnellet på en af Royal Air Forces baser »et eller andet sted i England« i færd med at klargøre to Mosquito-maskiner til et togt over dansk område.

De Havilland Mosquito-maskinen var en af den 2. verdenskrigs mest elegante og effektive jager-

»Gustav« ved kaj i Kolding forsynet med nationalitetsbemaling.

bombere. Den 2-motorede maskine, der havde en besætning på 2 mand, var udstyret med en kraftig bevæbning og kunne desuden medføre en bombelast på 2.000 kg.

I modsætning til de fleste andre militære luftfar-

tøjer var Mosquito-maskinen bygget delvist af finér. Dens aktionsradius var op mod 2.000 km, og man anså dens store hastighed, over 600 km i timen, for at være dens bedste forsvar.

Mosquito-maskinen havde i øvrigt allerede på-

kaldt sig opmærksomheden herhjemme, idet det var maskiner af denne type, der deltog i det vellykkede angreb på Gestapo-hovedkvarteret i Århus den 31. oktober 1944.

Da de to Mosquito-maskiner rullede ud til start, var det med den new zealandske Flight Lieutenant Badley og hans engelske navigatør, Flight Sergeant Wilson i den ene maskine, medens Flight Lieutenant Griffiths og dennes navigatør, Warrant Officer Smith, sad i den anden maskine.

Togtet, der havde Værløse Flyveplads ved København som mål, var i øvrigt ikke Badleys og Wilsons første tur over dansk område. Så sent som den 26. september var de i forbindelse med en flyvning over Jylland blevet så kraftigt beskudt af den tyske afværgeild, at de måtte »humpe« hjem på kun én motor.

Om resultatet af angrebet på Værløse Flyveplads hersker der nogen usikkerhed. Efter de foreliggende oplysninger skulle der på angrebstidspunktet befinde sig omkring 30 tyske luftfartøjer af forskellig art på pladsen. Selv mener Badley og hans navigatør, at de har beskadiget 3 tyske jagere. Også denne gang blev de mødt af en kraftig tysk afværgeild og måtte atter tilbagelægge turen til England på kun én motor. Under landingen brød landingsstellet sammen, men Badley og Wilson reddede begge livet.

I rapporten om togtet fremgår det tillige, at »et tysk skib i Vejle fjord blev angrebet og skudt i brand«, og at »to lokomotiver blev angrebet syd for Horsens med udstømmende røg og damp til følge«.

Af de danske kilder fremgår det, at angrebene blev udført af to maskiner, så det er derfor mest sandsynligt, at angrebene på skibet og de to lokomotiver blev udført på vej til Værløse.

»Det tyske skib i Vejle fjord« var i virkeligheden sukkerdamperen »Gustav«, der på angrebstidspunktet befandt sig ved indløbet til Kolding Fjord, og de to lokomotiver »syd for Horsens« befandt sig rettelig

henholdsvis syd og nord for banegårdsterrænet i Fredericia.

Efter »Gustav«s ankomst til Kolding udarbejdes der en rapport med følgende indhold:

»Onsdag den 15. november 1944 kl. 15.55, da S/S »Gustav« af Assens befandt sig ud for lodsstationen i Kolding Fjord, på rejse fra Assens til Kolding i ballast, observeredes 2 mindre, gråmalede flyvemaskiner kommende imod os vest fra i en højde af ca. 30 meter over vandoverfladen. Umiddelbart inden maskinerne var over os, åbnede den ene en kraftig beskydning imod skibet, hvorved foreløbig er konstateret, at 17 projektiler ramte skibet følgende steder: 3 igennem skorstenen, 4 igennem styrehuset, 1 igennem kabysen. Dette fandtes senere i maskinrummet, 4 har ramt skibsskroget under øverste vandlinie, dog uden at gå igennem, 2 igennem skanseklædningen, 1 igennem fokkemasten, 1 har strejket stormasten og 1 igennem flaget agter, alle sammen fra S.B. side.

Der kom ingen mennesker til skade.

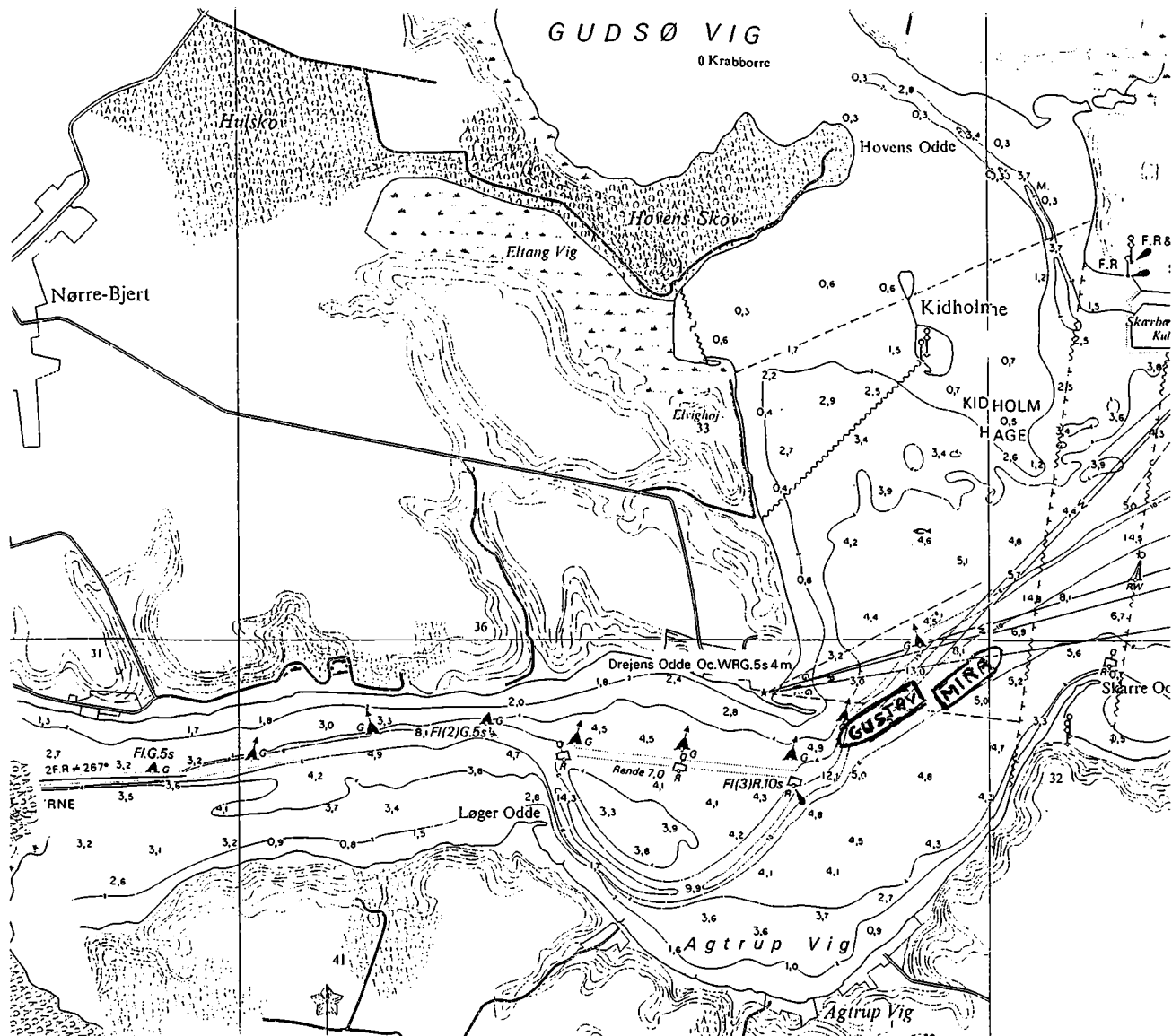
Ved ankomsten til Kolding kl. 16.30 toges besigtigelse over skaderne af havnefoged C. Fink og skibssynsmand H. Hansen. Sødygtighedsattest er udstedt, indtil skaderne, ved en for rederiet passende lejlighed, kan repareres.«

Rapporten, der er dateret Kolding, den 15. november 1944, er underskrevet af Strate, maskinmester, S. Kurtzhals, styrmand og af skibets fører, H. Kristoffersen.

Den følgende dag – torsdag den 16. november 1944 – bringer Kolding Folkeblad på forsiden en omtale af såvel angrebet på »Gustav« som angrebene på de to lokomotiver. Desværre krævede de sidstnævnte angreb menneskelige ofre, idet den ene lokomotivfyrbøder blev dræbt på stedet, medens de tre øvrige DSB-folk blev sårede.

Om angrebet på »Gustav« skriver Kolding Folkeblad blandt andet:

Søkort, der viser Gustavs og Miras placering ved skudepisoden.

»... pludselig dukkede 2 Mosquito-maskiner op skråt forude. Styrmanden havde vagten på broen og stod sammen med den matros, der passede roret, i styrehuset. Han så, at den ene af de to flyvere begyndte at dykke ned mod skibet, og samtidig så han mundings-ilden fra flyverens ene maskingevær og var klar over, at der blev skudt. Styrmanden råbte til matrosen, at han skulle kaste sig ned, og selv smed han sig ned på styrehusets gulv. Et øjeblik efter fór tre-fire maskingeværkugler gennem styrehuset, men hverken styrmanden eller matrosen kom noget til. Var de blevet stående, ville de begge være blevet dræbt.«

Folkebladets omtale af den dramatiske begivenhed slutter med oplysningen om, at trods skaderne er »Gustav« dog ikke mere medtaget, end at den efter ankomsten til Kolding fik sødygtighedspas, og at den først kommer på værft, når sukkerroe-kampagnen er afsluttet.

Rorgængerer på »Gustav« under de dramatiske begivenheder, den nu 65-årige Peter Nygård Knudsen, Junghansvej i Kolding, fortæller, hvordan han oplevede angrebet:

»Gustav« blev angrebet af to engelske flyvere lidt før bøjen til Agtrup Vig. Kun den nordlige af flyverne skød – hvor mange skud vides ikke, men skibet ramtes af 21 skud (20 m/m maskinkanon-kugler).

Skibssiden, skanseklædning, vant, master, styrehus, kabys, skorsten og flaget agter blev ramt. Styrehuset blev raseret af 7 kugler. Styrmand Kurtzhals og jeg undgik at blive ramt (af samme kugle), da vi smed os ned på dørken. Denne kugle fortsatte agterud gennem en sprosse i styrehuset og gennem skorstenen.

En kugle fandt vi på fyrpladsen. Den var gået gennem kabyssen og ind på maskintoppen, hvor den klippede fløjterøret over og ramte et vinkeljern på skottet. Derved forandrede den retning og fór ned på fyrpladsen, hvor den slog en skovl ud af hånden

på fyrbøderen for derefter at falde ned på dørken.

Det var den eneste kugle, vi fandt (ca. 5 cm). Resten – adskillige flere – er fløjet videre, hvoraf en del har klippet rigningen itu på galeasen »Mira« af Kolding, som vi lige havde passeret«.

Og Peter Nygård Knudsen følger til:

»Vi havde gennem ca. en uge observeret et tysk troppetransportskib ligge for anker ud for Løverodde, men på angrebsdagen var det afsejlet. Da vi var lidt før Assens, lå skibet dér.

Men jeg ved ikke, hvorfor vi blev beskudt, for vi havde 2 store flag malet på hver skibsside og ligeledes 2 flag på brovingerne og flaget agter. Jeg har senere fået oplyst, at der hos skovfoged Følting i Stenderupskov var en udkigspost. Herfra rapporteredes alle fjendtlige skibe, der passerede Lillebælt, og ved hjælp af en direkte sender havde man kontakt med England, der dermed kunne reagere med kort varsel.

Før dette angreb havde englænderne været over Værløse flyveplads og pløjet startbanen op, og bagefter var de over Fredericia og beskød et tysk militærtog med dansk lokomotiv foran«.

Ganske som den frie verdens ankermand, Winston Churchill, havde bebudet i september 1944, kom der til at gå flere måneder af 1945, førend kampene var afsluttede i Europa.

Men i maj 1945 oplevede Danmark befrielsen og dermed afslutningen på »de fem forbandede år«. Mangt og meget blev nu betragtet og vurderet på en anden måde end før.

I Kolding Folkeblads populære rubrik »Talerstolen« den 10. oktober 1945 kan man næsten føle »Public«s glæde over, at sukkerdamperne atter damper ind og ud af fjorden under mere fredelige forhold end i de foregående år. »Public« kommer derefter med sit bidrag til beretningen om angrebet på »Gustav«:

»I dag begyndte kampagnen på Kolding Saftsta-

tion, og der forestår et par travle måneder såvel i egnens roemarker som på saftstationen ved havnen. Sukkerdamperne vil atter dampe ind og ud af fjorden. Det foregår i år under mindre farlige forhold end i fjor, da, som man vil huske, »Gustav« var ude for beskydning fra luften under en af sine ture. Det var noget af et mysterium, hvad det skulle gøre godt for. Det kan derfor være på sin plads nu at fremdrage baggrunden for denne beskydning, som heldigvis var en fejltagelse. Det var indirekte Dalby-sognerådsformanden, proprietær Erik Juhls skyld. Dette være sagt uden bebrejdelse i tonen, tværtimod.

Som mine tilhørere måske ved, var Erik Juhl stærkt engageret i modstandsbevægelsen. Når han red ud på sine tilsyneladende uskyldige morgenture, havde de et ganske bestemt mål. De gik næsten altid til Stenderup-skovene, hvor Juhl betjente en hemmelig radiosender til England. Han havde netop meddelt, at der lå tre tyske hjælpekrydsere under Løverodde. Da de engelske flyvere kom for at knalde de tyske skibe, kunne de ikke finde dem.

»Gustav« var så uheldig at komme sejlene forbi netop i det samme, blev taget for et af de tyske skibe og beskudt, heldigvis uden at nogen af besætningen blev ramt. Flyverne opdagede vistnok straks fejltagelsen, og såvidt jeg ved, fik Erik Juhl, da han dagen efter på ny havde forbindelse med englænderne, en reprimande for unyttigt at have kaldt maskinerne herover. Men kendsgerningerne var, at de tyske hjælpekrydsere stadig lå ved Løverodde, da flyverne kom. Formentlig på grund af skovens lange skygge havde de ikke kunnet se dem.

Og Folkebladets »Public« slutter således: »Sådan hang altså den historie sammen. Den fik trods alt ikke noget alvorligt udfald, men beskydningen var naturligvis en slem forskrækkelse for mandskabet«.

»Gustav« blev i tiden efter den 2. verdenskrig offer for udviklingen – lastbiler og jernbane overtog efterhånden de fleste af sukkerfabrikkernes trans-

porter – og skibet blev solgt i 1962. Det blev ombygget til motorskib og sandpumper og blev omdøbt til M/S GUSTAV af Odense. I slutningen af året kom det ud for en kollision syd for Gedser, hvor stævnen blev trykket ind.

I december 1963 kæntrede GUSTAV i hårdt vejr i Lübecker-bugten under stenfiskeri, da lasten havde forskubbet sig. Ved denne lejlighed omkom 4 mand.

GUSTAV blev atter hævet og repareret og fik nu hjemsted i Godthåb. I 1973 sank GUSTAV i en hylende snestorm ud for Grønland – i sandhed et værdigt endeligt for et skib, der havde været så meget igennem.

Kilder:

De danske Sukkerfabrikker.
Overingeniør Edvin C. Nielsen, Assens.
Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.
Kolding Folkeblad den 16. november 1944 og 10. oktober 1945.
Peter Nygård Knudsen, Kolding.
Henrik Skov Kristensen, Claus Koføed og Frank Weber: Vestallierede luftangreb i Danmark under 2. verdenskrig, Århus 1988.
Erik Juhl: De otte sogne, Kolding 1978

Kolding Gasværk

Af K. G. Astrup og H. Frederiksen

Det første gasværk i verden blev etableret i London i 1812. Formålet var først og fremmest at bruge gasen til gadebelysning og indendørs belysning, selv om der i de første år var en vis frygt for at anvende gassen indendørs p.g.a. eksplosionsfaren.

Gassen fik stor udbredelse og fortrængte de dengang anvendte tranlamper. Til Danmark nåede denne luksus i 1850'erne, hvor Odense fik gasværk i 1853 hurtigt fulgt af Ålborg og Helsingør i 1854. Vejle fik gasværk i 1859, Horsens i 1860, Kolding i 1861 og Fredericia i 1866. Haderslev i Slesvig havde allerede fået gasværk i 1858.

I 1858 blev der i Kolding nedsat en gaskomité, der skulle arbejde med sagen, og i 1860 købte kommunen et stykke jord på havnens nordside, hvor gasværket skulle ligge. Gasværket lå i landsognet, men ved resolution af 21. februar 1868 blev gasværksgrunden udskilt fra landsognet og indlemmet i Kolding.

Komitémedlemmerne, udpeget af kommunalbestyrelsen til denne opgave, var: borgmester Martin A. Monrad, købmand Peter Brandorff, købmand Niels W. Bastrup, partikulier Peter Schougaard og forligskommissær Niels Jørgensen samt bygningsinspektør L.A. Winstrup.

Om Kolding Gasværks historie foreligger der publikationer fra 1936 i anledning af 75 års jubilæet og fra 1961 ved 100 års jubilæet. Disse skrifter giver et tydeligt billede af udviklingen, der i hele den beskrevne periode har vist fremgang. Dette materiale er i vid udstrækning indgået i nærværende artikel. Derimod er der ikke tidligere publiceret noget om

gasværkets historie fra tiden efter 1961, altså de seneste 30 år, og dette spand af år er ikke forløbet sporløst, som det vil fremgå af det efterfølgende.

Til supplement af de tidligere bøger om gasværkets historie har vi gennemgået Kolding Avis fra de første år for at finde ud af, hvordan borgernes holdning var til denne nyskabelse.

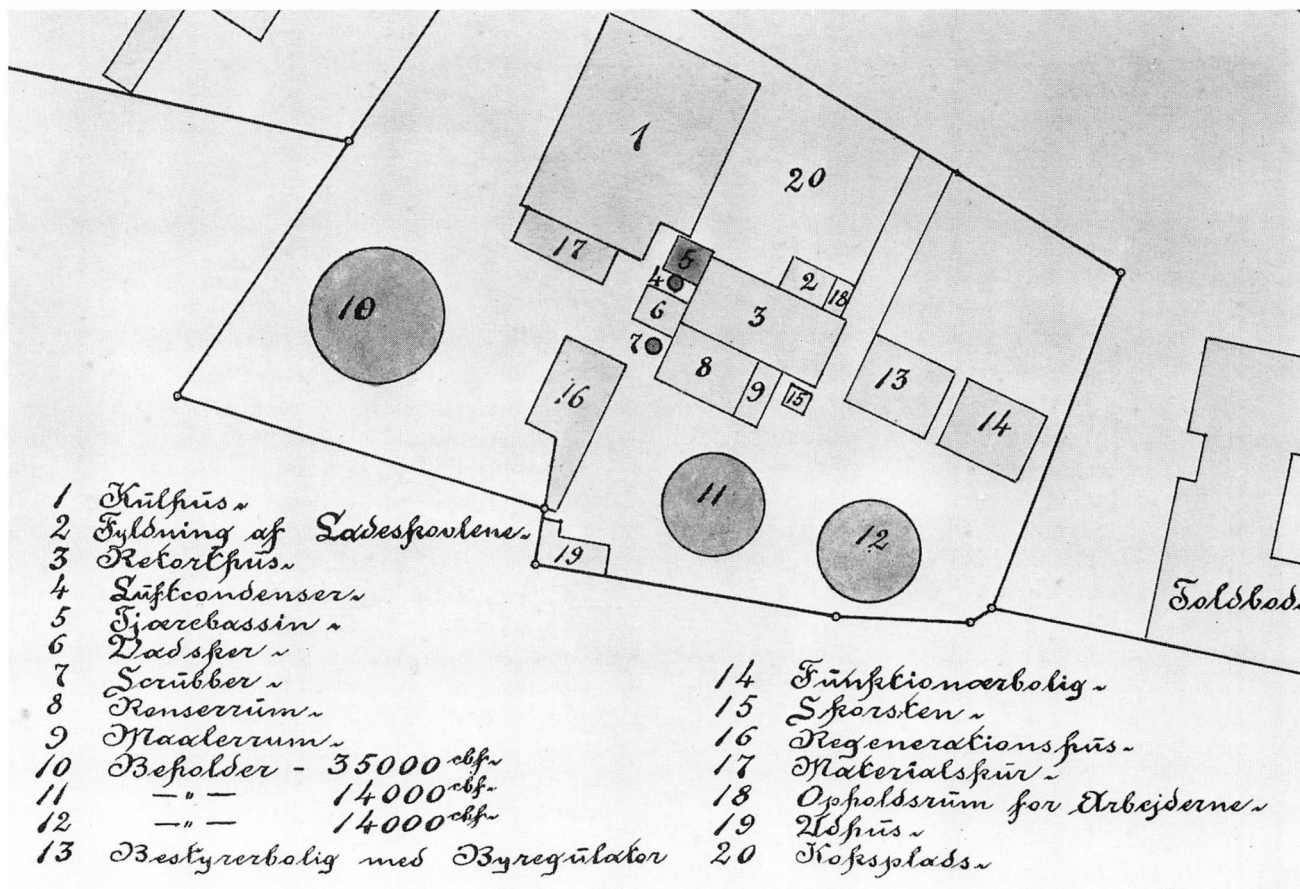
Den 23. marts 1861 står følgende: »I et Kommunalbestyrelsesmøde, som blev afholdt i Gaar, blev det vedtaget at modtage d. Hrr. Bonnichsen og Petersens Tilbud om Leverance: Nedlægning og Opstilling af alle Jernsagerne til Gasværket her i Kolding for en Sum af 23.000 Rd.« Det fremgår videre, at kommunalbestyrelsen har valgt dette tilbud, da den har overtydet sig om det gode arbejde, der er udført af firmaet ved etableringen af tilsvarende anlæg ved Haderslev Gasværk.

At arbejdet gik hurtigt fremad fremgik af avisen den 16. september 1861: »Gasværket her i Byen er nu omtrent færdigt, og hvis ikke uforudsete Hindringer skulle indtræffe, er det Bestemmelsen, at Gasbelysningen skal begynde næste Søndag den 22. September. - Vore kjære Tranlamper, som for en halv snes År påtog sig at afløse det ægyptiske Mørke, der indtil den Tid herskede i Byens Gader, ville altså blive stillede til »Disposition« for Andre, der endnu »svæve i Mørket.«

Den 23. september 1861 skrev avisen: »Kolding. I Aftes havde vi altsaa den Fornøilse at se Byens Gader belyste med Gas. Skjønt man først, når det Hele er fuldstændig i Orden, kan have nogen begrundet Mening om, hvor godt Anlægget er, finde vi dog, at

Begyndelsen var meget tilfredsstillende. Men een Mangel er strax saa iøjnefaldende, at vi ikke kunne undlade at omtale den, om nemlig, at der i Byens Hovedgader flere Steder er for faa Lygter. Vel vide

vi, at man af Sparsommelighedshensyn har indskrænket Antallet af Lygterne, og at denne Sag ogsaa nok senere ændres; men det forekommer os dog, at det alligevel havde været rigtigere, at dette var

Plan over gasværket fra 1891.

skeet fra Begyndelsen af. Det nyttige og Behagelige ved Gasbelysningen gaar for en Deel tabt, naar den, som her på sine Steder, er utilstrækkelig«.

Som det ses, er der måde med begejstringen. Den er da i hvert fald ikke så højstemt, som da det elektriske lys blev tændt for første gang 37 år senere. Da skrev avisen: »Den allerhøjeste Oplysning« og omtalte det som en stor skinnende lyskugle. Forventningerne til den nye gasbelysning har måske været for store. Forklaringen på, at lysstyrken ikke var så stor, var den, at den anvendte gasbrænder var af snitbrændertypen, der ikke gav det helt store lysudbytte. Det var meget forståeligt, at borgerne syntes, der burde være opsat flere end de 60 lygter i byen.

Den 10. oktober 1861 var der et mere modereret indlæg om Gasværket i Kolding Avis. »Da Gasværket heri Byen for rigelig fjorten Dage siden blev taget i Brug, ytrede vi, at Belysningen allerede fra Begyndelsen af var meget tilfredsstillende. Det glæder os nu at kunne tilføie, at denne vor gode Mening ikke siden er blevet skuffet, men at Værket i dets Helhed maa anses for særdeles vellykket; thi ikke alene ere Bygningerne solide og smukke og en Prydelse for Byen, men baade Værket og Rørledningerne er udførte med særdeles Omhu og, saavidt vi vide, er man i det Hele veltilfreds med den leverede Gas. - D. Hrr. Ingenieurer Schlüschen og Hein, under hvis Ledelse og Tilsyn det hele Anlæg er paa-begyndt og fuldført, fortjene al Anerkjendelse for deres Dygtighed og Nidkjærhed. - Vel er der, som vi allerede have omtalt, enkelte Steder i Hovedgaderne, hvor Belysningen lader Noget tilbage at ønske, navnlig den ene Side af Torvet og Losbybanke; men vi tvivle ikke om, at Mangelen snart vil blive afhjulpen, da det kun gjælder om at anbringe endnu et Par Lygter. Da der her i Byen, i Sammenligning med andre Byer, allerede er et forholdsvist stort Antal private Konsumenter, der benytte Gas, er der ingen tvivl om, at Værket vil betale sig godt. I denne

Henseende er det naturligvis af største Vigtighed, at der altid leveres god og velrenset Gas, og at Værket drives med den størst mulige Oekonomi«.

Den gas, der blev fremstillet, var sammensat af mange forskellige komponenter, så redaktøren havde helt ret, når han fremhævede, at gassen skulle renses godt. Gassen skulle først renses for tjære, dernæst for ammoniak og endelig for svovl. Hovedbestanddelene i den rensede gas var ca. 50% brint, 35% methan, 8% kulilte. Hertil kom lidt kulbrinter, kulsyre og kvælstof. Alle øvrige forbindelser, hvoraf nogle er særdeles giftige, fjernedes ved rensningen. I disse første værker var rensprocessen ikke så fuldkommen som i de moderne højtudviklede gasværker, og forbrændingsprodukterne fra belysningen har næppe været helt lugtfrie, hvad der naturligvis har været særlig mærkbart ved indendørs brug.

De første år leveredes gassen kun til belysning, men snart vandt den også indpas til koge- og bagebrug, hvilket medførte, at der indførtes forskellige tariffer for henholdsvis lysgas og kogegas, og derudover også sommerpriser for at stimulere gasforbruget på de tider, hvor lysgasforbruget var minimalt. At gassen fik større anvendelse i husholdningerne var foranlediget af en opfindelse af den tyske kemiker R. W. Bunsen, der allerede i 1855 havde konstrueret en brænder, der var egnet til anvendelse i kogeapparater og senere også fik betydning for anvendelse i industrien.

Stor betydning fik også en opfindelse af Carl Auer. I slutningen af 1880erne kom glødenettet frem. Auer havde erfaret, at det størst mulige lysudbytte opnåedes ved at tilføre en blanding af luft og gas til et glødenet, hvorved lysudviklingen blev kraftigt forbedret. Auerbrænderen var også langt mere økonomisk end de først anvendte brændere.

Gassen fik også afgørende betydning som drivkraft til mindre motorer i håndværks- og små indu-

strivirsomheder. Disse små motorer anvendtes fra 1880'erne, indtil de blev fortrængt af elektromotorer i begyndelsen af 1900-tallet.

Gasværket oplevede i slutningen af 1800-tallet et stærkt stigende forbrug og flere udvidelser blev foretaget for at efterkomme behovet. Ja, så stor var efterspørgselen, at der var vanskeligheder med at klare nye gaskunder. Til trods for at der var et stort behov for at forny gasproduktionsanlægget, blev dette hele tiden udsat, fordi man først ville se effekten af opførelsen af elektricitetsværket i 1898. Endnu i 1903, altså 5 år efter at elektricitetsværket var gået i drift, var man tilbageholdende. Nye gaskunder blev kun tilsluttet ved at underskrive en erklæring, der gav gasværket ret til om fornødent at spærre for forsyningen.

At bygningen af elektricitetsværket ikke havde den store indflydelse på gasværkets salg, kan man slutte af, at der i 1905 forelå planer om opførelse af et helt nyt og større gasværk, der ville koste 350.000 kr. Disse planer blev vedtaget i byrådet 18. maj 1905

Kolding Gasværk, som det så ud ca. 1900.

med 7 stemmer mod 5 (3 stemte ikke), og det nye værk kunne tages i brug den 1. oktober 1907.

Som det ses, er det byrådet, der fra den første tid træffer beslutningerne, for Kolding Gasværk er i modsætning til mange på den tid opførte værker kommunalt. Flere af de tidligt etablerede værker var projekterede og opførte af »Det danske Gaskompagni«, der også stod for driften. Dette selskab var stiftet for engelsk kapital, og det opnåede at få kontrakter med en række kommuner om levering af gas til belysning.

I et brev fra 1901 skrev daværende stadsingeniør og bestyrer af elektricitetsværket i Kolding Stephan Löchte, følgende: »Anlægget af et Elektricitetsværk viser Gang efter Gang, at det influerer mærkelig lidt paa Gasværkets Produktion, og Udvidelse af et Gasværk tør ikke i nogensomhelst Henseende ventes udskudt, fordi der i samme By anlægges et Elektricitetsværk, og Forklaringen kan måske delvis søges i, at de, der have den forbedrede elektriske Belysning, gennem Konkurrence delvis bevidst og ubevidst tvinge de, der bibeholder Gasbelysningen, til at bruge mere Gas end de brugte før«.

På et område mente Löchte, at gasværket var påført konkurrence, nemlig på området drivkraft, og han mente, at der næppe ville blive installeret flere gas notorer i Kolding, men han fortsatte: »Belysningselektricitet sælges for 6 øre pr. Hektowatt og i det private Hjem er man gennemgående glad ved den. Derimod finde de større Forretninger, Hoteller, Restaurationer o.l., hvor der altid maa brænde fuld Belysning, at Elektriciteten er for dyr, og man fortrækker Auergasbelysning, naar Gassen ikke har en skadelig Indflydelse på Varerne, som hos Slagtere, Gartnere, Urmagere og Metalvareforretninger«.

Der er således i dette brev udtrykt en tro på, at de to værker ikke vil være til skade for hinanden. Det frengår da også af 100 års jubilæumsskriftet, at gas-

En del af gasværkets personale, 1908-09. I midten gasværksbestyrer Niels Jensen.

værket fortsat havde stor fremgang. Produktionen af gas var således i driftsåret 1895 595.000 m³, i 1900 var det 870.000 m³, og i året 1905/06 passedes millionen med 1.003.000 m³, og der var fortsat fremgang indtil den første verdenskrigs fald i leverancerne. Efter krigen var der atter fremgang. I 1955/56 nåedes et højdepunkt med 4.911.150 m³. I dette år var antallet af gasmålere helt oppe på 11.963 stk. Det følgende år faldt produktionen til 4.739.000 m³, og målerantallet var 11.931 stk. Man begyndte nu at skimte elektricitetens udbredelse på husholdningsområdet, idet de moderne elektriske komfurer, ovne og kogeapparater påførte gasværket konkurrence.

Det første gasværk fra 1861 med senere udvidelser

blev nedbrudt, efter at det nye værk i 1907 havde overtaget gasproduktionen. Det nye værk var udrustet med 8 horisontale ovne med 6 retorter i hver og med en døgproduktion på 7000 m³ og derudover disponeret således, at der var plads til yderligere to ovne, hvorefter døgproduktionen kunne øges til 9000 m³. Også de to ældste gasbeholdere blev fjernet, hvorimod en i 1890 opført beholder blev benyttet til 1916, hvor Statsbanerne eksproprierede det areal, den lå på. Denne beholder var iøvrigt leveret af firmaet Konstantin Hansen og Schrøder, senere DDMM og nu A.P.V. Baker og kostede 14.800 kr. Den gasbeholder, der er nyligt nedtaget, havde et rumindhold på 4250 m³ og blev monteret i forbindelse med det nye gasværk i 1907.

Som det er fremgået, måtte der stadig udvides, og med det store gassalg blev det nødvendigt at udvide beholderkapaciteten. Byrådet bevilgede i marts 1926 de nødvendige midler til en ny gasbeholder på 10.000 m³. Denne var en vandfri beholder af M.A.N.-typen og var på dette tidspunkt nr. 2 af denne specielle konstruktion i Danmark. Adskillig flere nye komponenter til gasproduktionen kom til i årenes løb som f.eks. større ammoniakvasker, tjærevasker og naftalinvasker, endvidere ny gaskøler, gas-suger og trykregulator.

I 1907 fik landsognet en aftale med Kolding Kommune om gasforsyning fra Kolding, og i den forbindelse øgedes nettet med ca. 2.500 m. Omtrent samtidig blev byens yderdistrikter forsynede, således at hovednettet i 1910 udgjorde 18.5 km, i 1920 ca. 25 km, og ledningsnettets rumfang udgjorde ca. 230 m³. Fra 1924 til 1928 blev der ført gasledninger til dele af Vonsild (Søndervang) og Seest, og i 1931 fik også Strandhuseborgerne gas. Dermed var hovedledningslængden nået op på 53.2 km, og ledningsrumfanget androg ca. 632 m³.

Det stod i slutningen af 1930'erne klart, at retortovnene var ved at være opslidte og utidssvarende, og nye forbrugere samt øgede leverancer til erhvervsformål nødvendiggjorde, at der i 1938 måtte opføres et nyt ovnhus med indbyggede skråkammerovne budgetteret til 836.768 kr., hvoraf der dog ved slutopgørelsen viste sig at være 231 kr. og 96 øre til overs.

Det har hele tiden været målet at levere gas af den bedst opnåelige kvalitet til den mest konkurrencedygtige pris. For at nå dette mål måtte den nyeste teknik og de mest arbejdsbesparende foranstaltninger tages i anvendelse, og det medførte bl.a. installation af en elektrisk tjæreudskiller, nye betonrensekasser, og nyt koksbehandlingsanlæg til erstatning af et tidligere, som nedbrændte i 1947. I maj måned 1954 fik gasværket en ny kran til 400.000 kr., og

samme år foretoges en udvidelse i form af et spidsbelastningsanlæg med flydende gas.

I jubilæumsåret 1961 byggedes ny kontorbygning og et demonstrationslokale, endvidere byggedes ny tjæregrube, der kunne rumme 200 tons. Årsproduktionerne af tjære var nu på 700 tons. Ved ændring af gasfremstillingen forøgedes også koksproduktionen, der tidligere var på 135.000 hl, men i 1961 nåede op på 170.000 hl., og der regnedes med en yderligere forøgelse af koksproduktionen. Jubilæumsskriftet fra 1961 sluttede optimistisk: »Intet tyder på, at gasforbruget vil blive mindre fremefter. Til gengæld for de områder, der mistes, dukker der nye op. Industrien bruger således i stadig større udstrækning gas, og for rumopvarmningens vedkommende synes der at være tale om en stor fremtid«.

Der var visioner i de ord. Hvordan tiden formede sig, skal der efterfølgende gøres rede for; men der var grundlag for optimismen, når man betragtede den hidtidige udvikling. Fra 60 gadelygter i 1861 til 440 i 1936. Fra 169 gasmalere i 1862 til 11.963 i 1955/56 og et nettooverskud i 1862 på -382 kr. til 358.000 kr. i 1959/60. Der var grund til at se lyst på fremtiden også selv om et helt forsyningsområde - gadebelysningen - var overtaget af elektricitetsforsyningen.

I midten af 1960'erne stod produktionsanlægget over for en kostbar reovering eller en udskiftning. Som erstatning kunne et spaltegasanlæg indgå, men denne løsning var ret investingskrævende. På gasværket overvejedes også at koble dette sammen med løsningen af et andet problem, der var påtrængende for byen, - nemlig bortskaffelse af dagrenovationen.

På den nytiltrådte borgmester Peter Ravns foranledning blev der derfor nedsat et udvalg til at undersøge forholdene. 19. maj 1962 nedsatte gade- og vejudvalget et teknikerudvalg bestående af stadsingeniør S. K. Andersen, afdelingsingeniør M. Mathie-

sen, markforvalter F. Beck og el-værksbestyrer L. Mogensen.

Der forelå forarbejder og skitseprojekter fra el- og varmeforsyningen omkring placering/behandling af affaldet, hvor man kombinerede affaldsforbrænding med et varmekærk. Ved forbrænding af affaldet kunne der produceres varme, som kunne leveres til fjernvarmenettet. Affaldets energiindhold kunne hermed nyttiggøres, så det olieforbrugende fjernvarmekærk kun skulle være i drift, når forbrændingsanlægget var i stå, eller når der var et større behov for varme, end forbrændingsanlægget kunne levere.

Udvalget undersøgte også et forslag fra gasværksbestyrer G. Borggreen, der gik ud på, at der ved afbrænding af skraldet efter et særligt princip blev produceret gas på et anlæg beliggende ved gasværket. Borggreen tiltrådte i den forbindelse teknikerudvalget.

På et fællesmøde den 15. oktober 1963 mellem gade- og vejudvalget, gasværksudvalget og el-udvalget fik medlemmerne forelagt prøveresultater fra gasværkets forsøg på udvinding af gas fra skrald. Forsøgene havde vist gode resultater, og det blev vedtaget at anmode civilingeniør dr. techn. A. K. Bak, København, om at afgive resposum i sagen. Når ingeniør Baks undersøgelser var klar, kunne udvalget udarbejde en oversigt over fordele og ulemper ved de to projekter ved henholdsvis gasproduktion og en mindre del fjernvarme eller forbrænding med fuldstændig udnyttelse af affaldets energiindhold som fjernvarme.

Baks rapport konkluderede: »Ud fra det foreliggende materiale er det min opfattelse, at afgang af affald indebærer mulighed for en teknisk og økonomisk fordelagtig løsning af spørgsmålet om affaldets tilintetgørelse, og at der bør arbejdes videre med sagen med henblik på at få bygget et anlæg«.

Teknikerudvalget måtte nu udarbejde et respon-

De to gastanke og gasværkets udstillingslokale, 1961. (Foto: N. Lisberg)

sum. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at også forholdene vedrørende et forbrændingsanlæg til fjernvarme blev kritisk gennemarbejdet, dels med henblik på udbrændingen af affaldet, filterforhold vedrørende røggassen og om de lovbefalede grænser for partikelindhold m.v. kunne overholdes. På en del andre områder måtte der skaffes oplysninger for at skabe klarhed over investeringsbehovet. Dette ud-

Gasværksbestyrer Georg Borggreen.

valgsarbejde blev færdigt den 22. juli 1964 og sendtes til borgmesteren.

Den 29. september 1964 afholdtes møde i byrådsalen. Ved dette møde blev det foreslået, at et nyoprettet aktieselskab »Destrugas« skulle opføre 1. etape af et skraldgasværk for 1.104.000 kr., og at det skulle afsætte gas og varme til Kolding til nærmere fastsatte priser. Ved byrådsmødet den 28. oktober 1964 besluttedes det at indgå kontrakt med »Destrugas«

om at anlægget den 1. april 1965 skulle være i gang, hvorefter der skulle køres prøve i et år på nærmere angivne bestemmelser, indtil kommunen skulle overtage anlægget eller kræve det fjernet.

Det lykkedes imidlertid ikke for Destrugas at opfylde sine forpligtelser overfor Kolding Kommune inden for den aftalte tid. Det var en helt ny ide, der skulle afprøves for første gang, og man stødte ind i uventede problemer. Bygningen af skraldgasværket, der skulle være fuldt færdigt den 1. april 1965, blev begyndt den 13. november 1965, og anlægget blev først idriftsat den 1. november 1966 og tilsluttet byens gasanlæg den 23. december 1966. Fuld kapacitet nåedes ikke før den 27. juni 1967. Efter kontrakten skulle der forbrændes 18 tons affald i døgnet, men værket nåede over en længere periode kun op på 15 tons pr. døgn med en tilsvarende reduktion i gasudviklingen.

Kulgasværkets fortsatte funktion ville som omtalt være betinget af en kostbar renovering eller en fornyelse. Derfor var der i slutningen af 1960'erne på det politiske plan en del debat om helt at nedlægge gasværket, da indtægterne var faldende som følge af bl.a. fjernvarmens udbredelse. Samtidig var elektriske komfurer ved at fortrænge gassen til husholdningsbrug. Udsigterne var ikke så lyse mere. Det, der skulle have reddet situationen, Destrugas, måtte stoppe i december 1967 med forsøgsperiodens udløb og byrådets beslutning om at bygge et forbrændingsanlæg med tilknyttet varmekværk i sydøstbyen. Men der var endnu mange gasforbrugere at tage hensyn til, og gasværksbestyrer Borggreen foreslog i stedet for at lukke gasværket, at gå over til at bruge butan-gas blandet med luft. Dette forslag blev godkendt af politikerne, og kulgasværket blev stoppet i 1972-73. Endnu en faktor spillede en rolle for denne beslutning, muligheden for indenfor et ikke alt for fjernt åremål at kunne forsyne gasforbrugerne med naturgas.

Afdelingsleder Henry Frederiksen.

Spådomme om gassens muligheder til boligopvarmning gik i opfyldelse i 1983, men på en anden måde end det var ventet, idet naturgas blev ført ind til fjernvarmekedlerne udenom gasværket og dets ledningsnet. Naturgassen fik dog en begrænset leverance til Kolding Kommunes Varmeforsyning, da kommunen udover varmen fra forbrændingsanlæg-

gene fik energileverance fra Trekantområdets Varmetransmissionsselskab I/S forkortet til »TVIS«, der står for varmedistributionen fra Shell-raffinaderiet og Skærbækværket til byerne i trekantområdet.

De tilbageblevne gasforbrugere forsynes stadig fra Kolding Gasværk, men siden den 1. august 1985 med en naturgas/luft-blanding, der regulerer energiindholdet på samme måde som butan/luft-blandingen. Denne mulighed havde ledelsen allerede forudset med overgangen til butangas/luft-blandingen, og man havde sørget for at få udskiftet alle brændere til en type, der var anvendelig ved de ændrede driftsbetingelser, der var følgen af anvendelse af blandingsgas af luft og butan senere luft og naturgas. Kolding var i øvrigt det første værk i landet, der anvendte denne gaskvalitet

Kulgasværket blev altså stoppet. Dette skete imidlertid ikke fra dag til dag, men ved en glidende overgang. Da driften definitivt var ovre, var der for mange medarbejdere til det tilbageblevne arbejde, men forbrændingsanlægget kunne overtage en del af gasværkets medarbejdere, og enkelte kom til at arbejde for teknisk forvaltning, så problemet fik en god løsning for medarbejderne. Arbejdet på gasværket med at holde retorterne ved lige med kul var både snavset, varmt og anstrengende og alligevel var der medarbejdere, som tjente gasværket i både 25 og 40 år.

Da kulgasværket i 1972-73 blev stoppet, slukkedes de to tilbageblevne gaslygter ved Borgerkroen på stien mellem Helligkorsgade og Brostræde.

Gasværket havde i en lang årrække i lighed med vandværket og elektricitetsværket haft egen politisk ledelse i form af eget stående udvalg. Disse udvalg blev fra 1966 slået sammen til et udvalg, forsyningsudvalget.

Ved vandværksbestyrer Georg Simonsens pensionering i 1971, blev vandværket lagt sammen med el- og varmforsyningen og ved Georg Borggreens

Den store gastank under nedrivning 1991. (Foto: Ludvig Dittmann).

tilbagetræden i 1979 skete noget tilsvarende for gasværkets vedkommende, hvilket var en naturlig følge af, at værkerne nu var under samme ledelse, K.K.F., Kolding Kommunes Forsyningsforvaltning. Den daglige tekniske ledelse af gasværket blev varetaget

af afdelingsleder Henry Frederiksen, der gennem mange års tjeneste som værkfører kendte alle værkets funktioner. Han blev pensioneret den 1. juni 1992, og herefter har afdelingsleder Jørn Sanvig Bach overtaget hans funktioner.

Gasværket har siden dets idriftsættelse 1861 været beliggende på nordsiden af havnen, hvor det med sit markante udseende har sat sit præg på byen. Hvad der særligt faldt i øjnene var de to store gasbeholdere, men gasværkets øvrige bygninger var også smukke bygninger præget af den stil, som var fremherskende ved århundredskiftet. Omkring det tidspunkt, da der skiftedes fra kulgas til brugen af blandingsgas, blev den største gasbeholder sat ud af drift. I slutningen af 1970'erne fremkom en komité med planer om at denne beholder skulle udsmykkes med en kunstnerisk bemaling udført af den franske kunstner Jean Dewasne. Der blev foretaget indgående undersøgelser af beholdernes tilstand. Imidlertid viste disse, at vedligeholdelsen af bemalingen ville blive særdeles kostbar. Den store beholder er nedtaget i 1991, den lille i oktober 1992. De kan undværes, fordi gasværket samtidig er ombygget til trykstyring. Det betyder, at gasværket i dag er et helt moderne fuldautomatisk anlæg.

Nu er gasværkets personale og daglige ledelse overflyttet til vandværket fra 1. januar 1990. Baggrunden for denne disposition var, at bl.a. D.S.B. var interesseret i gasværksarealerne.

Den 21. september 1986 fejrede gasværket 125 års jubilæum. Dette blev festligholdt ved en sammenkomst i Parkhallen den 3. oktober 1986, hvor man samtidig fejrede vandværkets 100 års jubilæum. Fremtiden vil vise, om der bliver et jubilæum at fejre i 2011.

Stående fra venstre: Egon Petersen, Karl Jensen, Jørgen Bloch Jørgensen, Henning Jørgensen og Jørn Sanvig Bach. Siddende pensionisterne Henry Frederiksen, Vera Olsen og Arne Mathiasen.

Kilder:

Udviklingen i årene fra 1858 til 1992 er nedskrevet på basis af avisartikler i »Kolding Avis«, jubilæumsskrifterne om Kolding Gasværk og mundtlige beretninger samt arkivmateriale. Der er endvidere søgt oplysninger i litteratur som anført i efterfølgende litteraturliste for at kunne tegne et billede omend i store træk af Kolding kommunale gasværks udviklingsforløb og historie.

Litteratur:

Teknisk Hygiejnisk Kongres i København 1903, udgivet af Kongressens Bestyrelse under Kongressens Generalsekretær, Ingeniørkaptajn A.G.V. Petersen, København. Trykt hos J. Jørgensen og Co. (M.A.Hannover) 1904, ss. 168-170

J. Husted: Kolding Gasværk 1861-1936 af J. Husted, 1936

A. Backhausen, Horsens.

G. Borggreen: Kolding Gasværk 1861-1961: Kolding Folkeblads Bogtrykkeri.

Danske Kulgasværker 1853-1983 af R. Upton-Hansen i samarbejde med T. Elkjær, J. Sestoft, P. Strømstad. Otto Teller: Bogtryk/Offset.

Vort væsen, 4. december 1982. Gasværkerne 125 år. Københavns Belysningsvæsen.

P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid, 1910 s. 509.: Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S.

Kolding i det tyvende århundrede indtil kommunesammenlægningerne i 1970, bd. 3 siderne 160-162: Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S.

Kolding Avis: 23. marts 1861, 9. april 1861, 16. september 1861 og 10. oktober 1861.

Harte Gymnastik- og Idrætsforening

Af Edvard Køhrsen

Efter den gamle fane at dømme er foreningen oprettet den 1. april 1868. Om selve startperioden findes desværre ikke ret meget kildemateriale, fordi foreningens første protokol uheldigvis er blevet væk for mange år siden.

Harte Skytteforening, som den oprindelig hed, blev uden tvivl oprettet som så mange andre skytteforeninger som et resultat af nederlaget i 1864. Formålet var at øve de unge mænds færdighed i at skyde, såfremt fjenden fra syd igen skulle møde op. Grænsen var jo på daværende tidspunkt Kongeåen – altså ikke ret langt væk fra Harte. Det menes, at den første bestyrelse fik bemyndigelse til med støtte fra Amtsskytteforbundet at indkøbe et par geværer til fælles brug ved skydeøvelserne. Skydningen foregik hveranden søndag fra kl. 8 til 11 og fra 14 til 17. Skydesæsonen startede den 1. søndag i april, og alle skytter havde lov til 10 skud, hvis man altså mødte rettidigt frem. Der blev skudt på en 250 m bane, og man havde forskellige »mål« alt afhængig af, hvor øvet man var. Vi ved, at der fra starten i 1868 var 26 aktive medlemmer.

Hvornår gymnastikken fik sit indtog i foreningen, ved vi ikke helt nøjagtigt. Men det må have været i slutningen af 1880'erne. Man startede gymnastiktimerne i den store stue på Toftegaard. En af foregangsmændene var Jens Poulsen, der senere blev formand for foreningen, og hans tilknytning til Harte Skole kan have været den medvirkende årsag til, at de indkøbte gymnastikredskaber frit kunne benyttes af skolebørnene også.

Siden 1868 havde man haft den gamle fane som

symbol på sammenholdet og danskheden. Muligvis var det gamle flag blevet ødelagt, for i 1911 skænker unge piger i Harte et nyt flag til den gamle fanestang. I dette flag, som stadig findes i klubhuset på Stubdrupvej, er broderet indskriften: »Værn om vort herlige og ældgamle Danmark«.

På grund af de strenge økonomiske forhold op til Den første Verdenskrig, havde man fra bestyrelsens side store problemer med at vedligeholde de opstillede redskaber i forsamlingshuset. Derfor søgte man i 1911 sognerådet om tilskud til nødvendige reparationer, og den 7. november 1911 fik man tilsagn om 10 kr.

I 1911 havde Harte Skytteforening, som jo stadig var foreningens navn, 38 medlemmer. Heraf var 7 kun skytter, 17 kun gymnaster og 14 som både dyrkede gymnastik og skydning. Aldersforskellen viste, at den største medlemsgruppe var mellem 20 og 36 år. Kun 3 var over 36 år.

Fra 1914 kneb det med skydeinteressen i foreningen, og gymnastikken kom i højsædet, men under verdenskrigen var der mangel på ledere, idet mange unge mennesker blev indkaldt til militæret. Fra 1918 gik også gymnastikken i stå.

Først 5 år senere, den 1. november 1923 fik man atter gang i gymnastikken for drenge og piger. Stiftere og ledere var Dagny Køster og Karl Nielsen. Der var dog ingen bestyrelse, og foreningen var heller ikke med i amtsforeningen af skytte- og gymnastikforeninger. I sommeren 1924 forsøgte man sig også med folkedans, og i november 1924 indkaldte man så til en generalforsamling, og det lykkedes at vælge en bestyrelse.

Herregymnaster foran forsamlingshuset 1915. Manden med butterfly er den daværende formand Jens Buhl, Harte.

I 1927 opdagede bestyrelsen, at den bevilling, som man var blevet lovet af sognerådet i 1911 på 10 kr., endnu ikke var udbetalt, og efter pres lykkedes det at få udbetalt 12 kr. (inklusive renter fra 1911) til brug til renovering af de gamle gymnastikredskaber. Medlemstallet var nu kommet op på 60.

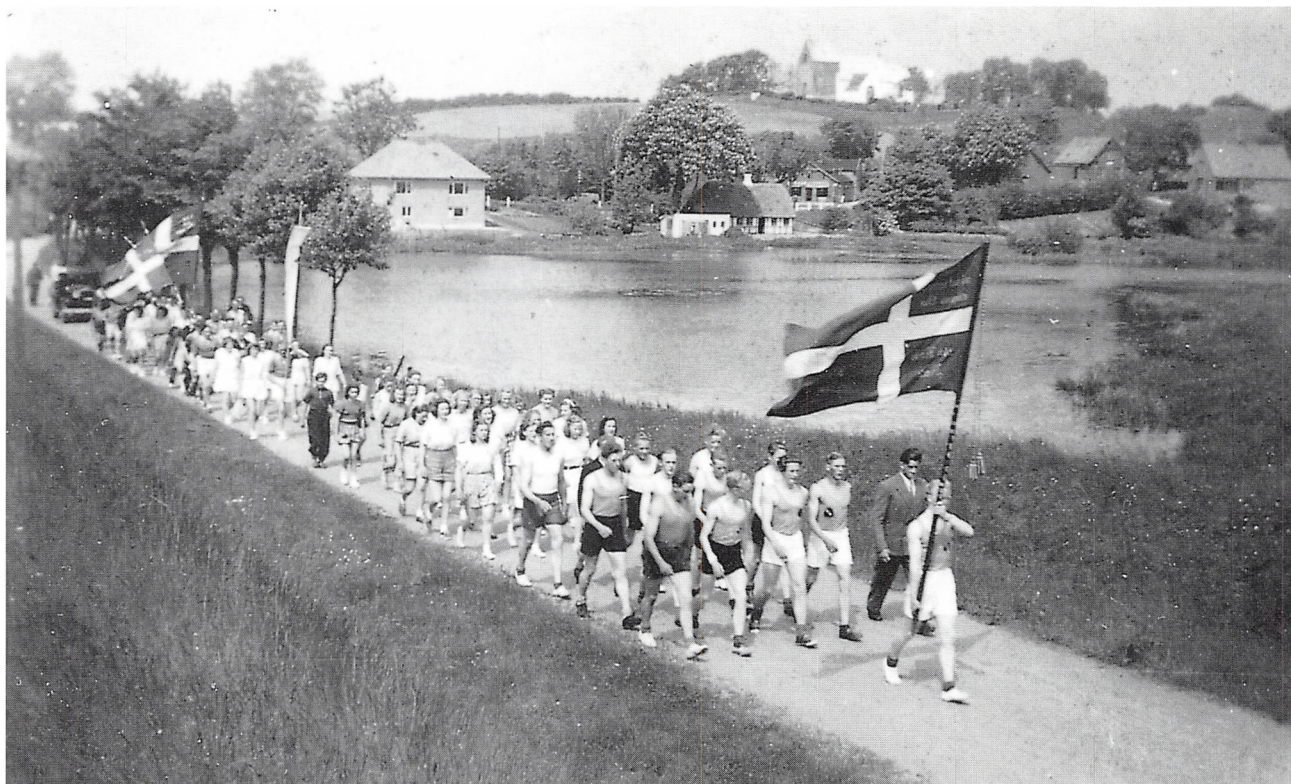
Under Den anden Verdenskrig fremkom ønske fra sognets ungdom om at indføre håndbold, og bestyrelsen var med på ideen. Den 20. april 1943 søgte man sognerådet om en egnet plads til træning og kamp. Da sognerådet ikke umiddelbart kunne anvise et sted, fandt bestyrelsen selv frem til en mark hos Mads Dahl ved Nebelsminde. Man fik hurtigt

en del medlemmer, og allerede den 25. maj 1943 kunne man tilmelde et herre- og et damehold til amtsturneringen.

Med håndboldspillet indførtes også sportsfesten, som blev afviklet på en plads ved Sødalgaard den 6. august 1944. Der blev spillet 12 håndboldkampe med deltagelse af hold fra Seest, Bramdrupdam, Lilballe og Harte.

På grund af tyskernes tilstedeværelse i forsamlingshuset var der ingen gymnastik i vintersæsonen 1944/45. Generalforsamlingen måtte afholdes i Sandbjerg Skole.

Håndbolden havde fremgang, og i 1948 var man

Optog i Paaby i anledning af åbningen af det nye idrætsanlæg i Paaby 1949.

nået op på at have 9 hold. Træning og kamp foregik nu på Kr. Dahls mark i Paaby, men spilleforholdene var åbenbart ikke helt ideelle, for i 1948 lejede man Rundmosen ved Paabyvejen for 100 kr. pr. år. Her planeredes terrænet, og der opførtes et lille klubhus.

Selve indvielsen foregik i 1949, og åbningstalen, som var en hyldest til den aktive ungdom i sognet, blev holdt af den tidligere sognerådsformand Jens Poulsen, som på daværende tidspunkt var 87 år.

Men glæden varede kort, for allerede året efter

var der problemer med vand på det nye idrætsanlæg, og al træning måtte forlægges til en mark ved Elmegaard i Harte. Først i 1952 kunne man igen anvende sportspladsen i Paaby.

Efterhånden som der var behov for flere penge i foreningen, tog man opfindsomheden i brug til at få nye indtægtsmuligheder. Der var festerne i forsamlingshuset, og i 1949 afholdt man for første gang et såkaldt »chokoladegilde« for børnene, og den 15. december 1951 arrangerede man den første diletant med titlen: På valsen. Forestillingen gik over al for-

ventning, og man fulgte selvfølgelig succesen op året efter og har siden haft denne stolte tradition i foreningen – altså i næsten 35 år.

Det næste større initiativ bliver indførelsen af atletik i foreningen i 1957. Herefter kom der forslag om indførelse af badminton, bordtennis og fodbold. Mulighederne var der, efter at man i foråret 1962 havde indviet den nye sportsplads ved Harte Skole. Atletikken blev med det nye anlæg vældig populær og trak en hel del medlemmer. Det blev også til en mængde gode præstationer ved både amts- og andre lokal mesterskaber. Højdepunktet var vel nok, da Jens Kjær ved et Jyllandstævne blev nr. 3 i 1500 m løb i tiden 4.49,3 min.

Badminton fik også en god start i foreningen i 1962. De første timer foregik i den nyindrettede gymnastiksal på Harte Skole. Bordtennis kom aldrig rigtigt til at køre. Godt nok fik man fat i et par borde til opstilling i kælderen på Harte Skole, men tilslutningen var ikke ret god og kort tid efter opstarten, gik denne idrætsgren i sig selv. Efterhånden som tiden gik, måtte også atletikken stoppe med aktiviteter. Man sluttede med at arrangere motionsløb for de aktive, hvilket efter afdelingens »død« blev til det nuværende Harteløb, som fra starten som sagt var et rent lokalt løb, men med tiden har udviklet sig til et ret kendt motionsløb, for selv de bedste løbere i hele amtet.

Da Harte-Bramdrup hallen blev indviet i maj 1973, fik man for alvor gang i badminton-sporten og hurtigt herefter blev denne afdeling den største i foreningen med op mod 200 medlemmer.

Gymnastikkområdet er siden 1920'erne blevet plejet godt - med andre ord har der aldrig rigtigt for alvor været medlemskrise netop i denne idrætsgren.

Siden slutningen af 1970'erne har der været talt meget om et klubhus til foreningen. Både fra bestyrelsen men også i medierne og på generalforsamlingerne var yttret ønske om at få et egentligt tilholds-

sted ud over de to små omklædningsrum, som man siden starten af 1960'erne havde haft i kælderen på Harte Skole. Bestyrelsen forsøgte at lægge pres på byrådet, men det endte med, at foreningen selv ville stå for opførelsen af huset med lovning på et tilskud af kommunen.

Hele foreningen stod bag opførelsen af klubhuset på Stubdrupvej 44 og alle afdelinger, ligeså Harte Gymnastik & Idrætsforening blev godt rystet sammen. Den store drivkraft var så ubetinget Ingolf Nielsen, der på daværende tidspunkt var formand for foreningen.

Harte Gymnastik- og Idrætsforening var med det nye klubhus blevet til en moderne og velfungerende forening. Hertil kom foreningens første »ansatte«, nemlig Poul Erik Hansen («Polle« i daglig tale).

Det sidste skud på stammen er tennis. Foreningen tog 8. maj 1992 to nye tennisbaner i brug. Den store igangsætter var her Arne Dahl, og efter kun godt et par ugers annoncering var alt optaget.

Selv om Harte Gymnastik- og Idrætsforening er en gammel forening, har den vist sin levedygtighed med stadig nye initiativer.

Klubhuset i Harte G&IF på Stubdrupvej 44, opførtes af frivillige medlemmer af foreningen og blev indviet i 1986.

En dag med krudt og kringler

Af Bent Petersen

På et eller andet tidspunkt omkring slutningen af 1. verdenskrig begyndte konditor Klaaborg i Østergade at fremstille et bagværk, der fik navnet marinekringler. Hvordan de så ud, og hvordan de smagte, er spørgsmål, hvis svar fortaber sig i fortidens tåger, ligesom det er uvist, om de blev solgt over disken i forretningen.

Et eller andet tyder på, at de blev kreeret på tilskyndelse fra konditorens far, havnefoged Klaaborg, der i 1916 var blandt stifterne af Kolding Marineforening, og at kringlerne blev bagt til ganske bestemte formål, nemlig Marineforeningens årlige sommerudflugter, som fra 1919 og mange år frem var et fast punkt på foreningens årsprogram.

Disse sommerudflugter foregik sædvanligvis til søs, og i den ikke-flydende del af den medbragte proviant indgik de klaaborgske marinekringler som fast bestanddel.

Det gjorde de naturligvis også i 1923, da foreningen havde lejet en motorbåd til en udflugt, som man senere skulle tale meget om, og som via rene tilfældigheder knyttede forbindelser til det sømilitære ledelseshieraki og gav ekko helt op i kongehuset. Det havde ganske vist ikke det ringeste med marinekringlerne at gøre, men de var med, da foreningens medlemmer en solrig augustdag stod ud af havnen for via Gl. Aalgaard at sejle til Kongebrogaarden ved Middelfart. Det fremgår af foreningens protokoller, at hotelejer Hans Nielsen havde sørget for at »proviantere skuden med mad og drikke i rigeligt mål« - og altså også med marinekringler.

Hans Nielsen var også en af foreningens stiftere

og medlem af dens første bestyrelse. Han havde nogle år i forvejen overtaget Våbenbrødrenes mindebygning, Kronborg, som han lod udvide og forvandle til Palæ Hotellet, der siden kom til at hedde Grand Hotel, og som i dag rummer bl.a. en grill-bar og en lukket strip-tease restaurant.

Hans Niensens proviant var en ganske væsentlig del af forklaringen på sommerudflugternes succes, og det var også tilfældet i 1923, da udflugtens første mål som nævnt var Gl. Aalgaard, hvor man gik i land og fortærede marinekringler, som blev skyllet ned med medbragt kaffe og andet flydende fra hotelejerens proviantbeholdning, inden man vendte stævnen mod den endelige destination, Kongebrogaarden.

Det var her, det usædvanlige skete, men før dette udflugtens uforudsete clou indtraf, fik danebrogsmand Eriksen Thy lejlighed til at demonstrere, at han ikke havde glemt de sømilitære færdigheder, der havde indbragt ham et æresmedlemskab i foreningen. Eriksen Thy var nemlig veteran fra 1864 og havde deltaget i slaget ved Helgoland som kanonkommandør på korvetten »Hejmdal«, og han var derfor selvskreven til at betjene den signalkanon af mærket Armstrong, som man medbragte for at markere samling, og som tillige blev fyret af, når der udbragtes skåler for kongen, flåden og andre honore institutioner. Den gamle kanonkommandør fyrede altså kanonen af, og man gik på dette signal i gang med en gevinstskydning, og da larmen og krudtrøgen havde lagt sig, og alle havde modtaget en præmie, bragede kanonen atter, denne gang for at mar-

kere at klokken var 18.00, og at middagsbordet ventede.

Det var udflugtens tyngdepunkt, og denne festskafning var forbundet med et ritual, hvis første punkt var formandens opfordring til et nifoldigt leve for majestæten.

Formanden var siden året før tandlæge Strange Friis, der indtil dato er den formand, der længst har beklædt denne post. Han var formand helt frem til 1963, da han blev afløst af fabrikant Mogens Burchardt.

De efterhånden brødflove eks-orlogsgaster fattede derefter kniv og gaffel og tyggede sig igennem menuen og frem til det tidspunkt, da man begav sig ind i etablisementets store sal til det dér anrettede kaffebord.

Og dér sad man så, da det vidunderlige skete, at en rigtig vaskeægte admiral med masser af ærmeguld og en ledsagende admiralinde invaderede scenen.

Det var admiral Georg Hugh Robert Zachariae, der sammen med admiralinden faldt inden for for at indtage en stille kop kaffe med blødt brød.

Admiralen var en imponerende herre med hvidt hår og ditto stort overskæg. Han var storkorsridder og havde bestridt betydelige poster som bl.a. chef for Orlogsværftet, departementschef i Marineministeriet og formand for Udenrigsministeriets komité til forplejning af syge krigsfanger, og hans tilsynkomst tændte julelys i øjnene på de koldingensiske marineforeningsmedlemmer.

Admiralen måtte uundgåeligt inddrages i sommerudflugtens slutfase, så tandlæge Strange Friis lod admiralen og admiralinden vide, at de var mere end velkomne i kredsen af gamle orlogsgaster, og admiralen var en høflig mand, så han og konen sluttede sig til det efterhånden højstemte selskab.

De blev begge modtaget med glade hurraer, og man udbragte selvfølgelig et leve for admiralen.

Tandlæge Strange Friis.

Nu ville det jo være synd for admiralinden, at hun bare skulle betragtes som et slags sømilitært påhæng, så et andet af foreningens æresmedlemmer, hospitalsforstander Jens Jensen, foreslog et leve også for hende. Og det havde hospitalsforstanderen den gode grund til, at admiralinden, viste det sig, var datter af hin næstkommanderende på panserfregatten »Peder Skram«, som Jens Jensen havde gjort tjeneste under på et togt i Nordsøen, og da skibet eskorterede prinsesse Dagmar på dennes rejse til Rusland.

Jens Jensen var i øvrigt også æresmedlem af Marineforeningen og veteran fra 1864 og en i øvrigt

Hospitalsforstander Jens Jensen.

ganske interessant personlighed. Det var ham, der som formand for Våbenbrødrene fik rejst mindebygningen »Kronborg«, hvor hotelejer Hans Nielsen i 1923 drev Palæ Hotellet. Han havde været sprøjtefører ved brandvæsenet og senere bestyrer af byens brandvæsen, og i 1907 var han blevet forstander på Sct. Jørgens Hospital. Forinden havde han allerede i 1875 etableret en vognfabrik i Låsbygade, og han var opfinder af en såkaldt »hånd- og fodmotor-

vogn«, der dog i sin egenskab af motorkøretøj led af den skavank, at den skulle skubbes op ad bakker. Han opfandt også »Jensens Flutometer«, og da bilerne begyndte at vise sig på gader og veje, opfandt han, hvad der i et patendokument blev beskrevet som »en automatisk automobilhånd, der kan svinges ud fra den lukkede bil ved et tryk på en knap og vise den retning, hvori man ønsker at svinge«. Med andre ord: han opfandt den gode gamle afviser-vinge. Desuden var han aktiv i politik og var i en år-række medlem af byrådet, hvor han var en af konsul Graus foretrukne. Han døde i 1926 i en alder af 83 år.

Men da Jensen nu med sin skål for admiralinde Zachariae havde fået profileret sig over for admiralen, ville amtsforvalter Julius Nielsen ikke stå tilbage, for han havde i sin tid været en af Zachariaes elever på Marineskolen. Det lod han udbringe en skål for.

Blikkenslagermester N. Barsøe opdagede ved at lytte til, hvad admiralen sad og fortalte, at denne boede i samme hus som prins Valdemar, og da Barsøe i sin tid havde tjent under prinsen, var det uundgåeligt, at han udbragte en skål for prinsen, som han i sin skålbegrundelse betegnede som sin »humane chef«.

Konditor Klaaborg, der havde vældig lyst til at sige noget, men som ikke havde nogen eller noget at udbringe skåler for, valgte i stedet at gøre opmærksom på, at det var hans marinekringler, man i denne uforglemmelige stund sad og gnaskede i sig, og da han nu for en gangs skyld havde en rigtig admiral inden for rækkevide, benyttede han anledningen til at besvære sig over, at han havde været genindkaldt til tjeneste – på landjorden. Nu var det selvfølgelig ikke meningen, at man ved denne lejlighed skulle sidde og brokke sig, så man strøede sukker på konditorens besværinger ved at bede admiralen fortælle om sin strålende sømilitære karriere.

P. W. Klaaborgs Konditori i Østergade ca. 1930.

Da denne beretning var til ende, var klokken blevet 22.00, og admiralen og admiralinden sagde derfor pænt tak for det uforglemmelige samvær, og ledsaget af en kanonsalut fra kanonkommandør Eriksen Thys Armstrong kanon drog parret af. Stilfuldt gik det skam for sig.

De tilbageblevne ex-gæster tog sig tid til et par efterskylninger, inden de til tonerne af fanemarchen

gik ombord i motorbåden og stod til søs, hvor resterne af hotelejerens proviant blev vist skyldig reverens.

Det havde været en storslået og uforglemmelig dag. Det var alle enige om, og for blikkenslager Barsø blev den ekstra uforglemmelig, for admiral Zachariae havde hjemkommet til hovedstaden mødt prins Valdemar, hvem han fortalte om de pæne ord,

blikkenslageren havde sagt om Hans kongelige Højhed.

Det foranledigede prinsen til at skrive et brev til Barsø, hvori han takkede for, hvad denne havde udtalt ved kaffebordet på Kongebrogaarden.

Barsø var med god grund stolt af den prinselige

skrivelse, som han under andægtig lydhørhed lod oplæse på generalforsamlingen det efterfølgende år.

Jo, det havde været en herlig sommerudflugt. Med marinekringler, kanondrøn, en rigtig admiral og med en kongelig skrivelse i sit kølvand.

P. W. Klaaborgs Konditori, 1919. P. W. Klaaborg står i døren.

Ode til et avisbud

Af Inga Bjerregaard

Når man læser gamle årgange af de lokale aviser igennem og søger efter noget bestemt, kan man i stedet falde over noget helt andet, f.eks. en hyldest til en flittig kvinde.

Var man kirkegænger i begyndelsen af vort århundrede, vil man uundgåeligt i våbenhuset have mødt den ældre kone Caroline Franzmann. Hun var kirkekone, tog sig af rengøring i kirken og alle praktiske foranstaltninger i forbindelse med gudstjenester, bryllupper, begravelser og andre kirkelige handlinger. Hun var klædt i sin fineste sorte kjole og bar oven på den et hvidt forklæde. Madam Frantzmann, som hun altid kaldtes, har sikkert nydt i sin alderdom at stå der i kirkedøren og hilse på byens borgere og tage sig af, at alt gik ordentligt til. Hun følte sig ansvarlig for, at brudeparrene nu knælede på de rette tidspunkter under bryllupsceremonien, og hun dirigerede til tider med dem, så det nok har knebet den gode pastor Kiørboe at lade være at trække på smilebåndet.

Madam Frantzmanns liv havde ellers ikke været en dans på roser. Hun var født 1850 i Sverige, velsagtens i trange kår, og var så på et tidspunkt kommet til Kolding og var blevet gift med en maler. Sammen fik de fire børn. Desværre blev Carolines mand meget tidligt syg. Hun hjalp ham så godt hun kunne med hans erhverv i nogle år, men tilsidst bukkede han under og døde som 36-årig efter et langt sygeleje. Caroline måtte så klare sig, som hun bedst kunne med småhverv. Børnene var små ved faderens død. Den yngste var 7 år. Men Caroline arbej-

dede for at holde sulten fra dørene. Hun gjorde rent og bragte brød ud for bageren. Om søndagen assisterede hun gennem en halv menneskealder i restaurationen i Bramdrup skov. Igennem 25 år var hun avisbud på »Kolding Avis«. Hun nåede at have jubilæum i 1913, før hun som 63-årig frasagde sig det og kunne nøjes med arbejdet som kirkekone i Kolding kirke. Da var børnene fra hånden, og hun boede alene i sit hus i Katrinegade 64.

Ved 25-års jubilæet stod følgende ode at læse i dagens udgave af »Kolding Avis«. Den er skrevet som en hyldest til den gæve kone, der i en omtale også benævnes som »vort ældste bybud«. Man ønsker hende en blid livsaften og takker hende for trofasthed og udholdenhed i de 25 år, hvor hun slæbte aviser rundt til de mange abonnenter i byen. Oden lyder således:

Til Caroline Franzmann

1888 - 23. april - 1913

Manden syg, og der var nød i hjemmet
intet brød til børnene de små
søge hjælp og trøst hos nogen fremmed
ej De kunde, ville ej forstaa.
Selvhjælp, ved vi, det var Deres tanke
plads som bud De ved avisen fik
og det blev for Dem en redningsplanke,
derfra De blev kendt, og godt det gik.

Manden døde, selv De maatte vinde,
stræbe fremad, holde børn og hjem.
Som en tro, alsidig, flittig kvinde,
lykkedes det virkelig for Dem.
Gud han var Dem god, De selv maa sige,
og vi ved, at medens tiden svandt
agtelse hos fattige og rige
De ved Deres flid og stræben vandt.

Nu er 25 år forsvunden
og det gamle blad Kolding Avis
har ved Dem en vej til hold're funden,
trofast gennem regn og sne og is.
Var der solskin, sommer, De måtte ile
hen til anden gerning tidsnok naa,
Caroline Franzmann saaes at smile,
holde ud ved det, hun tog sig paa.
Ja, det huskes alt, hvad De udretted
i de 25 aar, der gik.

Ind i livets gerning har De fletted,
ret et mønster, der kan holde stik.
Tak for Deres troskab, brave kvinde,
mange sande venner hilser Dem
og med takken gode ønsker finde
her paa mindedagen for Dem frem.

Madam Frantzmänn døde i 1929 som 78-årig. Hennes slidsomme liv har nok lignet så mange andre enlige kvinders på den tid. Men når hun nu er blevet husket, er det, fordi hun var avisbud og holdt så længe ud, at »Kolding Avis« fandt anledning til også at hylde hende.

I skole under krigen

Af Louise Møller-Nielsen

Jeg gik i den skole, der kaldtes Kolding Pigeskole, og som senere er kommet til at hedde Sct. Nicolai Skole. De første to år gik vi i den gamle, gule skole, Forskolen. Fra 3. klasse fik vi en meget dygtig og fremsynet lærerinde, frk. Carla Sørensen, som vi havde til næsten alle fag. Ud over den almindelige undervisning lærte hun os også nyttige og praktiske ting som at slå op i en telefonbog, at skrive en adresse rigtigt på et brev, og som den første klasse i Kolding havde vi en julekalender i vores klasse. Frøken Sørensen var opvokset i Sverige og havde bragt adventskalenderen, som hun kaldte den, med derfra.

Da Danmark blev besat i april 1940, var jeg lige begyndt i 7. klasse. Det varede ikke ret længe, før tyskerne beslaglagde Pigeskolen. Det betød, at hele skolen måtte flytte hen til Drengeskolen, nuværende Ålykkeskolen, som vi så delte med Drengeskolen. Vi gik skiftevis i skole kl. 8-12 i tre dage og kl. 13-17 i tre dage. Lørdag var normal skoledag dengang. På denne måde kunne vi have de vigtigste fag. Men mangelen på undervisningslokaler betød, at det var nødvendigt at indskrænke antallet af fag, det gik bl.a. ud over naturhistorie og fysik. Til køkkenskole lånte vi lokaler på Riis Toft Skole, der dengang var meget ny og moderne – og meget flottere end de fleste havde det hjemme. En enkelt sangtime fik vi også lov til at få – med Mathias Christensen, der senere skrev melodien til »En lærke letted'«.

På et tidspunkt fik vi også tildelt nogle skolehaver på hjørnet af Ndr. Ringvej og Vejlevej, hvor der i dag ligger store boligblokke, det var bar mark dengang.

Vi fik meget ud af skolehaverne og kunne tage alt det, vi dyrkede, med hjem.

Det høre med til skolegang i 30'erne, at de store skolepiger hjalp til i »Samaritanen«, Børnebespisningen, der blev drevet af en privat velgørende forening. Formålet var at give ubemidlede et måltid varm mad midt på dagen. Menuen var meget enkel, det var som regel grød, og så blev der hældt saft og vand på. Det kunne også være kærnemælkssuppe, øllebrød, almindelig vælling eller skipperkål. Det helt store på menuen var frikadeller – og det blev serveret, når en »stor mand« i byen havde fødselsdag

Skolekokken på Riis Toft Skole. For bordenden frk. Sigumfeldt Christensen.

Frk. Sørensens 7. klasse i Drengeskolens gård, marts 1941

eller jubilæum og derfor gav et særligt beløb til Samaritanen. Så blev der serveret 2 stk. frikadeller pr. person – og det var en sport for nogle af ungerne at slikke deres tallerken så ren, at det gik at gå hen til pigerne, der øste op og få en portion til.

Der blev kun brugt skeer, og det var vel fornuftigt nok, så var der ingen, der blev fristet til at bruge en gaffel på forkert måde.

Naturligvis måtte vi piger spise med, men der var nu ikke mange, der gjorde det, for det kunne knibe lidt med hygiejnen. Jeg ved ikke, hvor mange vitaminer, der var opfundet i 30'erne, men de var ikke i brug på Børnebespisningen. Om søndagen stod menuen ofte på grønkåls- eller hvidkålssuppe, men vi piger, der var vant til veltillavet mad hjemmefra, syntes nok, at de koner, der lavede det, kom noget hurtigt fra det, og at maden var direkte uspiselig. Grøden og frikadellerne var det bedste, og børnene fra de mindrebemidlede hjem fik da varme og noget mad. Vi piger syntes, det var helt sjovt at hjælpe til, og vi fik også vores små venner blandt børnene. Men det værste var opvasken. Det havde aldrig fået lov at passere i dag for sundhedsmyndighederne.

Ved årets slutning fik vi alle tak for vores arbejde ved et pænt kaffebord i kælderen, hvor vi fik overrakt bogen »Kolding omkring 1930«, trykt af boghandler Schæffer.

Efter 7. klasse var der stadig nogle piger, der ikke var 14 år, som man skulle være for at blive udskrevet af skolen, så vi kom i 8. klasse, der var helt nyt dengang. Men i marts 1942 samtidig med min konfirmation kom jeg ud af skolen.

Kolding Købmandsskole

Jeg havde bestemt mig til, at jeg ville prøve at komme på Købmandsskolen, så min mor gik med mig op på Haderslevvej, hvor skolen dengang lå, for at tale med forstander Aagaard om sagen. Jeg medbragte min karakterbog fra Pigeskolen og en anbefaling fra min klasselærer, frøken Sørensen. Forstander Aagaard gav mig lov til at prøve, hvis jeg ville bestille noget, for det kunne han garantere, at jeg kom til.

Skoleåret begyndte 1. august, og det var en broget flok ca. 25 i alderen fra 14 til først i 20'erne omtrent lige mange piger og drenge, der mødtes ved skolens start. Der var en del unge mænd, der havde været i lære i kolonial, manufaktur eller anden forretning, og de havde den fordel, at de allerede havde gået i aftenskole enten på Købmandsskolen eller i den by, de kom fra. Der var en del fra Fredericia, der rejste frem og tilbage hver dag, og så var der nogle elever, der kom direkte fra Kolding Realskole, hvor de havde haft en del mere skoleundervisning end til eksempel jeg selv. Der var et par stykker, der efter skolegang på landet havde været på højskole – og så var vi endelig nogle få, der kom lige fra kommuneskolen.

Vi blev delt op i to hold. De, der kunne noget engelsk i forvejen, kom på et hold, der skulle have flere

Årgang 1942/43 på Kolding Købmandsskole på vej til besøg på Kolding Hørfabrik

engelsktimer om ugen. Vi andre fik kun en enkelt time om ugen, men skulle så heller ikke til eksamen i faget. Til gengæld fik vi lidt mere samfundsøko-

nomi og handelslære. To fag var valgfri, det ene var tysk, det andet var stenografi, hvor vi havde den senere forstander Crüger, som vi syntes, var verdens

bedste lærer. I alle øvrige fag læste hele klassen sammen.

På den tid var Købmandsskolen ikke så stor, den havde ikke engang egne lærere. Lærere fra andre skoler kom og underviste os, og af den grund begyndte undervisningen først ved middagstid, som regel kl. 11 eller 12. Vi gik så i skole til ved 17-18 tiden.

De første timer havde forstanderen som regel selv. Han havde faget bogholderi, og det var dengang, der var noget, der hed dobbelt bogholderi – store hæfter, som vi dårligt nok kunne have liggende på bordene og lange opgaver – og dengang var der ikke noget, der hed regnemaskiner. Men det var et interessant fag, og jeg fik meget brug for det, da jeg senere kom på kontor.

Vi var allesammen indstillet på, at vi skulle have noget ud af skoletiden. Vi betalte jo selv for at gå der - eller vores forældre gjorde det – og der var ikke mange penge mellem os. De, der ikke kunne bo hjemme, skulle også have penge til det, og de, der rejste med tog eller bus til skole, måtte også selv betale det. Men vi syntes, vi havde dejlige forhold på skolen, selv om vi måtte slide i det. I frikvartierne kunne vi gå ud i haven bagved skolen eller

spille et stykke på klaveret i festsalen – når den ikke blev brugt til terminsprøver. Det skal nævnes, at vi sang mange fædrelandssange i de år – også i timerne.

Lektierne sled vi med om aftenen – og som regel også i weekenden. Der boede et par udenbys piger på KFUK på Rendebanen, og vi tre brugte ofte en lørdag eftermiddag til at gøre en stor opgave klar. Min mors gode æbleskiver var et oplivende moment i sliddet. Havde vi fået sparet lidt sammen, kunne vi også finde på at spadsere ned til Saxildhus og få en isanretning til den fyrstelige sum af 1,25 kr.

Vi holdt kun en enkelt fest på skolen, for den slags blev jo meget besværliggjort af besættelsen. Til gengæld var vi på udflugt på cykel til Løverodde, og vi var også ude at se på nogle virksomheder, bl.a. Hørfabrikken, som jo var meget ny dengang.

Der var eksamen i maj 1943, og efter afslutningen i festsalen cyklede vi alle ud til Bramdrupdam kro, hvor vi fejrede os selv med et par stykker smørrebrød og havde en hyggelig aften.

Der var ingen vanskeligheder med at få arbejde, firmaerne ringede til Købmandsskolen, når de havde brug for folk og jeg selv fik en god stilling hos Oscar Christensen i Låsbygade.

En kongelig mærkedag

Om festlighederne i Kolding

i anledning af Kong Christian 9. og Dronning Louises guldbryllop 26. maj 1892

Af Vivi Jensen

Christian 9. blev konge af Danmark, da Frederik 7. døde 15. november 1863, og dermed kom den første Glücksburger på Danmarks trone. Den da 45-årige prins var ikke født til kronen. Han fik den, fordi Frederik 6. ikke havde nogen søn med sin dronning, og fordi kongens to døtre begge forblev barnløse. Dennes efterfølger, Frederik 6.s yngre halvbroder arveprins Frederiks ældste søn Christian 8., havde kun én søn, Frederik 7., der ligeledes var barnløs. Denne havde nødtvunget godkendt Christian som tronfølger, fordi han nedstammede fra Christian 3. og dronning Dorotheas yngste søn, Hans, der var født på Koldinghus i 1545, og, ikke mindst, fordi han havde giftet sig med Louise af Hessen, hvis moder var søster til Christian 8. Desuden var det et afgjort plus, at ægteparret havde fået 6 børn, af hvilke de tre var sønner. Hermed var arvefølgen, der havde givet problemer i mere end et halvt århundrede, endelig sikret.

Man kan ikke sige, at den danske befolkning straks tog det nye kongepar til hjertet. I den stærkt nationalistiske og antityske atmosfære, der havde hersket i Danmark siden Treårskrigen, var der en udbredt skepsis over for den tyskfødte konge, der ovenikøbet som sin allerførste regeringshandling måtte skrive under på novemberforfatningen, der var fælles for Danmark og Slesvig, og som derfor var et brud på de aftaler, Danmark havde tiltrådt i London i 1851. Da havde man lovet, at Slesvig og Hol-

sten skulle indtage samme stilling inden for helstaten, og kongen vidste, at den underskrift, hvormed han godkendte fællesforfatningen, ville føre til en krig, som Danmark ikke kunne vinde, og hvor Danmark som aftalebryder ikke kunne regne med stormagternes sympati. Danmark var imidlertid et konstitutionelt monarki, og Christian 9. havde derfor ikke noget valg. Han måtte skrive under, krigen kom, og 1/2 år senere var både Slesvig og Holsten tabt.

Med årene lykkedes det imidlertid kongen at vende stemningen. I Danmark erkendte man, at kongens tyske afstamning og tyske accent ikke betød, at han indtog prøjsiske standpunkter, og med årene voksede respekten for ham. »Europas svigerfader«, kaldte man ham. Da han blev konge, havde hans ene søn allerede i et årstid været konge i Grækenland, og samme år var den ældste datter, Alexandra, blevet gift med den engelske dronning Victorias ældste søn kronprins Edward (7.). Mens fredsforhandlingerne efter den tabte krig stod på, var den næstældste datter Dagmar blevet forlovet med den russiske tronfølger. Han døde året efter, men hun blev siden gift med hans broder Nikolaj, og fra 1881 var hun kejserinde af Rusland. Man kan leve forestille sig, hvad nutidens medier ville have fået ud af forbindelser af den art, og også i forrige århundrede gav det megen og positiv omtale. Christian 9. og dronning Louise opnåede med årene

danskernes respekt og kærlighed, og en af de lejligheder, hvor dette tydeligst kom til udtryk, var i forbindelse med parrets guldbryllup 26. maj 1892. De var da henholdsvis 75 og 74 år gamle, og i erkendelse af, at det måtte blive sidste gang, man fik mulighed for at fejre dem begge, satte man alle sejl til.

Guldbrylluppet faldt på en torsdag. I København, hvor festen blev holdt, og hvor de mange fornemme gæster boede, begyndte man allerede dagen før, onsdag d. 25., og indtil søndag fulgte begivenhederne slag i slag. I provinsen, hvor man måtte feste, uden at det høje par kunne være til stede, måtte det nødvendigvis ske under lidt mere beskedne former, men alligevel fejredes dagen overalt i landet med æresporte, flag, guirlander og optog. Ud over det primære, at hylde kongeparret, var der også tale om en politisk manifestation fra de kredse, der støttede Estrup, som havde været konseilspræsident (statsminister) siden 1875, og som i 15 år havde regeret ved hjælp af finanslove, der ikke var vedtaget i rigsdagen, de såkaldte provisorier. Pengene blev bl.a. brugt til den meget omstridte befæstning af København, som højre ønskede, men som venstre og socialisterne var meget stærkt imod. Et særligt politikorps, Estrups gendarmer, var med til at øge regeringens upopularitet i venstrekredse, men alle vidste, at kongen støttede Estrup. Det var således ledende borgerlige kredse, der stod bag de mange festligheder, og i Kolding var det snedkermester, fabrikant A.L. Johansen, Industriforeningens formand og dermed byens førende arbejdsgiver, der var formand for festkomiteen.

Byens absolut mest konservative avis, den provisorie- og befæstningsbegejstrede »Koldingposten«, udgav et 4-sidet særnummer i dagens anledning. På forsiden ses et laurbærkranset dobbeltportræt af kongeparret, og kongens valgsprog, »Med Gud for Ære og Ret«, er ligesom navnetræk og titel gengivet i kongens egen håndskrift. Bagsiden er én

»Som rimeligt og naturligt er, vil Raadhuset blive udsmykket paa en saadan Maade, at denne Bygning uimodsagt vil staa som den mest festlige i Byen. Hr. Gartner Richter, som har udført Arbejdet, har Ære deraf, det vidner om god Smag og bærer Finhed i Udførelsen.« (Koldingpostens særnummer, 26/5 1892). Foto: A. Hoffgaard. (Stadsarkivet)

stor sponsorannonce for Vett og Wessel (Magasin du Nord), der dengang havde en filial i Hotel Koldings nederste etage – det var dem, der byggede huset. Som mindre sponsorer optræder sagfører Dahl Harth, A.D. Burchardt & Søns Malervarehandel i Vestergade, og handels- og anlægsgartner C. Thrane.

De to midtersider bringer foruden to hyldestdigte en lang beretning om de planlagte festligheder i København, nogle anekdoter, der illustrerer monarkens venlige omtanke i omgangen med undersåtterne og hans fordringsløshed i dagliglivet, og så er der naturligvis en spalte, der fortæller om Koldings markering af dagen. »Kolding i Dag«, hedder den, og den indledes således: »De Følelser, som i Dag besjæler den loyale Del af det danske Folk, den Del, for hvilken Kongenavn som Kongeord er helligt, vil også i vor By give Gjenlyd i Ord og Gerning. Med

Glæde og Tilfredshed kan man i Dag betragte vor By; den vil være et værdigt Led i den Kjæde af Hengivenhedsbeviser, som Danmarks Byer, store som smaa, danner om Landets ophøjede Herskerpar«. Den indledende formulering illustrerer udmærket det politiske aspekt, der også var indeholdt i den festlige begivenhed.

De øvrige lokale aviser, Kolding Avis og Kolding Folkeblad, udkom ikke på selve dagen, for da holdt man fri. I dagene op til festen kunne man imidlertid tydeligt aflæse de politiske modsætninger i den holdning, der kom til udtryk i de to blades spalter. Begge bringer gentagne gange i løbet af måneden annoncer, der opfordrer foreninger og »corporationer« (faglige sammenslutninger) til at melde sig til fanetoget, ligesom der annonceres for folkefesten på Staldgården. I begge aviser reklameres der med granguirlander og med flag og vimpler, og begge bringer enslydende meddelelser fra hovedstaden om de udenlandske gæsters ankomst, om gaver og om forberedelserne iøvrigt, men de ledsagende kommentarer forråder, at holdningen på de to redaktioner var vidt forskellige. På Kolding Folkeblad, der var grundlagt af venstrefløjens leder, Estrups mest uforsonlige modstander Chresten Berg, lægger man en ironisk distance til den kommercielle del af festlighederne – således harcellerer man d. 13. maj muntert over de mange »guldbryllupsvarer«, der pludselig dukker op overalt, og da »Kolding Avis« 21. maj bringer et vidtløftigt hyldestdigt på 12 haltende vers i smuk indramning midt på forsiden, latterliggør Folkebladet med frydefuld malice såvel vers, digter som avis to dage senere – og med rette, vil en nutidig læser mene. Men man vogter sig for at skrive noget, der kunne tolkes som en kritik af kongens person og familie, og det er således med ubegrundet frygt, at »Kolding Avis« d. 19. citerer det københavnske »Morgenbladet« for følgende referat af en udtalelse fra folketinget: »Den Fest, som

nu snart fejres i vort Kongehus, er af udpræget personlig Karakter, og der kan vanskeligt tænkes en lejlighed, hvor Kongens ansvarlige Raadgivere har en mindre fremskudt Stilling og staar paa lige Fod med alle Andre, der den Dag frembærer deres Lykønskning. Den Sympathi næres ved, at vort Kongepars hjemlige Liv altid har været uberørt af Politiske Stridigheder. Derfor kan også alle Danske, uden Hensyn til Partiforskel, (paa) Guldbryllupsdagen bringe Majestæterne deres Lykønskning, uden at det bliver Misforstaaet, som om nogen derved lægger nogen ændret Politisk Opfattelse af den foreliggende Stilling for Dagen«. – Med andre ord: højre og venstre, der ellers ikke kunne blive enige om noget som helst, enedes om, at der ikke måtte gå politik i kongeparets guldbryllup. Regeringens medlemmer lovede at holde en lav profil på festdagen, og til gengæld

Byens anden store offentlige bygning, den otte år gamle stationsbygning, var pyntet efter alle kunstens regler. Statuen af de provisoriske finansloves og Københavns befæstnings mest markante modstander, Chresten Berg, der havde repræsenteret Kolding-kredsens venstrefolk siden 1866, blev først opstillet i 1906. Da var parlamentarismen indført, og Christian 9. var blevet efterfulgt af sin langt mindre konservative søn, Frederik 8. Foto: M. A. Caprani (Museet på Koldinghus).

kunne venstres tilhængere vifte med dannebrog og pynte med gran, uden at højre ville tage det til indtægt for politisk støtte til provisorierne og befæstningen.

Folkefesten i Kolding

Efter en kølig maj med regn og kulde oprandt dagen med strålende sol og høj himmel, som den slags dage bør. I Kolding blev dagens højdepunkt fanetoget, »hvor deltager ca. 35 herværende foreninger og corporationer« (forudomtale i Kolding Avis 16. maj). Opstillingen fandt sted i Jernbanegade, og den påbegyndtes klokken 4. Ved 5-tiden lød den kanonsalut, der satte optoget igang. Forrest gik premierløjtnant Hansen og byens musikkorps. Så fulgte byrådsmedlemmerne, byens embedsmænd og våbenbrødrene, og efter dem kom politikorpset, skytteforeningerne og forsvarsbrødeforeningen for Kolding og Omegn. De efterfølgende foreninger og corporationer havde måttet trække lod om placeringen, der var som følger: Sangforeningen »Brage«, Håndværkerforeningen, Den typografiske Forening, Den konservative Klub, Højres Arbejder- og Vælgerforening, Skræderforeningen, Foreningen af Håndværkere og Industridrivende, Snedkermesterforeningen, de fire Good-Templarloger og ungdomslogen, Slagterforeningen, Arbejderforeningen, Det borgerlige Skydeselskab, Skomagerforeningen, Sømandsforeningen, Sangforeningen, Sønderjydsk Forening, Hattemager- og Bundtmagerforeningen, Bogbinderforeningen, Obeon, Musikforeningen af 1866, Cykleforeningen, Svendehjemmet, Arbejdernes Byggeforening, Rebslagerforeningen, Foreningen af Næringsdrivende, Bagersvendeforeningen og Svendeforeningen Heimdal. Ialt talte optoget 26 faner og 5 musikkorps, og Folkebladet anslår deltagerantallet til at være 1400, af hvilke nogle dog efterhånden faldt fra – det var nok de ældre herrer, der

ikke kunne klare flere timers ophold i den varme sol. De fleste deltagere var lokale, men en del tilrejsende sønderjyder samledes om Sønderjydsk Forenings fane.

Optoget gik ad Jernbanegade, Tørvegade, Kathrinegade, Skolestræde (Skolegade), Vestergade, Rendebanen, Søndergade og Sønder Landevej, hvorefter man vendte om og gik tilbage til Helligkorsgade. Der fortsattes ad Slotsgade, Jernbanegade og Havnegade. Ad Øster- og Søndre Klostergade (nu Munkegade og Klostergade) og Østergade nåede man ved 6-tiden frem til Axeltorv. Her afsang man Canaris Kleins sang, hvorefter sagfører Bennetsen, vikar for den med et splinternyt ridderkors benådede borgmester Schjørring, som i dagens anledning var i hovedstaden, motiverede et leve for det høje par. Til slut sang man »Kong Christian«, hvorefter man gik hver til sit – eller til folkefest eller til middag i sin forening. Således havde våbenbrødrene fællesspisning på »Mindeborgen Kronborg« (nu »Don Quichote«), hvor også forsvarsbrødrene samledes. Ikke alle våbenbrødre kunne være til stede, idet nogle allerede var rejst til København for at deltage i et stort, fælles våbenbrødefanetog dagen efter guldbrylluppet. Der var arrangeret fællesrejse både med tog og med dampskib – en returbillet kostede henholdsvis 5 og 3 kr. Fra hoffets side havde man på et tidspunkt søgt at udskyde fanetoget i København til d. 29., sikkert for at give det aldrende kongepar mulighed for at hvile ud dagen derpå, men det havde ikke været muligt at lave om på de mange våbenbrødres rejseplaner, så det store københavnske fanetog gennemførtes alligevel d. 27.

Byens spidser mødte med damer i Industriforeningen i Jernbanegade, og Sønderjydsk Forening samledes i »pragtfuldt smykkede lokaler«, som Folkebladet udtrykte det, på Svenssons Hotel. Brandkorps og politikorps mødtes på Alhambra. Alle steder var der sange og taler, og byens præster var

»Fanetog. Det af herværende Foreninger arrangerede Fanetog i Anledning af Majestæternes Guldbryllup, udgaar Torsdag den 26. Maj, Eftermiddag, fra Jernbanegade, hvor de deltagende Foreninger og Corporationer samles Kl. 4. De Foreninger og Corporationer, der mulig ved en Forglemmelse ikke maatte have modtaget nogen speciel Opfordring, og maatte ønske at deltage, anmodes godhedsfuldt om at anmelde saadan Deltagelse for Industriforeningens Formand, Hr. Fabrikant A. L. Johansen.« Annoncen, der er underskrevet »Komiteen«, kunne læses flere gange i Koldings aviser i maj 1892. Axeltorv set fra Rådhusets vinduer. Optøget, der fylder Jernbanegade så langt øjet rækker, er på vej ind på torvet. I spidsen går musikdirektør Julius Christensen med sit orkester. Musikkorpset spillede bl. a. til den sang, som adjunkt Canaris Klein, der altid var med, når der var fest i gaden, havde skrevet til lejligheden. Den gik på melodien til »Der er et land, dets sted er højt mod Norden«. Foto: A. Hoffgaard (Museet på Koldinghus)

udkaldt mand af huse for at tale for guldbrudeparret. I »Industrien« var det pastor Schjøtt, der ved samme lejlighed kunne lufte sit nyerhvervede ridderkors, mens kapellan Lunddahl, der talte for de

kongelige børn, ikke var blandt dem, der var blevet dekoreret i dagens anledning. Pastor Mørk Hansen, der talte på Svenssons Hotel, var heller ikke blandt de udvalgte. Premierløjtnant Hansen, der måtte

»Centralpunktet, Tørvet, vil kun blive tilgængeligt gennem Guirlande-Porte, idet alle 5 Indgange fra Hjørne til Hjørne vil blive overhængt med Guirlander, rigtigt pyntede med Flag og Blomster, Skjolde og Navnetræk, Aarstal og Datoer.« (Koldingpostens særnummer, 26. maj 1892). Den smalle ende af Jernbanegade med guirlandeporten til Axeltorv fotograferet fra østenden. Æresporten var tegnet af arkitekt Fussing. Foto: M. A. Caprani (Museet på Koldinghus).

Om æresporten i Låsbygade hedder det: »Laasbyboerne står ikke tilbage. Vi tør næsten sige, at deres Æresport er den fineste i Tegning og Udførelse. Naar Fanetoget i Eftermiddag passerer denne Port vil en Regn - af Blomster udgyde sig over Deltagerne, idet 12 unge Piger fra Portens Platform vil udstrø de duftende Blomsterkroner«. (Koldingposten 26/5 1892). Æresporten er her set fra sydøst, der i denne sammenhæng er »kongesiden«, idet Christian 9.s valgsprog »Med Gud for Ære og Ret« ses her. Ved et møde 18. maj havde Låsbygades husejere og lejere vedtaget at rejse en æresport. Den blev tegnet af fabrikant Konstantin Hansen, der var medejer af maskinfabrikken Konstantin Hansen & Schröder, der lå i Låsbygade.

Låsbygades æresport set fra nordvest. Dronningens valgspog, »Dyd og Trøskab« ses her. Under portbuen ses købmand Simonsens butik. Han annoncerede i samme måned i Koldingposten med cykler til 128 kr. Mærket var Singer, der i annoncen blev berømmet som »Den billigste og bedste Cykle i Verden«. Skulle man have en luksusmodel som f.eks. en Bicycleette Dunlop Pneumatic, kostede det 325 kr. Til sammenligning fremgår det af samme avis (10/5 1892), at man kunne få et par arbejdsbukser for 1,50 kr, mens et par silkestribede kamgarns kostede 12 kr. Verdens billigste cykel var et transportmiddel, som kun de færreste havde mulighed for at komme i besiddelse af, og luksusmodellen med de luftpumpede dæk var kun opnåelig for de allerrigeste. I bygningen tv. for Simonsen finder vi idag Låsbygades Brugsforening. Foto: A. Hoffgaard (Museet på Koldinghus)

Om den tredje og sidste af Koldings æresporte skriver Koldingposten (26/5 1892): »Den i Søndergade er den mægtigste, bliver rigeligt pyntet med Flag og Vimpler, forsynes på den søndre side med Kongens og Dronningens Buster og gjør – som Hele betragtet – Beboerne megen ære.« Denne æresport var ligesom Jernbanegades tegnet af arkitekt Fussing. Her skete der dagen efter festen en kedelig ulykke, idet smed Damgaards 10-årige datter blev kørt over af en hestevogn, fordi kuskens var så optaget af at kigge på den flotte æresport, at han helt overså den lille pige. Heldigvis kom hun ikke alvorligt til skade. Foto: A. Hoffgaard (Museet på Koldinghus)

Adelgade var traditionelt udsmykket med guirlander og flag, men på Kirketorvet har Kaalunds Mode- og Manufakturhandel behængt sin og naboens facade med tæpper. Denne flotte, men på dansk grund ret eksotiske form for udsmykning så man i år anvendt på Amalienborgs balkon, da regentparret hyldedes på deres sølvbryllupsdag d. 10. juni. De to huse rummer idag Skumhuset og Inspirations afdeling med lamper og lampeskærme. Fotografens navn er bortskåret, men kartonets lyserrøde farve tyder på M. A. Caprani (Museet på Koldinghus).

holde for på Alhambra, var på grund af sin indsats i Treårskrigen dannebrogsmænd fra den forrige konges tid.

På fattiggården fik lemmerne i dagens anledning ekstra forplejning på byens regning.

På Staldgården afholdtes en folkefest, der var arrangeret af svendeforeningen. Her havde der allerede fra kl. 4 været liv og glade dage med kraftprøver, orkester, to dansetelte, restaurationer og en karusel, men den egentlige fest begyndte først kl. 7,

hvor man indledte med en sang. Premierløjtnant Hansen, der havde en travl dag, talte for kongeparret, hvorefter vandværksbestyrer Jensen udbragte et leve for fanetogets leder, premierløjtnant og seldmager N. Hansen, der engang havde vovet livet for fædrelandet. Herefter underholdt sangforeningen »Brage«. Efter en prolog med kor opførte sommereteaterets personale »Tableauer, Duetter, Terzetter, komiske Numre, Smaaestykker med Sang, Dans m.m.« på »Theateret i Ridehuset«, og om aftenen

var pladsen oplyst med fakler og kulørte lamper. Entreen var 35 øre for voksne og 10 øre for børn, og overskudet gik til svendeforeningen.

De, der af én eller anden grund ikke skulle til festmiddag, eller som forlod folkefesten i tide, kunne gå

en tur og nyde illuminationen af Rådhuset og »Kronborg«. På havnemolen var der opstillet festblus, der blev antændt kl. 10, og rundt om på højene langs fjorden var der tændt bål - bl.a. afbrændtes gamle tjørretønder, et arrangement, der i Kolding

Søndergades æresport set fra nord, den tidlige morgensol falder på vestsidens facader. Portalen stod der, hvor nu muren og springvandet afspærre gaden mod syd. Under portbuen ses vejtræerne langs Haderslev-chausseen. Fotografens navn er bortskåret, men kartonets lyserøde farve tyder på M.A. Caprani (Museet på Koldinghus)

Helligkorsgade set fra vest. Det var før bindingsværks-romantikkenes tid, så nuv. nr. 18 (Turistbureauet) står hvidpudset. Huset, der er fra 1589, har oprindeligt stået med synligt bindingsværk, men på et tidspunkt, vel omkring 1800, er det blevet pudset, så det kom til at ligne en ordentligt grundmuret hus. Fotografens navn er bortskåret, men det lyserøde karton tyder på M.A. Caprani (Museet på Koldinghus)

Folkeblad nogle dage forinden var blevet præsenteret under den noget tvetydige overskrift »Tomme Tønder«.

Desværre blev der ikke taget billeder ved hverken middagsselskaber, folkefest eller illumination, men

til gengæld havde byens fotografer fra den tidlige morgenstund travlt med at fotografere udsmykningen i gaderne, og tilsammen giver de et øjebliksbillede af, hvordan Kolding tog sig ud en forsommerdag for 100 år siden.

Søndergade set fra nord. Bindingsværkshuset og det hvide hus med den fremspringende gavl bag guirlanden tv. lå der, hvor Fotex nu er. Foto: M. A. Caprani (Museet på Koldinghus)

Saltmøllekanalen

Af H.C. Ervald

Det var dronning Dorothea, som i tiden mellem 1568 og 1571 lod kanalen bygge. Saltmøllekanalen eller »Saltgruen« d.v.s. saltgrøften, som den i generationer er blevet kaldt af befolkningen i Harte, har ført vand fra Stallerup sø ind til et sted ovenfor det dengang nye saltværk, som også er blevet opført på samme tid af dronning Dorothea. Navnet tyder på, at kanalen har haft en betydning for saltværket, men hvilken, det er en gåde!

På kortet, på siden overfor, har landinspektør L.P. Elling omkring 1920 indtegnet kanalens forløb. På den tid har man endnu kunnet se spor af kanalen i sin fulde længde. I dag kan vi stadig se rester af kanalen i Alpedalens nordskrånning.

På kortet ses, hvordan kanalen bugter sig på sin vej ind til Kolding. Den følger så nogenlunde terrænets niveaukurver. Landinspektør Elling har også kunnet nivellere kanalens højdekoter, og heraf fremgår det, at kanalen har været anlagt med et jævnt fald, ialt ca. 8 m på den ca. 4,2 km lange strækning = 2 0/00 eller 2 mm pr. m.

Ved kanalens anlæggelse har man altså sparet på faldet. Man har ønsket, at kanalen ved sit endepunkt skulle være så højt beliggende som muligt.

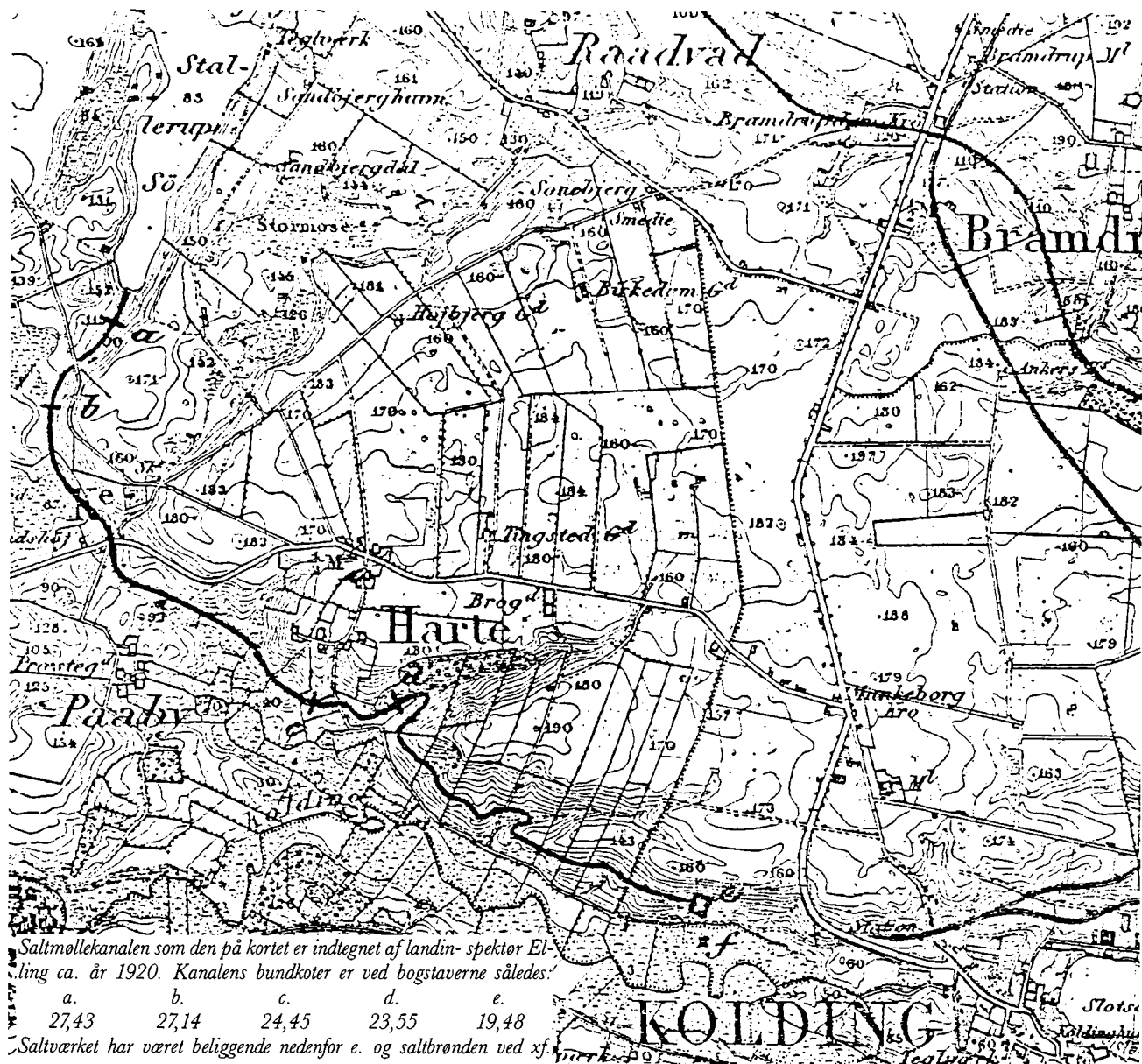
Som det fremgår af det følgende, har kanalens anlæggelse været meget bekostelig både i arbejdskraft og materialer. Den må derfor dengang have været betragtet som noget yderst betydningsfuldt. Hvorfor ellers så store anstrengelser og omkostninger? Vore to lokalhistorikere I.O. Brandorff (1854-1938) og P. Eliassen (1876-1928) har begge været optaget af og skrevet om Saltværket og Saltmøllekanalen.

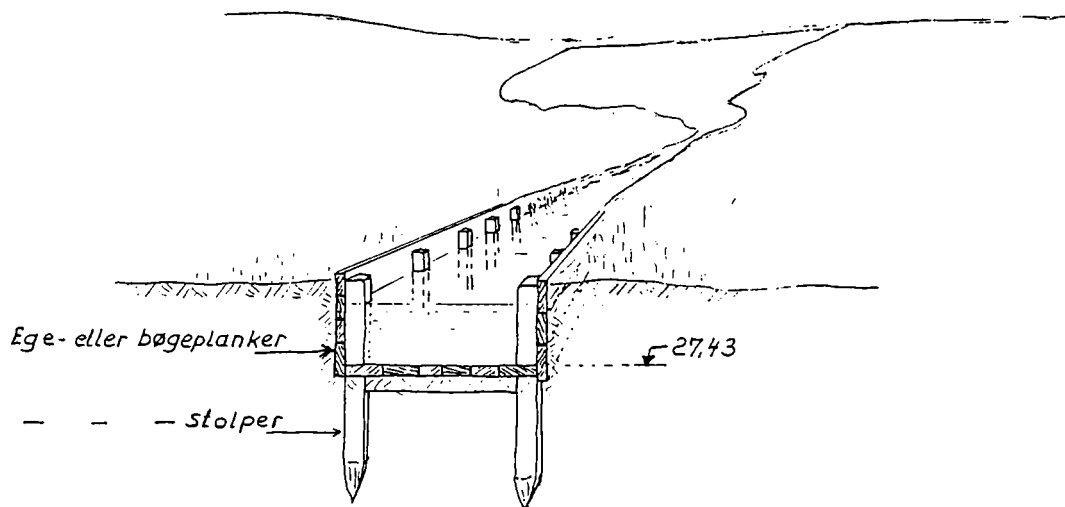
Da man i 1919 under udgravningen af kanalen til Harteværket stødte på resterne af den gamle Saltmøllekanal, var Brandorff på stedet, og han fortæller: »På den første strækning fra søen, hvor kanalen er ført gennem mosejord, var kanalen udført som en trærende, opbygget på nedrammede 20 x 20 cm egepæle beklædt på den udvendige side med 7 - 10 cm svære egeplanker og med en plankebund hvilende på i sidepælene indtappede tværbjælker«.

På min skitse side 98 har jeg vist et tværsnit af kanalen, således som den er beskrevet af Brandorff.

P. Eliassen skriver i Kolding Folkeblad i 1903 om nogle »udflugter«, han har gjort til Saltgrøften i Harte og beretter om, hvad han har fået forevist af lokalkendte folk. Eliassen har tydeligt kunnet se kanalens forløb. På strækningen fra lidt før Stubdrupvejen til Ribe Landevej finder han det mærkeligt at se, hvorledes kanalen »i stedet for at følge terrænets naturlige fald går til venstre op i bakkeskrånningen langs den østre side af Grønsøs tre engparter«. Ud for Grønsøen er kanalen gravet fri, således at Eliassen har kunnet se, hvorledes afstivningen af kanalens sider har været udført. I henhold til Eliassens beskrivelse har jeg udført skitsen side 99, der viser et tværsnit af kanalen på dette sted.

På mere end en fjerdedel af kanalens længde har kanalsiderne været afstivet med tømmer og planker. Hvor kanalen skærer Stubdrupvejen, Ribe Landevej og vejen fra Harte by ned til Kolding ådalen, har det været nødvendigt at bygge broer over kanalen. En mængde tømmer og planker har der været brug for til kanal anlægget med broerne.

Tværsnit af kanalen »Saltgrøften« ca. 150 m syd for Stallerup sø.

På samme tid opførte dronning Dorothea også Saltværket og Slotsmøllen. Dronning Dorothea fik bevilget 1000 daler til projekterne. De har sandsynligvis kunnet klare lønnen til ca. 25 håndværkere i et år. Endvidere fik hun fra Fyn leveret 500 ege- og bøgestammer, og fra Norge og fra skovene ved Silkeborg fik hun leveret tømmer. Omegnens bønder har måttet lægge ryg til alt det grove arbejde som ægtarbejde.

Helt sikkert, kanalprojektet har krævet en stor indsats af materialer og arbejdskraft. Og til hvilken nytte. Det er svært at se! Kanalen fra Stallerup sø har ført fersk vand, ligesom kanalen i dag gør det til vandkraftcentralen i Harte.

Har vandet fra Stallerup sø gennem kanalen drevet et møllehjul ved Saltværket? Et møllehjul som har skullet trække et primitivt pumpeværk for optagning af det salte vand fra saltbrønden? Det lyder ikke rimeligt. Det kunne nogle få mænd med spande

have klaret. At vandet har været brugt til at skulle skylle grenene rene i Saltværkets graveværk, det lyder også usandsynligt. Hvorfor det svage fald på kanalen 2 mm pr. m? At kanalens endepunkt har været beliggende ca. 15 m højere end Saltværket var ikke særlig praktisk. Og det tyder ikke på, at vandet var tænkt til drift af et møllehjul nede ved saltbrønden.

Man kunne også forestille sig, at der for enden af kanalen har været et møllehjul, som kunne have trukket en vandsnegl (pumper fandtes ikke på den tid), som kunne løfte vandet op til et vandreservoir, hvorfra det gennem trærør kunne være løbet til Koldinghus. Men det er også usandsynligt. Så havde der nok været nogle gamle optegnelser netop om dette.

Måske har kanalen slet ikke haft noget med saltværket at gøre!

Ca. 150 m fra Stallerup sø ligger bunden af kanalen i kote 27,43. Det fortæller, at vandoverfladen i

Stallerup sø dengang har ligget i mindst kote 28,00 (i dag i kote ca. 25,50). Slotsgården på Koldinghus ligger i kote 23,50, altså ca. 4,50 m lavere end vandstanden i Stallerup sø.

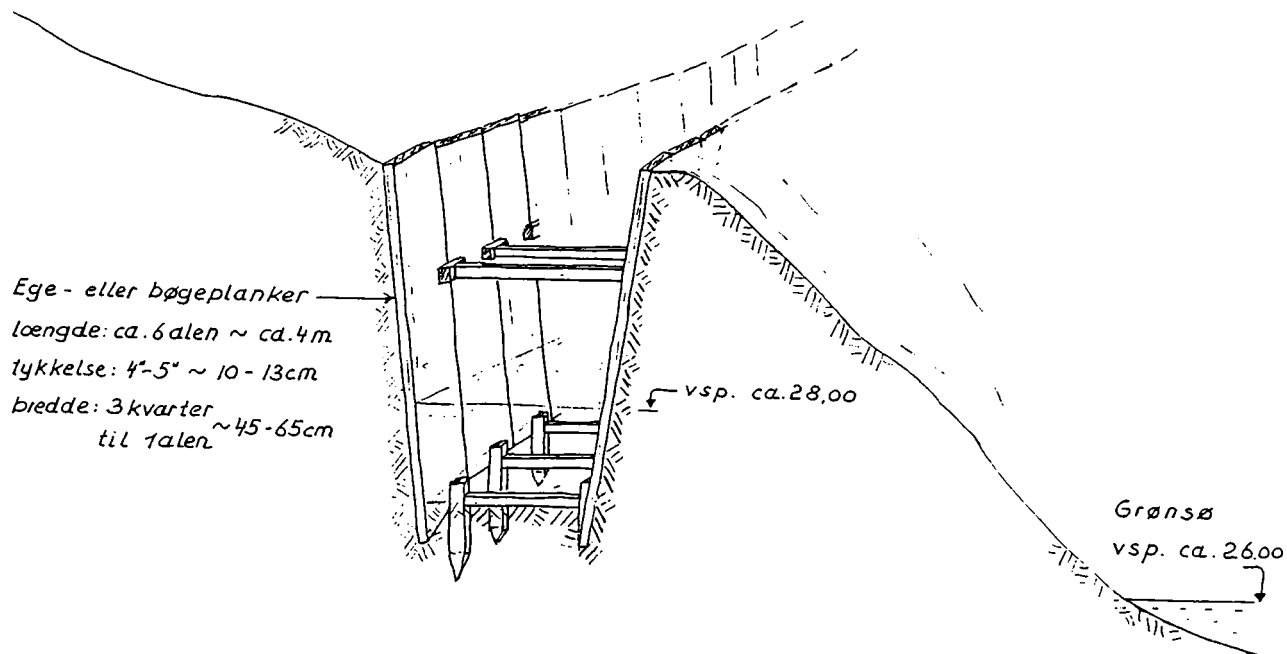
Har dronning Dorothea oprindeligt tænkt, at vandet fra Stallerup sø ved hjælp af kanalen skulle have været ført til slottet? Har man ruttet med kanalens fald, skulle den egentlig have været udført nærmest vandret. Den kunne i så fald have haft sit endepunkt i en lille kunstig sø, f.eks. beliggende på skråningen lige ovenfor Låsbyhøj. Fra en sådan sø kunne vandet herefter være ført i træledninger gennem byen op til slottet. Så havde man haft en vandforsyning væsentligt bedre end den, man dengang havde fra Piledammen.

Kanalen fra Stallerup sø til den kunstige sø ville på sit forløb have modtaget en hel del overfladevand og vand fra grøfter og kilder. Der ville have været mere end rigeligt med godt drikkevand til den hele by. En skavank har det været – ved vintertide. Med længere tids frost kunne hele anlægget bundfryse, men det samme problem var der med vandet fra Piledammen.

Det var bare en tanke! Ingen kan i dag fortælle, hvad ideen med kanal anlægget »Saltgrøften« har været.

Efter 1579 nævnes Saltværket ikke mere. Saltværket er blevet nedlagt. Og kanalen er nok blevet afspærret, så der ikke løb vand i den, og herefter er hele kanal anlægget langsomt gået i forfald.

Tværsnit af kanalen »Saltgrøften« ud for Grønsøen.

Kilder:

P. Eliassen, I.O. Brandorff: Det gamle saltværk ved Kolding, Vejle
Amts Årbog 1921

P. Eliassen: Saltværket ved Kolding, Kolding Folkeblad 4. nov. og
10. dec. 1903.

Koldingbegivenheder

1. september 1991 – 31. august 1992

Af Søren Flø Sørensen

Pressen

Den kriseramte finansmand Klaus Riskjær Pedersen sælger Folkebladet Sydjylland til JydskeVestkysten. Folkebladet fortsætter som selvstændigt dagblad. (28.1)

Fra 1. marts er der ingen lokalsider for Kolding, Vamdrup og Lunderskov i JydskeVestkysten hverdagsudgave. Til gengæld udvides lokalstoffet om søndagen. (1.3)

Fra 9. august hedder Jydske Vestkystens søndagsudgave Folkebladet Søndag. (2.8)

Kolding Kommune og andre offentlige myndigheder

Møllegården, Gøhlmanns Mølle, tages i brug som kommunalt jobcenter, »Møllenen«, med det formål, at samle indsatsen for beskæftigelse af de ledige på et sted (2.9)

Kommunens ældresektor skal decentraliseres bl.a. skal hjemmehjælp og hjemmesygepleje flytte ud til 4 distrikter. (2.9, 15.10)

Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Venstre, Borgerlisten og Kristeligt Folkeparti indgår budgetforlig for 1992. SF er med for første gang i 10 år. Forliget betyder 400 nye børnepasningspladser, fremtidig pladsgaranti på børnepasningsområdet og en styrkelse af den slunkne kassebeholdning med 31,5 mio. Det betales med 14 nedlagte stillinger i administrationen og højere daginstitutionstakster. (6.9, 9.9)

Koldings nye politimester Sten Berthing er tilrådt. Han afløser Tage Bækgård, der er blevet politimester i Århus. (1.10)

Riis Toft Skole er solgt til Finanssektorens Pensionskasse. (20.12) Pensionskassen trækker sig dog efter nogen tid. (20.1) Skolen sættes til salg for tredje gang. (3.3) I juni opgiver byrådet at sælge skolen. (17.6) Økonomiudvalget beslutter, at Riis Toft Skole skal indeholde børnehaven på Kløvervej, Kolding Tekniske Skoles klinikassistentuddannelse, Kolding Kommunale Musikskole og den kommunale tandpleje. (4.8)

Hver 9. koldingenser eller 6.264 koldingensere skylder det offentlige penge. (28.12)

Ved afstemningen om EF-unionen 2. juni stemmer 82% af Kolding Kommunes vælgere. 52,1% stemte ja og 47,9% stemte nej, men landsresultatet giver et flertal for nej. (3.6)

Foreninger

DUI overtager Ungdomsgården i Ålykkegade efter Arbejdernes Fællesorganisation og Socialdemokratiet. (19.11)

60 fremmødte stiftede C-holdet i Kolding. (12.4)

Stenbjerglejren, der for 20 år siden blev foræret af Svend R. Meier til Ungdomsringen, fejrer jubilæum sammen med den 50-årige Ungdomsringen. (1.5)

61 foreninger deltog i foreningernes dag også kaldet »Staldgårdscocktail« en solrig lørdag. (4.5)

Lokalafdeling af Dansk Cyklist Forbund stiftet. (8.5)

Uddannelse

Kolding Tekniske Skole er blandt de første med en ny industriarbejderuddannelse for unge og ufaglærte. (11.9)

Teknisk Skoleforening fejrer sit 100 års jubilæum i Kolding. Foreningen blev stiftet i Kolding. Ved jubilæet opføres en pavillon i Marielund på en dag til brug for bl.a. naturskole. (13.9)

Skoleudvalget beslutter pr. 1.8.1993 at oprette den første internationale skole i Danmark, hvor der skal undervises på engelsk fra 1. klasse i alle fag – undtagen i dansk. (15.11)

I det tidligere Nørremarksbibliotek er Kolding Tekniske Skole sikret en permanent uddannelse af tjenere og kokke. Uddannelsen åbner 6. januar. (5.1)

Gården Stenderupstrand, den gamle skovridergård i Stenderupskovene, er indrettet til naturstue, som foreninger, skoleklasser m.m. kan besøge. (11.1)

Koldings ældste skolebygning fra 1856 lukkes af brandmyndighederne efter inspektion. Lukningen giver problemer for musikskolens elever og LOF-kurser for handicappede. (27.3)

Kolding Købmandsskoles handelsakademi har haft succes med praktikophold i England og Tyskland for de studerende. (1.5)

Kolding Seminarium lukker 20. juni 1992 efter 40 år. (4.5)

Kolding Tekniske Skoles jordbrugsuddan-

nelse er endelig efter års venten rykket ind på Vrandrup Østergård. (16.5)

Verdens første flexotryk-uddannelse indvies som en del af Teknisk Skole. Flexotryk bruges til emballage og plastikposer. (10.6)

Kultur

Koldinghus får ekstra midler til at arrangere store udstillinger i sydfløjen. (10.9)

En skulptur af den tyske billedhugger Lun Tichnowski kaldet »Hyldest til Robert Jacobsen« opstilles hos Würth Danmark. (17.9)

Kulturforvaltningen må lukke vidcoværkstedet som et led i budgetbesparelser. (1.10)

En ny lokalfond stiftes af Lisbeth Petersen, enke efter fiskeeksportør Knud Petersen. Den vil yde støtte til kulturelle formål. (14.12)

Musikværtshuset Kridthuset har 10-års jubilæum. (15.12)

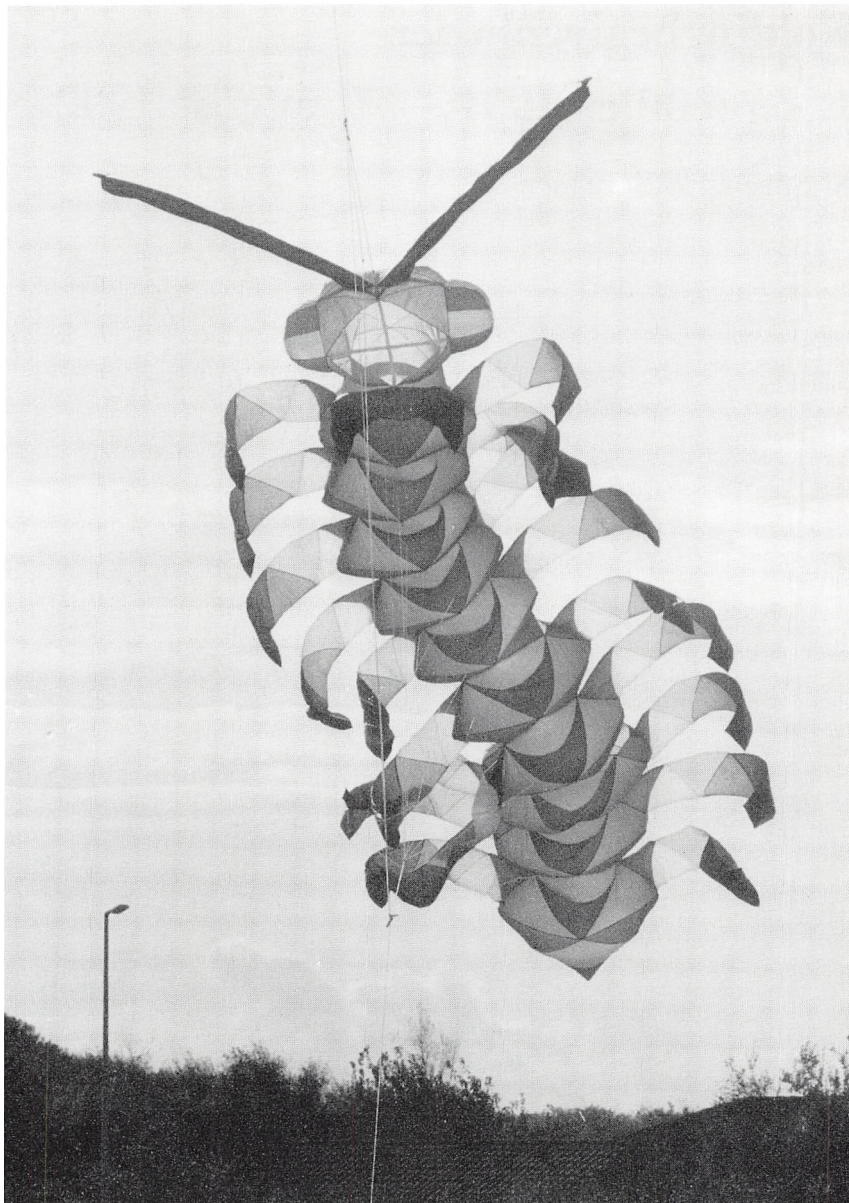
Alle 22 forestillinger blev udsolgt til Dorothea teatrets »Nøddebo Præstegård«. (30.12)

Dalby Øvelseshus ophører som kommunalt drevet forsamlingshus, men overtages af en lokal nystiftet forening. (11.12)

Kolding Teater har i 1991 haft 80.000 gæster til 107 kulturelle arrangementer. Kolding Kommune har udnyttet 80 ud af de 100 dage, som kommunen har rådighed over. (4.1)

Kolding Folkebibliotek lukker 3 uger i april-maj for at edb-registrere materialebestanden som forberedelse til edb-indførelse. (22.2, 16.5)

For tredje år i træk arrangerede Kunstmuseet Trapholt dragefestival. (Foto: Ole Friis).

Schous Sæbehus, ny Kolding-revy med Jan Schou som instruktør på Dorothea-teatret, bliver godt modtaget. (8.3)

På Hjortevænget i Strandhuse er afsløret en skulptur i rustfrit stål af Karl Åge Riget. (12.4)

Kolding Folkebibliotek opretter et brugernavn, der bl.a. skal give sit besyv med om den forestående ombygning af biblioteket. (20.5)

Den lokale billedhugger Christen Nørrelykke har udformet en 3 tons tung sten til en skulptur om liv og død. Stenen er placeret ved enden af Viuf kirkegård. (3.6)

I anledning af dronning Margrethes og prins Henriks besøg i Vejle Amt som et led i sølvbryllupsfestlighederne den 21. juni har Museet på Koldinghus lavet fjernsynsshow »25 år med Henrik« og i sommerperioden lys- og lasershow om natten. (20.6)

Stadsarkivet er flyttet fra folkebiblioteket til Staldgården. (27.6, 14.8)

Årets festspil er »Mød mig på Cassiopeia« med Kurt Dreyer som instruktør. 7300 så forestillingen (1.7, 13.7)

Eventyrspillet i Den Geografiske Have er i år Snevide og de syv små dværge. (17.7, 23.7)

Kunstmuseet Trapholt var i 1991 det 3. mest besøgte kunstmuseum i provinsen, og det, der havde den største publikumsfremsgang. (4.7)

I juli måned har Koldinghus haft rekordbesøg – mere end 25.000 besøgende. (5.8)

Under Scandinavian Festival of Music præsenteres bl.a. på Koldinghus en Danmarkspremiere på Haydns opera Orlando Paladino. Festivalen satsede stort med initiativtageren Dale Maloney i spidsen. (24.8)

Socialt arbejde

Ny socialdirektør bliver den 33-årige vicedirektør Niels Ågesen. (13.9)

Russerne forærer Det Rullende Galleri en aflagt sovjetisk u-båd. (17.9, 17.1) Lego producerer en model af 270.000 klodser. Kolding repræsenteres på verdensudstillingen i Sevilla med Lego-modellen af u-båden og af deltagere i Det Rullende Galleri. LM Glasfiber har produceret 4 »sejl« til den danske pavillon. (11.4, 23.4)

Kvindehuset i Blæsbjerggade bliver i fremtiden nødt til at holde lukket fredag og lørdag nat af mangel på frivillige. Kvinder i nød må på disse tidspunkter henvises til Overmarksgården. (27.9)

Boligområdet Skovparken i Kolding arrangerer i efterårsferien en kampagne mod racisme og fremmedhad. Baggrunden er en række volds- og chikanepisoder i området gennem længere tid. (5.10, 14.10) En beboercaf  oprettes af A.A.B, drevet af beboerne for at bygge bro over kulturkløften mellem danskere og indvandrere. (2.5)

Frelsens Hær i Kolding fylder 100 år. Ved jubilæet udtaler korpsleder Kirsten Hansen, at den sociale nød ikke har været større siden 30rne. (18.11)

Et daghjem for senil demente er indrettet i tilknytning til Låsbyhøj. (26.1)

Amtet køber Fynsvej 54 og indretter huset som værested for tidligere psykiatriske klienter. (21.1)

Koldings selvhjælpsgrupper får kontor i Klostergade 2, hvor der indrettes et akut hjælpkontor. (11.2, 3.3)

KFUM's sociale café Paraplyen åbner i Adalgade. (18.2)

I Alminde indvies et nyt aktivitetscenter for ældre i den tidligere sparekassabygning (26.8)

Bybilledet og trafikken

Nedrivningen af den store gastank på havnen er gået igang. (20.9, 26.10)

Arbejdsmarkedets feriefond har opkøbt flere ejendomme i Låsbygade 8-30 for at indrette dem til ferieboliger i forbindelse med »projekt købstadsferie«, en ny ferieform hvor turisterne bor midt i byen og gør brug af byens kulturelle og kommercielle tilbud. (21.9) Arkitektkonkurrencen om udformningen af feriebyen vindes af Troels Hasner og Ole Justesen, København. (18.3) Arbejdsmarkedets Feriefond trækker sig dog fra projektet, da økonomien ikke hænger sammen (31.3, 24.4), hvorpå projektet revideres med yderligere 22 lejligheder (21.5), men fonden trækker sig alligevel fra projektet. (10.6) Der iværksættes et kommunalt redningsforsøg ... (18.8).

Baren »Checkpoint Charlie« åbner i den tidligere Industriforeningsbygning i Jernbanegade. (16.11)

Nørregade lukkes ved Ndr. Ringvej. (18.12)

Fire byggerier præmieres for smukt nybyggeri og kærlig vedligeholdelse af ældre byggeri, nemlig Søndergade 19, Bredgade 13 (Alm. Brand), fælleshuset på Olivenvej og Naturskolen ved Marielundssøen. (2.6)

Erhverv

Ejgil Røggkær er udnævnt til ny handelschef af Kolding Handelsråd. (21.9)

Silcon bygger ny fabrik til produktion af højteknologiske nødstrømsanlæg. (2.10, 18.3, 29.7)

Volkerts Fabrikker lukker 1. december. (1.11)

Albani tvangsindløser de sidste Slotsmølleaktier. Slots bliver herefter en grænsekøbs- og discountøl. (22.11 - 26.11)

De markedsførende foreninger køber Den Danske Banks tidligere lokaler Akseltorv 8. (27.11)

Bikuben flytter sin hovedafdelingen fra Jernbanegade til Ribberdyb og Østergadeafdelingen, tidligere Sparckassen Sydjylland, lukkes. (13.12)

Scanticon må indgå tvangsakkord p.g.a. underskud på 20 mill. (16.1.)

Danish Crowns Kolding-afdeling lukker 1. maj. (21.2, 2.5)

En rapport fra firmaet Eco Analyse viser, at Kolding har relativt mange jobs, færre arbejdsløse og vækst i brancher med gode fremtidsudsigter. (17.2) En statistik fra arbejdsmarkedsnævnet i Vejle amt for marts 92 viser øget ledighed sammenlignet med marts 91, men at ledigheden i Kolding er på 10% sammenlignet med 11% som amts gennemsnit. (25.7)

1990-91 blev salgs- og indtjeningsmæssigt det største i Bryggeriet Slotsmøllens historie. Albani havde siden overtagelsen af Slotsmøllen erhvervet 93 procent af aktierne. De resterende 715 mindretalsaktionærer fik på generalforsamlingen forelagt et tilbud om ombytning til Albani-aktier eller kontant indløsning. (Foto: Ludvig Dittmann).

Dansk Kraftemballage har fået det internationale kvalitetsstyringscertifikat ISO 9001. (3.6) MacIver Scrigrafri er som den første virksomhed inden for branchen blevet certificeret med ISO 9002 som et kvalitetsstempel. (27.6)

N. O. Ehrenskjöld trækker sig helt ud af Gori med ekstra 40 mill. i fortjeneste. (18.6)

Folketingets landbrugsudvalg er på tur i Koldingområdet for at besigtige tørkeskaderne. Høstudbyttet forventes at blive 30% under det normale. (22.7)

EFs braklægningsplaner for at reducere landbrugsproduktionen medfører at 3-400 hektar på Koldingegnens skal ligge udyrket hen. (13.8)

Motorvejstilslutningen nord for Kolding,

som Kolding Kommune selv har betalt, indviet. Virksomheder, som køber grund i Industri Nord, finansierer udgiften via en højere grundpris. (29.8)

Miljø

Folkebladets miljøpris tildeles Parkskolen. (1.11)

Kolding Højskole har modtaget 85.500 kr. fra Miljøfonden af 1989. Beløbet skal anvendes til anlæg af en såkaldt aquadome, der skal lave grøn spildevandsrensning. (22.11)

Kolding Oplands Højspændingsforsyning åbner forbrugercenter, der skal rådgive privatpersoner om energibesparende maskiner i husholdningen. (25.1)

Renovationen i Kolding giver anledning til en del uro. Venstre arrangerede et møde på Scanticon og 250 mødte op. (13.3)

Et nyt anlæg på Koldings affaldsforbrændingsanlæg på Bronzevej indvies. Anlægget »vasker« røgen for salt- og svovlsyre, tungmetaller m.m. (2.4)

I karreen Hollændervej/Fredensgade laver plan- og miljøudvalget og Byfornylsesselskabet Danmark det første byøkologiske byfornyelsesprojekt i Kolding. I et 400 kvadratmeter drivhus midt i karreen skal alt spildevand renses i et rodzoneanlæg, så det kan bruges til toiletskyl og vask. (8.4)

Investeringen i det kommunale rensningsanlæg i Agtrup har båret frugt. Foreningen fra Kolding er mere end halveret, har Vejle amt konstateret. (12.5)

Sport

Alminde-Viuf hallen tages i brug igen efter udvidelse. (9.9)

Kolding IF's danske mestre besejrer USAM Nimes, hvorved holdet kommer i semifinalen i håndboldens Europa Cup. (16.12) Her taber holdet dog til RK Zagreb. (13.4, 21.4)

Kolding KFUM blev kåret til årets idrætsforening 1991. (25.1.92)

Et squash-center indvies i tilknytning til KFUM-hallen. (3.2)

Jan Nielsen og Dennis Holbæk Petersen, Kolding Bokseklub, genvandt deres danske mesterskaber. (10.2) Dennis Holbæk Petersen vandt også det nordiske mesterskab. (6.4)

Idékonkurrencen om udvidelse af Kolding Bad vindes af A5 Tegnestuen, København, med Torben Tørnvig fra Rambøll og Hanne-mann i Kolding som konsulent. (18.3)

KIFs damejuniorhold i håndbold vandt DM-guld. (6.4)

Påskedag nedbrændte den nyrenoverede del af Harte-Bramdrup hallen. (21.4)

Flemming Jørgensen, Kolding Orienteringsklub, vandt sit første danske mesterskab i langdistanceorienteringsløb. Rita Jensen fik en guldmedalje i klassen for kvinder over 55 år. (6.4)

Harte Gymnastik- og Idrætsforening opretter ny tennisafdeling efter at have anlagt to nye tennisbaner. (4.5)

Ved de danske mesterskaber i sniper i Køge Bugt blev Kolding Sejlklub suverænt bedste klub. Præstationen indbragte DM-guld til Lars og Per Jørgensen.

Festligheder

Sundhedsplejen arrangerer sundhedsmarked i Staldgården sammen med Det Rulende Galleri. (4.9)

Det norske kongepar besøger Kolding på deres officielle besøg i Danmark. De besøger gården Strårup, Gori, Munkensdam Plejecenter og Koldinghus. (30-31.10)

100-året for Chr. Bergs død mindes ved et arrangement 30.11, hvor alle nulevende Ven-

Det norske kongepar Harald og Sonja aflagde bl.a. visit på Strårup i Dalby. (Foto: Orla Lund).

strefolketingsmænd fra Koldingkredsen taler. (16.11, 2.12)

Årets sølvbrudepar aflægger visit i Vejle Amt. Regentparrets besøg i Kolding forløb flot med modtagelse foran rådhuset, hvor der var opstillet en æresport efter forbillede fra 1892, gåtur til Staldgården, forevisning af Lego-ubåden, frokost på Koldinghus og forevisning af særudstillingen »25 år med Henrik«. (22.6)

Kort fortalt

Stig Rossen har udgivet »Starry, starry night« sammen med Sønderjyllands Symfoniorkester. (21.9) Pladen indbringer Stig Rossen en guldplade for 40.000 solgte eksemplarer. (27.1) En koncert med Stig Rossen i november bliver Kolding Teaters hidtil største succes med 2200 solgte billetter. (6.11) Stig Rossen modtog SAS-kulturprisen. (22.4)

En række koldingensiske rockgrupper udsender en fælles cd med titlen Kolding Rock. (18.10)

Bent Eliassens lokale julemærke præsenteres. Det forestiller Låsbyhøj og er tegnet af Jørgen Ole Madsen. (1.11)

Selskabet til udgivelse af Kolding Julemærket præsenterer et Kolding julemærke for 11. gang, denne gang med 8 Koldingmotiver tegnet af Paul Nielsen. (12.11)

Kronprins Frederik er på klapjagt i Stenderup Midt- og Østerskov. (7.11)

Koldingplakaten 1991, udført af Lin Utzon, er dekorativ, nonfigurativ og uden udpræget Kolding-motiv. (30.1)

Erling V. Jørgensen, hovedperson i den for flere år siden meget omtalte sag om milliardsvindel, sigtes nu i sagen – for bedrageri på 1,1 mill. kr. og frifindes. Frifindelsen ankes ikke. (28.2, 8.3)

»Frem«s skipper Ove Karlsen har fået den lokale Unibanks initiativpris. (3.3)

Forårsmessen afholdes for anden gang på Kolding Teater, denne gang med 1000 flere besøgende end i 1991. (16.3)

Årets Koldingborger blev Lisbeth Bonde Petersen begrundet med hendes arbejde for etablering af selvhjælpsgrupper. (23.6)

Årets Herkules, udpeget af Koldinghus-gaderne, blev Børge Jensen. (26.6)

Årets globryllup var henlagt til Harte Kirke. Her blev Jan Mølby og Mandy Scott viet. (6.7)

Nye bøger

Hvad gør livet værd at leve? Udgivet af Sdr. Bjert og Sdr. Stenderup Husholdningsforening ved 50-års jubilæet. 1991. (7.12)

Kolding Kommuneatlas. Udgivet af Miljøministeriet, Planstyrelsen i samarbejde med Kolding Kommune. 1991. (13.12)

Peter Ravn: Erindringer. Arbejdsmand, fagforeningsmand, folketingsmand, borgmester. Kolding Stadsarkiv, 1991. (14.12)

Nic. Christiansen: Var det prisen værd? Erindringer. Centrum, 1992. (7.5)

Leif Leer Sørensen: Huse og pladser i Kolding – en arkitektguide. Forlaget Arkitekturens Guide, 1992. (30.5)

Kolding Seminarium 1952-1992. 1992.

Kolding Friskole 1982-1992. Festsskrift i anledning af Kolding Friskoles 10 års jubilæum. Kolding Friskole, 1992. (19.8)

Dronning Margrethe og prins Henrik på vej fra rådhuset til Koldinghus den 21. juni 1992. (Foto: A. Kernwein).

Koldingbogen

22. årgang

Udgivet af Kulturudvalget i Kolding

Redigeret af Birgitte Dedenroth-Schou

Sats: Kolding Data Sats as

Tryk: Jørn Thomsen Offset A/S, Kolding

ISSN 0901-8077

**Kolding
Kommune**

Kulturudvalget